

SLOBODA
IZRAŽAVANJA NA
INTERNETU

FREEDOM OF
EXPRESSION ON
THE INTERNET

Urednica / Edited by
JELENA SURČULIJA

Beograd, 2010

Sloboda izražavanja na Internetu

Freedom of Expression on the Internet

Izdavač:
Centar za razvoj Interneta, Beograd

Published by:
Center for Internet Development, Belgrade

Za izdavača:
Slobodan Marković

For Publisher:
Slobodan Marković

Odgovorna urednica:
Jelena Surčulija

Editor:
Jelena Surčulija

Recenzenti:
David Stevens
Branimir Stojković

Reviewed by:
David Stevens
Branimir Stojković

Prevod:
Alpha Team One, Beograd
Sandra Milojević

Translated by:
Alpha Team One, Belgrade
Sandra Milojević

Dizajn korice:
Vladimir Nikolić

Cover design:
Vladimir Nikolić

Dizajn:
Vojislav Filipović

Design:
Vojislav Filipović

Štampa:
Scanner studio, Beograd

Printed by:
Scanner studio, Beograd

Tiraž:
150

Printed in:
150 copies

FOND ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
FUND FOR AN OPEN SOCIETY, SERBIA

Ovaj zbornik je štampan uz finansijsku podršku Fonda za otvoreno društvo.

This book is published with the financial support of the Fund for an Open Society.

Ova knjiga objavljena je pod Creative Commons licencom BY 3.0 RS, koja dozvoljava umnožavanje, distribuciju i preradu autorskog dela, uz obavezno navođenje autora, izvora i naznake o eventualnim izmenama. Tekst licence u celini je dostupan na adresi <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>

**SLOBODA IZRAŽAVANJA
NA INTERNETU**

**FREEDOM OF EXPRESSION
ON THE INTERNET**

Konferencija o regulisanju slobode
izražavanja na Internetu
8-9. septembar 2008.
Fakultet političkih nauka
Univerziteta u Beogradu
AGENDA

DAN 1: ponedjeljak, 8. septembar 2008.

08.30-09.00 Registracija učesnika

09.00-09.10 Reči dobrodošlice

- Jelena Surčulija

Savetodavna grupa PCMLP-a, Univerzitet u Oksfordu

- Milan Podunavac

Dekan, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

09.10-09.30 Pozdravni govori

- Jasna Matić

Ministarka, Ministarstvo za telekomunikacije i informaciono društvo

- Constantin Yerocostopoulos

Ambasador, SRSG u Srbiji, Savet Evrope

- Marilynn A. Schmidt

Zamenica direktora misije, USAID Srbija i Crna Gora

- Bill Longhurst

Zamenik šefa misije, Britanska ambasada u Beogradu

09.30-12.30 Panel 1: Sloboda izražavanja na Internetu

- Regulatorni izazovi slobode izražavanja na Internetu

Jelena Surčulija, Pomoćnica Ministarke za telekomunikacije i informaciono društvo

- Blogovanje, politika i sloboda izražavanja

David Goldberg, PCMLP, Univerzitet u Oksfordu

- Kafe pauza

- Građansko novinarstvo: Novi oblik komunikacije

Miroljub Radojković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

- Izazovi i mogućnosti online novinarstva

Rade Veljanovski, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

- Diskusija

12.30-14.00 Pauza za ručak

14.00–17.00 Panel 2: Harmonizacija domaćeg pravnog okvira sa standardima EU i SE

- Novi regulatorni okvir za audio-vizuelni sektor – od TWFD ka AVMSD

Snježana Milivojević, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

- Regulatorni okvir Saveta Evrope za sadržaj na Internetu

Ad Van Loon, X-Media Strategies, ekspert Saveta Evrope

- Kafe pauza

- Primena regulatornih okvira EU i Saveta Evrope u zemljama članicama EPRA

Dunja Mijatović, Evropska platforma za regulatorna tela (EPRA)

- Harmonizacija domaće medijske regulative sa standardima EU i Saveta Evrope
Dragan Janjić, Pomoćnik Ministra kulture zadužen za medije
- Diskusija

DAN 2: utorak, 9. septembar 2008.

09.30-12.30 Panel 3: Zaštita prava građana na Internetu

- Zaštita ličnih podataka na Internetu

Slobodan Kremenjak, advokat

- Zaštita privatnosti u novim i tradicionalnim medijima

Snežana Smolović-Green, Asocijacija nezavisnih elektronskih medija (ANEM)

- Kafe pauza

- Internet i pravo na anonimnost

Dirk Voorhoof, Fakultet političkih nauka Univerziteta Gent, Belgija

- Izazovi i zaštita dece na Internetu

Inger Hoedt-Rasmussen, AAB Housing Association

- Diskusija

12.30-14.00 Pauza za ručak

14.00-17.00 Panel 4: Regulacija i/ili samo-regulacija na Internetu

- Iskustva regulacije i samo-regulacije Interneta u Rusiji i zemljama

Zajednice nezavisnih država

Andrei Richter, Moskovski institut za medijsko pravo i politiku

- Iskustva regulacije i samo-regulacije Interneta u Makedoniji i zemljama

Jugoistočne Evrope

Filip Stojanovski, Fondacija Metamorfozis, Makedonija

- Sloboda izražavanja i Internet domeni

Slobodan Marković, Centar za razvoj Interneta, Beograd

- Diskusija

Conference on Regulation of Freedom
of Expression on the Internet
8-9 September 2008
Faculty of Political Sciences
University of Belgrade
AGENDA

DAY 1: Monday, September 8, 2008

08.30-09.00 Registration of Participants

09.00-09.10 Welcome Notes

- Jelena Surčulija

PCMLP Advisory Group, University of Oxford, UK

- Milan Podunavac

Dean, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

09.10-09.30 Opening Keynotes

- Jasna Matić

Minister, Serbian Ministry for Telecommunications and Information Society

- Constantin Yerocostopoulos

Ambassador, SRSG to Serbia, Council of Europe

- Marilynn A. Schmidt

Deputy Mission Director, USAID Serbia and Montenegro

- Bill Longhurst,

Deputy Head of Mission, British Embassy Belgrade

09.30-12.30 Panel 1: Freedom of Expression on the Internet

- Regulatory Challenges of Freedom of Expression on the Internet

Jelena Surčulija, Serbian Ministry of Telecommunications and Information Society/PCMLP, University of Oxford, UK

- Blogging, Politics and Freedom of Expression

David Goldberg, PCMLP, University of Oxford, UK

- Coffee break

- Citizen Journalism: New Mean of Communications

Miroljub Radojković, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

- Challenges and Opportunities of Online Journalism

Rade Veljanovski, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

- Discussion

12.30-14.00 Lunch break

14.00 – 17.00 Panel 2: Harmonization of Serbian Laws with the EU and CoE Standards

- New Regulatory Framework for Audiovisual Sector – from TWFD towards AVMSD

Snježana Milivojević, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

- Council of Europe Regulatory Framework for Content on the Internet

Ad Van Loon, X-Media Strategies, Council of Europe Expert

- Coffee break

- Implementation of EU and CoE Regulatory Framework in EPRA Member States

Dunja Mijatović, European Platform for Regulatory Authorities

- Harmonization of Serbian Media Laws with EU and CoE Standards
Dragan Janjić, Assistant Minister of Culture in charge of Media
- Discussion

DAY 2: Tuesday, September 9, 2008

09.30-12.30 Panel 3: Protection of Personal Rights on the Internet

- Protection of Personal Data on the Internet
Slobodan Kremenjak, Attorney-at-Law
- Privacy Protection in Online and Offline Media
Snežana Smolović-Green, Association of the Independent Electronic Media
- Coffee break
- Internet and the Right to Anonymity
Dirk Voorhoof, Faculty of Political Sciences, University of Ghent, Belgium
- The Challenges and Protection of Children on the Internet
Inger Hoedt-Rasmussen, AAB Housing Association
- Discussion

12.30-14.00 Lunch break

14.00-17.00 Panel 4: Regulation and/or Self-regulation on the Internet

- Experiences in Regulation/Self-regulation of the Internet in Russia and Commonwealth of Independent Nations
Andrei Richter, Moscow Media Law and Policy Institute
- Experiences in Regulation/Self-regulation of the Internet in Macedonia and South East Europe
Filip Stojanovski, Metamorphosis Foundation, Macedonia
- Freedom of Expression and Internet Domain Names
Slobodan Marković, Center for Internet Development, Belgrade
- Discussion

SADRŽAJ

Uvodna reč urednice	13
Regulatorni izazovi slobode izražavanja na Internetu	17
Jelena Surčulija	
Blogovanje, blogeri, politika i sloboda izražavanja	25
David Goldberg	
Građansko novinarstvo: Novi oblik komunikacije ili nov globalni rizik ..	33
Miroljub Radojković	
Izazovi i mogućnosti online novinarstva	41
Rade Veljanovski	
Regulatorni okvir Saveta Evrope za sadržaje na Internetu	55
Ad van Loon	
Privatnost i Mediji	63
Snežana Smolović – Green	
Internet i pravo na anonimnost	73
Dirk Voorhoof	
Izazovi i zaštita dece na internetu	83
Inger Hoed-Rasmussen	
Iskustva u propisima o Internetu u Rusiji i drugim postsovjetskim državama	89
Andrej Rihter	
Iskustva u regulisanju/samoregulisanju Interneta u Makedoniji	95
Filip Stojanovski	

CONTENTS

Editorial Preface	107
Regulatory Challenges to Freedom of Expression on the Internet	111
Jelena Surčulija	
Blogging, Bloggers, Politics and Freedom of Expression	119
David Goldberg	
Citizen Journalism: A New Form of Communication or a New Global Risk .	127
Miroljub Radojković	
Challenges and Opportunities of Online Journalism	139
Rade Veljanovski	
Council of Europe Regulatory Framework for Content on the Internet ..	145
Ad van Loon	
Privacy and the Media	153
Snežana Smolović – Green	
Internet and the Right of Anonymity	163
Dirk Voorhoof	
The Challenges and Protection of Children on the Internet	175
Inger Hoed-Rasmussen	
Experiences in Regulation of the Internet in Russia and Other Post-Soviet States	181
Andrej Rihter	
Experiences in Regulation/Self-Regulation of the Internet in Macedonia .	187
Filip Stojanovski	

SLOBODA IZRAŽAVANJA NA INTERNETU

UVODNA REČ UREDNICE

Od prvobitne ideje da se u Beogradu organizuje konferencija koja bi se bavila slobodom izražavanja na Internetu, preko njene realizacije do samog objavljivanja ovog zbornika radova prošlo je tri godine. Cilj održavanja skupa bila je razmena ideja i iskustava o različitim pristupima regulisanju slobode izražavanja na Internetu u Evropskoj Uniji, zemljama članicama Saveta Evrope, regionu i Republici Srbiji. Svet se suočava sa ozbiljnim regulatornim izazovima kada je Internet u pitanju koji se pre svega tiču zaštite drugih ljudskih prava koja mogu biti ugrožena nečijom slobodom izražavanja, što je balans koji se ceni u svakom posebnom slučaju. Srećna sam što sam uspjela da uključim Beograd na svetsku mapu gradova u kojima se o ovoj temi razgovaralo na akademskom nivou.

Na početku želim da se zahvalim Dejvidu Goldbergeru na svojoj podršci koju mi je od 2002. godine do danas nesebično davao, sa puno strpljenja i vere da je put kojim idem dobar i da ću doći do cilja, čak i kada sam donela odluku da se vratim u Beograd i nastavim da ovde živim i radim. Dejvid je imao ključnu ulogu i u mojoj dugogodišnjoj saradnji sa Programom za uporedno medijsko pravo i politiku¹ (PCMLP), Univerziteta u Oxfordu, gde sam imala čast da završim jednomesečni trening za medijske pravnike, učestvujem u stvaranju Međunarodnog udruženja medijskih pravnik² (IMLA), budem član Savetodavnog odbora³, sudija prvog međunarodnog Monroe Price Moot Court takmičenja o medijskom pravu⁴ i na kraju predavač na letnjoj školi iz koje sam i sama potekla. Ova konferencija je bila kruna moje saradnje sa PCMLP-om i moj način da „dovedem Oxford u Beograd“.

Hvala svima onima koji su se odazvali pozivu i uzeli učešće u radu ove konferencije, a onda strpljivo čekali preko dve godine da vide svoj rad objavljen u zborniku. Pre svega Dirk Vorhofu i Inger Hodt Rasmusen koji su mi naizmenično slali emailove sa pitanjem „kad će?“, zatim Andreju Rihteru koji je prvi organizovao sličnu konferenciju godinu dana ranije u Moskvi, Ad Van Lunu sa kojim sam od momenta kada smo se upoznali uspostavila jako lepu profesionalnu saradnju, Dunji Mijatović, koja je uspjela je da u svoj raspored ubaci i Beograd, Slobodanu Kremenjaku koji je pristao da na trenutak iskorači iz advokatskog odela i uđe u akademske vode, Snežani Smolović i Filipu Stojanovskom što su pričali o temama koje su im najbliže srcu.

U Srbiji sam najveću podršku sve vreme imala od kancelarije Saveta Evrope, savetnika Vladana Joksimovića, koji je odmah podržao ideju organizovanja kon-

¹ <http://pcmlp.socleg.ox.ac.uk/>

² <http://www.internationalmedialawyers.org/>

³ Member of the PCMLP Advisory Board (September 2006-September 2008)

⁴ <http://pricemootcourt.socleg.ox.ac.uk/welcome>

ferencije, i Maje Stojanović koja je imala (i još uvek ima) rešenje za svaki problem. Britanska Ambasada je stavila ovaj projekat na listu svojih prioriteta, a pred samo održavanje konferencije za nju je čuo i USAID/IREX, koji je želeo da tim događajem završi svoj petogodišnji mandat u Srbiji i na taj način postao jedan od važnih pokrovitelja. To nam je dalo prostora da već dogovorenu saradnju sa Fondom za otvoreno društvo u Beogradu iskoristimo za objavljivanje knjige koju sad držite u ruci (ili čitate na Internetu).

Moram posebno da izdvojim Fakultet političkih nauka⁵ koji je prihvatio da bude domaćin ovog naučnog skupa u saradnji sa Univerzitetom u Oksfordu, posebno zato što u fazi pripreme konferencije nisam ni pretpostavljala da ću u momentu objavljivanja ove knjige biti zaposlena na njemu. Veliku zahvalnost dugujem Prof. Miroljubu Radojkoviću koji je ne samo podržao ideju organizovanja konferencije već i uvođenje novog predmeta na Master studije pod imenom „Sloboda izražavanja na Internetu“ i puno doprineo mojoj odluci da postanem deo kolektiva fakulteta. Tadašnji dekan, Prof. Milan Podunavac je prepoznao značaj organizovanja ove konferencije, prihvatio da bude domaćin i uzme učešće u istoj. Prof. Rade Veljanovski, sa kojim celu deceniju sarađujem na različitim projektima, i Prof. Snježana Milivojević, koja je krajem devedesetih i sama bila istraživač na PCMLPu, svojim učešćem dali su doprinos da ova konferencija bude na visokom akademskom nivou. I na kraju, posebno ističem Prof. Branimira Stojkovića sa kojim imam čast da sarađujem na predmetu Informaciono-komunikacioni sistemi, koji mi je svojim dragocnim savetima puno pomogao da ova knjiga ugleda svetlost dana.

Samo nekoliko nedelja pre održavanja konferencije, Jasna Matić, Ministarka za telekomunikacije i informaciono društvo u Vladi Republike Srbije, uspela je da me nagovori da postanem deo njenog tima. Drago mi da sam sa mesta pomoćnice ministarke za međunarodnu saradnju i evropske integracije⁶ uticala da, kao rezultat ove konferencije, Ministarstvo za telekomunikacije i informaciono društvo 10. februara 2009. godine, na evropski dan bezbednosti dece na Internetu, otpočne kampanju „Klikni bezbedno“⁷ i proglasi 2009. godinu - godinom zaštite dece na Internetu u Republici Srbiji.

I na kraju, hvala Slobodanu Markoviću, koji mi je sa svojim Centrom za razvoj Interneta⁸ svih ovih godina bio velika podrška, neko na koga sam uvek mogla da se oslonim i bez čije pomoći i strpljenja sigurno ne bih mogla da realizujem ovu konferenciju, kao ni da objavim ovu knjigu.

⁵ www.fpn.bg.ac.rs

⁶ Od avgusta 2008. do decembra 2009.

⁷ www.kliknibezbedno.rs

⁸ www.netcentar.org

Studentima koji će koristiti ovu knjigu na predmetu „Sloboda izražavanja na Internetu“ želim da im posluži kao vodič kroz nepregledni lavirint informacija koje su nam dostupne na Internetu kao i za one informacije koje sami tamo ostavljaju (ili odluče da ne ostave). Nadam se da će vam biti korisno sve što ovde budete pročitali!

A sada vam želim da se opustite i uživajte u još uvek nedovoljno istraženom svetu regulisanja slobode izražavanja na Internetu! ☺

Jelena Surčulija,
Beograd, 2010.

REGULATORNI IZAZOVI SLOBODE IZRAŽAVANJA NA INTERNETU

Jelena Surčulija¹

Asistent, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Član Savetodavnog odbora PCMLP, Univerzitet u Oksfordu (2006 – 2008)

Pomoćnica Ministarke za telekomunikacije i informaciono društvo (2008-2009)

Rezime: *Sa pojavom Interneta dolazi do slabljenja državne kontrole informacija koje se objavljuju u okviru njenih granica ili u vezi njenih državljana. Informacija postaje globalna, dostupna svima. Svako ima pravo da se slobodno izrazi na Internetu. Ali koje su posledice toga? Da li ograničenja slobode izražavanja iz fizičkog, realnog, sveta uopšte mogu biti primenjena na Internet? Ako da, kako? Ako ne, na koji način se druga ljudska prava mogu zaštititi? Kako se određuje nadležnost jedne države nad Internet aktivnostima? Šta se dešava kada dođe do međudržavnog spora? Da li je moguće primeniti sankciju na kršenje prava na slobodu izražavanja na Internetu? Da li je Internet zasebna jurisdikcija ili se ipak njegovi elementi nalaze i u fizičkom svetu?*

Ključne reči: *sloboda izražavanja, Internet, regulatorni izazovi, nadležnost, filtriranje, blokiranje*

¹ jelena.surculija@fpn.bg.ac.rs

Uvod

Sloboda izražavanja je jedno od osnovnih ljudskih prava i temelj savremenog demokratskog društva. Iako zaštićen mnogim međunarodnim dokumentima, države se ipak opredeljuju za različit obim i sadržaj ovog prava u nacionalnim zakonodavstvima u zavisnosti od kulturnih, istorijskih, religioznih, političkih i mnogih drugih različitosti.

Član 19 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima² glasi:

“Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; to obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi informacije i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.”

Član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima³ glasi:

“Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvata slobodu mišljenja, slobodu dobijanja ili saopštavanja informacija i ideja bez mešanja državnih vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da preduzeća u domenu radio-difuzije, filma ili televizije podvrgnu režimu dozvola.

Pošto ostvarivanje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto određenim formalnostima, uslovima, ograničenjima, sankcijama koje su propisane zakonom i koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda i kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja poverljivih informacija ili očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva”.

Interesantno je da je do pune primene i člana 19 i člana 10 došlo tek sa pojavom Interneta. Tek na Internetu zaista **svako** ima pravo na slobodu izražavanja. U drugim medijima, postoji nekoliko posrednika (novinar, urednik, vlasnik medija) između pojedinca i širokog auditorijuma. Na Internetu nema posrednika između pojedinca koji izražava mišljenje i medija, tj Interneta. Tu svako može da bude prisutan bez tehničkog znanja i bez ograničenja.

Druga važna karakteristika člana 19 i člana 10 jeste da štite slobodu izražavanja **bez obzira na granice**. Imajući u vidu da su oba dokumenta usvojena sredinom dvadesetog veka, postaje još značajnije da puna primena te odredbe dolazi do izražaja tek u dvadesetprvom veku. Internet je zaista srušio međudržavne granice i omogućio da postavljena informacija bude automatski dostupna širom zemaljske kugle.

² Član 19 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a19>

³ Član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5C-C24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf

Posledice regulisanja Interneta i utvrđivanje nadležnosti država

Sve gore rečeno čini pozitivnu posledicu pojave Interneta kao globalnog, svima dostupnog medija. Problem nastaje kada nečija sloboda izražavanja treba da bude ograničena. U realnom životu, za ograničenje slobode izražavanja neophodno je da *kumulativno* budu ispunjena tri uslova - da je ograničenje propisano zakonom, uz postojanje opravdanog cilja i dokaz da je ograničenje neophodno u demokratskom društvu.

Sa pojavom Interneta, pojavile su se i različite interpretacije kako bi trebalo da bude regulisan. Opšti princip prava u fizičkom svetu jeste teritorijalno/geografski u kome se zakoni određene države primenjuju u okviru njenih granica. Međutim, s obzirom da Internet ne poznaje državne granice objavljena informacija može biti dostupna svakome sa bilo koje tačke na planeti.

U početku, dok je Internet bio još u povoju, pojavila se teorija kasnije nazvana „pogrešna predstava o sajber svetu“⁴ po kojoj je Internet predstavljen kao nova jurisdikcija, odvojena od fizičkog sveta, u kome se ne primenjuju postojeća pravila a geografske lokacije u kojima se odvijaju Internet aktivnosti su slučajne⁵.

Međutim, svi korisnici Interneta postoje u realnom svetu, bilo kao fizička ili pravna lica i njihove aktivnosti se mogu locirati u jednoj ili više jurisdikcija. Istovremeno, računarska ili komunikaciona oprema kroz koju se odvija aktivnost na Internetu takođe može biti identifikovana na jednoj ili više fizičkih lokacija. Svi ovi elementi – ljudski, korporativni ili tehnički – dovoljni su da država, fizičkim lociranjem, može da proglasi svoju nadležnost⁶.

Problem se javlja kada dve ili više država proglase svoju nadležnost nad istom aktivnošću koja se odvijala na Internetu. Tada se postavlja pitanje pravo koje države će biti „jače“ odnosno preovlađujuće? Jedan od uslova da bi sloboda izražavanja bila ograničena jeste da je ograničenje propisano zakonom. Pitanje glasi – zakonom koje države? Kada kažemo – neophodno u demokratskom društvu – postavlja se pitanje – kom?

Preklapanje nadležnosti više država - osnovni izazov regulisanja slobode izražavanja na Internetu

Jedan od prvih slučajeva preklapanja nadležnosti u osetljivim pitanjima dve države bio je čuveni LICRA v. Yahoo!Inc. slučaj u kome je francuski sud⁷ zabranio prodaju nacističkih materijala putem Yahoo! aukcijskog veb sajta francuskim građanima. Yahoo! je firma registrovana u Sjedinjenim Američkim Državama u čijem

⁴ Poznatija kao „cyber fallacy“

⁵ Reed Chris (2004). Internet Law. Cambridge University Press.

⁶ Ibid.

⁷ Tribunal de grande instance

posedu je, između ostalog, i aukcijski web site. Iako američka firma sa aukcijskim materijalom na serveru u Americi, taj sajt je dostupan ne samo američkim građanima već građanima širom sveta, uključujući francuske državljane. Zbog toga je u maju 2000. godine francuski sud doneo odluku da je Yahoo!Inc. povredio francuski zakon time što je dozvolio Internet korisnicima u Francuskoj da pristupaju aukcijskom web site-u koji sadrži nacističke materijale. Osnov za ovakvu odluku francuskog suda jeste povreda člana R-6456 francuskog krivičnog zakona koji propisuje da i **samo isticanje** nacističkih simbola predstavlja povredu javnog reda. Odbrana Yahoo!Inc. se zasnivala na tome da je kompanija sa sedištem u Americi nudila na prodaju nacistički materijal a ne Yahoo Francuske kao i da se aukcijski materijal nalazio na serveru u Americi. Međutim, francuski sud je zauzeo stav da sama ponuda nacističkih materijala predstavlja povredu francuskog zakona i kolektivnih sećanja francuskog naroda. Sama činjenica da je materijal bio dostupan u Francuskoj bila je dovoljna da Francuska proglasi svoju nadležnost u ovom slučaju. Francuski sud doneo je i privremenu meru da Yahoo!Inc. treba da preduzme sve raspoložive tehničke mere da onemogući pristup aukcijskoj strani Internet korisnicima iz Francuske, pre svega filtriranje i blokiranje. U slučaju neprimenjivanja privremene mere, bila je propisana novčana kazna. Amerika je odgovorila da američki prvi amandman štiti slobodu govora i slobodu štampe, odbacila je optužbe a američki sud postavio pitanje da li druge države mogu da regulišu slobodu govora američkih građana samo na osnovu toga što je takav govor dostupan putem Interneta?⁸

Šta ovaj slučaj pokazuje? Pre svega problem primene prava na Internetu. Često smo svedoci odbijanja jedne države da primeni javnopravnu sudsku odluku druge države. Drugi problem jeste preklapanja nadležnosti dve države koje imaju različite kulturne vrednosti – u Yahoo slučaju balansiranje prava na slobodu izražavanja američkih državljana sa povredom osećanja francuskih građana prouzrokovanih zabranjenim govorom mržnje. Treći problem jeste mogućnost preuzimanja nadležnosti država na osnovu informacije objavljene na Internetu koja je dostupna građanima te države. Neprimenjivanje odluka sudova drugih zemalja najčešće dovodi do bilateralnih sukoba i ekonomskih sankcija, ali i do hapšenja osuđenih lica prilikom ulaska na teritoriju države koja je donela sudsku odluku, najčešće ukoliko se radi o krivičnim delima u jednoj od država. Na primer, bivši direktor Yahoo!Inc., Timoti Kugl⁹ je u januaru 2003. godine uhapšen na aerodromu u Francuskoj na osnovu pravosnažne odluke francuskog suda. Epilog: Yahoo!Int. je 2001.god. ipak zabranio objavljivanje nacističkih materijala na svom yahoo.fr web site-u i instalirao novi program za filtriranje i blokiranje potencijalno uvredljivih materijala.

Drugi slučaj preklapanja nadležnosti tiče se političkog govora na Internetu. Federalni Vrhovni sud Nemačke doneo je odluku da su nemački sudovi nadležni da sude stranim državljanima za kriminalna dela vezana za negiranje holokausta, ukoliko su dela izvršena postavljanjem dokumenata na Internet sa bilo kog mesta na svetu.

⁸ Reed Chris (2004). Internet Law. Cambridge University Press.

⁹ Timothy Koogle

Do ove odluke je doslo nakon što je Frederik Toben¹⁰, Australijski državljanin rođen u Nemačkoj, postavio materijal u kome negira postojanje holokausta iz Australije na australijski server. Međutim, kako je website bio dostupan i u Nemačkoj, a nemački krivični zakon zabranjuje “negiranje holokausta” i smatra ga ilegalnim, nemački regionalni krivični sud¹¹ je pokrenuo postupak protiv Tobena koji je u svojim napisima tvrdio da se holokaust nije desio i da je to izmišljeno od strane “Jevrejskih krugova”. Toben je uhapšen prilikom posete Nemačkoj i osuđen je na deset meseci zatvora. Naknadno je Sud u Australiji doneo odluku da nemački krivični zakon ne može biti primenjen na materijal postavljen na server u Australiji jer korisnici moraju aktivno da pristupe takvom materijalu čime je odgovornost za pristup podacima prebacio na nemačke državljane. Međutim, nemački krivični zakon, u članu 130, predviđa krivičnu sankciju za lica koja učine dostupnim dokumenta u kojima se odbacuje postojanje genocida učinjenog od strane nacista, koji ističu nacionalnu, rasnu, religijsku ili mržnju prema etničkim grupama ili vrše atak na ljudsko dostojanstvo i time uznemiravaju javni mir. Član 9. propisuje da se nemački krivični zakon primenjuje uvek kada se posledica krivičnog dela desila u Nemačkoj što znači da je krivično delo svaka poseta takvom web site-u sa nemačke teritorije. Nemački federalni vrhovni sud presudio da je na osnovu člana 130 Krivičnog zakona doslo do narušavanja javnog mira objavljivanjem nacističkih materijala na Internetu. Sud je obrazložio da se posledica objavljivanja dogodila u Nemačkoj (narušavanje javnog mira) i zbog toga je nemački sud proglasio svoju nadležnost¹².

Dugoročna posledica ovakve odluke nemačkog suda dovodi do pitanja da li autor, pre objavljivanja rada na Internetu, mora da zna sve krivične zakone na svetu, kako ne bi objavljivanjem učinio krivično delo? Kako je i da li je moguće prevazići kulturne, religiozne, političke i svake druge različitosti na Internetu? Na koji način država može da istovremeno i omogući slobodu izražavanja i zaštititi svoje građane od povređenih osećanja prouzrokovanih slobodnim izražavanjem mišljenja drugih pojedinaca?

Iako su i Nemačka i Francuska pokušali da blokiraju pristup nacističkim sajtovima iz svojih zemalja, nisu imali previše uspeha. Napor francuskog suda da blokira pristup francuskim državljanima Yahoo! aukcijskom sajtu koji nudi nacističke simbole na prodaju doživeo je delimičan uspeh i to ne zahvaljujući sudskoj odluci, već pritisku javnosti i internoj odluci Yahoo!-a koja je, čini se, više bila vođena željom da se ne okalja imidž kompanije nego da se primeni sudska odluka francuskog suda¹³.

Neka od mogućih rešenja da bi se izbegla odgovornost za postavljanje materijala u jednoj zemlji koji može biti problematičan u nekoj drugoj jeste da se onemogućí pristup iz država u kojima su određeni sadržaji zabranjeni. U te svrhe se

¹⁰ Frederick Toben

¹¹ Landgericht Mannheim

¹² Reed Chris (2004). Internet Law. Cambridge University Press.

¹³ Murray D. Andrew, The Regulation of Cyberspace- Control in the Online Environment, Routledge-Cavendish.

može istaći poruka „pristup sadržini ovog site-a državljanima određene zemlje je zabranjen“, mogu se koristiti tehnologija filtriranja i blokiranja pristupa sa određenih domena i servera, ali ipak treba reći da ni jedna od ovih metoda ne nudi stoprocentno pouzdanu zaštitu.

Zaključak

Iz svega izrečenog, nameće se zaključak da sama struktura Interneta gotovo da onemogućava države da primene svoje nacionalno zakonodavstvo na aktivnosti koje se dešavaju na Internetu. Kako je Internet globalni medij i informacije putuju slobodno, često dolazi do zloupotrebe od strane pojedinaca koji svoje aktivnosti, ilegalne u jednoj zemlji, „prebacuju“ u nadležnost druge zemlje gde ta konkretna aktivnost nije zabranjena. Na primer, nemački nacisti često koriste američke i kanadske sajtove na kojima slobodno diskutuju o fašizmu i negiranju holokausta, što je kao što smo videli kažnjivo na osnovu nemačkog krivičnog zakona.

Da bi primena pravila na Internetu bila moguća, neophodno je da postoji pravna kontrola od strane svih zemalja i Vlada na svetu, što je gotovo nemoguće jer će uvek postojati neka „sigurna luka“ za one koji žele da iskažu neko svoje socijalno neprihvatljivo ponašanje, što može biti distribucija pornografije, širenje govora mržnje ili slanje neželjenih automatizovanih poruka. Jedno od rešenja može biti da države investiraju puno novca i vremena da identifikuju i procesuiraju svoje građane na osnovu domaćeg zakonodavstva. Druga mogućnost je da pokušaju da pregovaraju sa takozvanim „tvrdim“ državama koje su poznate kao „sigurne luke“ i da na taj način problem reše nekom vrstom međunarodnog poravnanja. Na kraju, mogu da pokušaju da kreiraju veštačke, fizičke, granice kako bi Internet očuvali pod svojom punom kontrolom i nadležnošću. U praksi, samo prva opcija se čini prihvatljivom u najvećem broju slučajeva a čak i tada države svoju pažnju i novac usmeravaju samo na visokoprofilisane slučajeve koji mogu izazvati međunarodnu pozornost.¹⁴

I na kraju, iako se misli da je Internet nedovoljno regulisan, to je zapravo najregulisanije „mesto“ na svetu jer gotovo svaka država ima neki pravni instrument koji se odnosi na Internet transakcije. Ono što zakonodavcima predstavlja problem nije nepostojanje pravila koje se može primeniti na neku Internet aktivnost, već nemogućnost primene postojećih propisa na određenu aktivnost. To je izazov koji čeka svetski pravni poredak u XXI veku.

¹⁴ Murray D. Andrew, *The Regulation of Cyberspace- Control in the Online Environment*, Routledge-Cavendish.

Literatura:

1. Reed Chris (2004), *Internet Law*, Cambridge University Press.
2. Murray D. Andrew (2007), *The Regulation of Cyberspace: Control in the Online Environment*, Routledge-Cavendish.
3. Murray Andrew, Klang Mathias (2005), *Human Rights in the Digital Age*, London, The Glass House Press.
4. Goldsmith Jack, Wu Tim (2006), *Who Controls the Internet? Ilusions of a Bordless World*, Oxford University Press.
5. *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*, Generalna skupština Ujedinjenih Nacija, 10. decembar 1948: http://www.poverenik.org.rs/images/stories/Dokumentacija/54_idok.pdf
6. *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, Savet Evrope, 4. novembar 1950: http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/1998_konvencija_za_zastitu_ljudskih_prava_i_osnovnih_sloboda.pdf

BLOGOVANJE, BLOGERI, POLITIKA I SLOBODA IZRAŽAVANJA

David Goldberg¹

Naučni savetnik, Centar za socio-pravne studije, Univerzitet u Oksfordu

Rezime: *Kako 'blogovanje' postaje sve popularnije 'blogosfera' eksponencijalno raste kao poseban fenomen koji zahteva proučavanje i analizu. Određeni broj radnih definicija ove aktivnosti je prilagođen potrebama ovog rada koji ukazuje na dve stvari. Prvo, blogovanje je pisanje, dakle, to je oblik uživanja prava na slobodu izražavanja. Drugo, kao takvo, blogovanje i blogeri imaju pravo na punu zaštitu svih univerzalnih, regionalnih i nacionalnih standarda koji provomišu ovo pravo. U radu su prikazana mnoga pravna pitanja i klopke sa kojima se blogeri susreću i kojih bi trebalo da budu svesni. Konačno, rad se završava sa šest sugestija vezanih za to šta se kolektivno može uraditi da bi se ojačao položaj blogera.*

Ključne reči: *blog, blogger, politika, sloboda izražavanja, Internet*

¹ davgoldberg@gmail.com

Uvod

Kako ‘blogovanje’ postaje sve popularnije, eksponencijalno raste i s tim povezana ‘blogosfera’.² Postoji izvestan broj radnih definicija za ovu aktivnost, i one su za svrhu ovog rada ovde prihvaćene. Na primer, *Zakonski postupci protiv blogera* Centra za resurse iz oblasti medijskog prava definiše blog kao Internet sajt koji je formiran i koji prikazuje periodične postove (komentare, linkove, i sl.) nekog pojedinca ili male grupe autora, obično u vezi sa nekom konkretnom temom.³

Šira definicija se nalazi u *Priručniku za blogere i kompjuterske disidente* Reportera bez granica, koja blog definiše kao lični Internet sajt koji sadrži uglavnom vesti (‘postove’), koje se redovno ažuriraju, pojavljuju se u formi dnevnika (najnoviji postovi na vrhu strane), gde je većina postova takođe poređana po kategorijama. On se obično pravi korišćenjem posebno osmišljenog interaktivnog instrumenta, i obično ga kreira i vodi jedno lice, ponekad i anonimno. Postovi na blogu su obično tekstualni (uključujući spoljašnje linkove), ponekad sa slikama, i sve više, sa zvučnim i video zapisima. Njih mogu da komentarišu posetioci, a postovi se arhiviraju na blogu i tamo im se može pristupiti bez vremenskog ograničenja. U poređenju sa ličnom Internet stranicom, blog je lakše napraviti i održavati, mnogo je aktivniji i češće ažuriran, podstiče otvoreniji i ličniji stil i iskrenije iznošenje gledišta i znatno podržava diskusiju sa posetiocima i drugim blogerima.⁴

Treba biti svestan i termina ‘vlog’, gde blog uključuje i video materijal. Pored tih kategorija, želeo bih da iskusim i neologizam: ‘plog’. Plog je blog koji je uglavnom posvećen prenošenju tačnih i objektivnih političkih informacija i/ili podsticanju javne debate o pitanjima od javnog interesa (iako može da sadrži i neka mišljenja).

Kakva god da je definicija, jedna stvar o kojoj postoji opšta saglasnost je da aktivnost može da dovede čoveka u nevolju – blogovanje je potencijalno riskantna i/ili opasna aktivnost. Na primer, u trenutku pisanja ovog rada saopšteno je da je istaknuti malezijski bloger Radža Petra Kamarudin, koji je na svom Internet sajtu imao za metu lica iz vlade, uhapšen na osnovu zakona o unutrašnjoj bezbednosti koji dozvoljavaju pritvor bez suđenja.⁵ Arapska mreža za informacije o ljudskim pravima (ANHRI) navela je da će se u Agadiru u Maroku odigrati prvo suđenje marokanskom blogeru Muhamedu Al-Ragi zato što je postavio članak pod naslovom ‘Kralj podstiče

² Von, Sani (Woan, Sunny) (2008.), ‘The Blogosphere: Past, Present, and Future. Preserving the Unfettered Development of Alternative Journalism’ (Blogosfera: prošlost, sadašnjost i budućnost. Kako sačuvati slobodan razvoj alternativnog novinarstva), California Western Law Review, Vol. 44. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1114489

³ Centar za resurse iz oblasti medijskog prava Legal Actions against Bloggers What is a Blog? (Pravni postupci protiv blogera. Šta je blog?) <http://www.medialaw.org/bloggerlawsuits>

⁴ Reporters Sans Frontieres Handbook for Bloggers and Cyber-Dissidents (Priručnik za blogere i kompjuterske disidente) http://www.rsff.org/article.php3?id_article=26187

⁵ http://afp.google.com/article/ALeqM5gEXljqX5ejBJPdF0NK_1GB4YZ3BA

zavisnost svog naroda' na svojoj Internet strani.⁶ Treće, u Engleskoj, Krunski sud za okrug Mold odbio je žalbu 'osuđenog lopova' koji je na Internet postavio uvredljive i preteće komentare u vezi sa detektivom koji ga je uhapsio, a konkretno, "neka Bog pomogne tvojoj novorođenoj bebi." Izrečena mu je novčana kazna od 150 funti i naloženo mu je da plati troškove u iznosu od 364 funte (oni su posle žalbe smanjeni na 239 funti).⁷ Ova odluka dobro ilustruje sledeće: (i) vrstu komentara koji se postavljaju na blog, a koji nisu pokriveni pravom na slobodu izražavanja, bez obzira na gledišta blogera na slobodu izražavanja; (ii) nivoe izrečenih kazni (novčana kazna + troškovi); i (iii) činjenicu da se postojeći zakon, Zakon o telekomunikacijama iz 1984. godine, primenjuje na noviji način izražavanja *bez ikakve potrebe za novim zahtevanim zakonom*.⁸ Iz te perspektive, može li se desiti da je veliki deo takozvanog Internet prava u stvari 'isto to samo malo drugačije'?

Ovaj rad ima dve osnovne poente. Prvo, kao što je rekao Robert A. Koks, predsednik Asocijacije medijskih blogera, "Blogovanje je pisanje i tačka."⁹ Stoga, kao pisanje, to je oblik slobode izražavanja. Drugo, kao izražavanje prava na slobodu izražavanja, blogovanje i blogeri imaju pravo na punu zaštitu svih univerzalnih, regionalnih i nacionalnih standarda kojima se promoviše sloboda izražavanja (previše brojnih – i previše dobro poznatih – da bismo ih ovde detaljno navodili).

Naravno, kako je navedeno u odluci engleskog suda (a takođe i u članu 10 Evropskog suda za ljudska prava), ovo nije apsolutno pravo. Ipak, *osnovna pozicija* je sloboda sopstvenog izražavanja, putem blogovanja, ukoliko je to izabrani način, koje podleže samo ograničenom broju specifičnih, usko definisanih ograničenja, koja se primenjuju na osnovu bona fide, objektivnosti i koje potvrđuje informisano i osetljivo sudstvo koje je u stanju da snažno podrži slobodu izražavanja, debatovanja i diskusije o pitanjima od javnog interesa.

Skorašnji podaci koji se odnose na blogovanje

U kontekstu konferencije BlogWorld Expo (BWE), održane 20. i 21. septembra 2008. godine, organizatori su objavili neke 'važne statističke podatke o blogovanju'. Međutim, Von se ne slaže sa procenama i navodi da je u januaru 2008. broj blogova koje prati Technorati bio negde oko 112,8 miliona, a da je dnevno dodavano još nekih 175.000.¹⁰ Bitno je, međutim, da BWE navodi da "blogovi čine 22 od 100 najpopularnijih Internet sajtova u svetu."¹¹ Nešto preko 20% ukupnog broja nije be-

⁶ <http://almassae.maktoobblog.com>; <http://www.anhri.net/en/reports/2008/pr0908.shtml>

⁷ http://news.bbc.co.uk/go/pr/ft/-/1/hi/wales/north_east/7564237.stm

⁸ Na osnovu Odeljka 43 Zakona o telekomunikacijama iz 1984. godine, lice koje, putem javnog telekomunikacionog sistema, pošalje poruku ili neki drugi materijal koji je vrlo uvredljiv ili ima nepristojan, opscen ili preteći karakter, čini krivično delo.

⁹ <http://www.firstamendmentcenter.org/press/topic.aspx?topic=blogging>

¹⁰ Woan, S. op. cit.

¹¹ <http://www.blogworldexpo.com/General-Information/Important-Statistics.html>

značajna cifra. Ipak, En Helmond navodi da Technoratiјevih 112,8 miliona blogova očigledno ne uključuje 72,82 miliona kineskih blogova, kako je prebrojao Kineski centar za informacije o Internet mrežama. Statistički podaci o blogovima često se odnose na blogosferu na engleskom jeziku, ali ne treba da zaboravimo milione drugih blogova koji su izostavljeni iz takvih procena.¹²

U *Izveštaju o dostupnosti informacija u svetu* Univerziteta u Vašingtonu, u odeljku o hapšenju autora blogova navodi se da je od 2003. godine 64 građana koji nemaju veze sa novinskim organizacijama uhapšeno zbog svojih blogerskih aktivnosti.¹³ Ovaj Izveštaj (pomalo mlako) zaključuje da deluje da su hapšenja blogera u usponu i da su koncentrisanija tokom osetljivih vremena političke nesigurnosti.

Koristan izvor informacija za Sjedinjene Američke Države nalazi se u *Zakonskim postupcima protiv blogera* Centra za resurse o medijskim zakonima.¹⁴ Od 1. jula 2008. godine, u 39 saveznih država bilo je 149 privatnih tužbi zbog ličnih povreda i 11 krivičnih postupaka. Očigledno se krivično pravo protiv blogera ne koristi samo u Trećem svetu, a zatvorske kazne, iako indirektno, na primer, mogu biti posledica odbijanja da se otkrije identitet izvora.¹⁵ Navodi se da je ukupna dosuđena odšteta u rasponu od \$7500 do \$11,3 miliona.¹⁶ Najveća je bila dosuđena jednoj majci blogeru, koja je tužena zbog davanja klevetničkih komentara protiv jedne firme za selidbe (*Šef protiv Boka*, Apelacioni sud Floride, septembar 2006.). U svom blogu o toj firmi za selidbe koja je odnela stvari njenog sina iz jednog internata u Kostariki ona je koristila termine 'hohštapler', 'prevarant' i 'varalica'.

Zanimljivo je da je obračunato da je:

*Skoro 77% svih građanskih parnica dosuđeno u korist blogera ili da su privatni tužioci odustali od nekih optužbi. Takođe, 92% tužbi koje imaju veze sa blogovima i koje su stigle do suđenja završile su se trijumfom blogera. Šanse na suđenju znatno idu u korist blogera, mada ne postoji garancija da će se ova prevaga u korist pobeda blogera nastaviti.*¹⁷

Izgleda da postoje dva glavna razloga zbog kojih blogeri u Sjedinjenim Državama prilično dobro prolaze:

- zaštita slobode govora koju obezbeđuje Prvi amandman; i
- anti-SLAPP zakoni (u 27 saveznih država), gde okrivljeni koji dokažu da

¹² <http://www.bloggerald.com/2008/02/11/how-many-blogs-are-there-is-someone-still-counting/>

¹³ <http://wiareport.org/index.php/56/blogger-arrests>

¹⁴ <http://www.medialaw.org/bloggerlawsuits>, <http://www.medialaw.org/Template.cfm?Section=Home&Template=/ContentManagement/ContentDisplay.cfm&ContentID=6550>

¹⁵ Vidi, na primer, slučaj Džoša Volfa <http://www.indybay.org/newsitems/2008/09/11/18536588.php>

¹⁶ Za ovaj poslednji broj vidi Huma Jusuf, *Lawsuits against Bloggers Seen Rising* (Tužbe protiv blogera u porastu), <http://abcnews.go.com/print?id=5406538>

¹⁷ Kristofer Bogs, *Blogs Can Get Insurance Clients 'SLAPP'ed!* (Blogovi mogu da ošamare klijente osiguravajućih kompanija) <http://www.insurancejournal.com>

je u pitanju SLAPP tužba obično dobijaju na sudu, ukoliko su zadovoljeni svi ostali standardi novinarske odgovornosti.^{18, 19}

Konačni niz podataka obezbeđuje istraživanje YouGov iz maja 2008. vođeno za DLA Piper iz Londona.

Istražujući korisnike Interneta u 2006. godini, ono se usredsredilo na njihovu svest i poznavanje prava i odgovornosti koje imaju kada postavljaju komentare na Internet.²⁰ Među zanimljivim rezultatima nalazi se i to da 95% korisnika Interneta i 77% onih koji postavljaju komentare nisu sigurni koja su pravila postavljanja, 66% onih koji postavljaju komentare nije pročitalo uslove, i da su komentari 14% korisnika (a taj broj kod blogera raste na 28%) bili uklonjeni. Pored toga, 42% korisnika Interneta (i 27% blogera) misli da blogeri treba da poštuju iste standarde kao i novinari. Ovo je delom zbog gledišta da nisu svi standardi za novinare dobri (npr. zakoni o kleveti). Pored toga, neki blogeri misle da su njihovi standardi viši od novinarskih.²¹ Konačno, u istraživanju se navodi da (samo) 46% korisnika i 32% blogera podržava ideju dobrovoljnog Etičkog kodeksa za blogere/postavljene komentare. Tačnije, 34% blogera se usprotivilo takvom kodeksu.

Zamke i tačke delovanja

Korisni izvori informacija o pravnim pitanjima (i o tome šta raditi u vezi s njima) mogu se naći u vodičima kao što su *Legal Issues to Consider When Getting Online (Pravna pitanja koja treba razmotriti kada idete na Internet)*²² i *12 Important U.S. Laws Every Blogger Needs to Know (12 važnih američkih zakona koje svaki bloger treba da zna)*.²³ Sada postoji znatan konsenzus o pitanjima/oblastima koje predstavljaju pravne zamke za blogere, od kojih su neke identifikovane u istraživanju YouGov:

- kleveta;

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Strateške tužbe protiv javnog učešća (Strategic Lawsuits against Public Participation -SLAPPs) definišu se kao postupci pred građanskim sudovima u kojima se navodi da je do povrede došlo usled napora pojedinaca ili nevladinih organizacija da utiču na neku akciju države u vezi sa pitanjem od javnog interesa. Vidi Džordž Pring i Penelope Kejan (1993.), 'Government -- Diagnosis and Treatment of the Newest Civil Rights Abuse' (Država – dijagnoza i lečenje najnovijeg kršenja građanskih prava), u Civil Rights Litigation and Attourney Fees Annual Handbook (Godišnji priručnik za parnične postupke iz oblasti građanskih prava i nadoknade advokata), Clark Boardman. Vidi takođe <http://www.uow.edu.au/arts/sts/sbeder/SLAPPS.html>

²⁰ Blogeri kojima je 'nejasna ali ih i ne brine' pravna odgovornost - <http://www.dlapiper.com/Global/Media/detail.aspx?news=2698>

²¹ Vidi A Simple Exercise in Honesty (Jednostavna vežba poštenja), <http://www.ministryoftruth.me.uk/2008/05/14/a-simple-exercise-in-honesty/>

²² Vidi <http://citmedialaw.org/legal-guide/legal-issues-when-getting-online>

²³ Vidi <http://www.avivadirectory.com/blogger-law>

- huškanje;
- intelektualna svojina (vidi npr., spor između AP-a i Drudge Report – Digital Journal TV: Harvard's Advice to Bloggers on AP Copyright Fiasco [Drudge Report – Digitalna televizija: Savet Harvarda blogerima u vezi sa fijaskom AP-a u oblasti autorskih prava]²⁴);
- uvredljive poruke;
- povezivanje;
- nepoštovanje suda;
- ograničenja u izveštavanju; i
- trgovinski zakon/zakon o zapošljavanju (naročito u vezi sa blogovima pravnih lica).

Pored ovih tema, dodao bih još i:

- privatnost (nova javna kleveta);
- zaštitu dece;
- anonimnost;
- da li su blogeri 'novinari', u svrhu toga da blogger može da tvrdi da može da koristi prednosti zakona koji ga štiti;
- registracija Internet sajtova;
- odgovornost lica koje obezbeđuje interaktivni kompjuterski sajt; i
- govor mržnje, i tako dalje.

U vezi s onim što se kolektivno može uraditi da bi se ojačala pravna pozicija blogera, može se napraviti nekoliko sugestija. Prvo, podrška i pridruživanje naporima sve većeg broja lobističkih organizacija koje podržavaju primenljivost univerzalnih, regionalnih i nacionalnih standarda za blogovanje/vlogovanje (i plogovanje) kao i na pojedinačne blogere.²⁵ Rad ovih organizacija osnažio je skorašnji ključni evropski standard, koji je usvojio Komitet ministara Saveta Evrope, u kome se preporučuje da države članice unaprede slobodu izražavanja i informisanja u novom informacionom i komunikacionom okruženju.²⁶

Druga mogućnost je da se istraži i analizira korist od anti-SLAPP zakona. Najznačajnija pitanja za blogere uključuju ne samo da li će dobiti spor na sudu, već i vreme, napor i resurse koji će biti utrošeni ako dođe do pretnje ili ako se primi pismo od advokata.

Kao treće, treba istražiti pristup koji nije pravni i/ili je umereno pravni, kao što je 'strategija upravljanja rizikom bloga'. U ovom kontekstu, Kristofer Bogs pre-

²⁴ <http://www.digitaljournal.com/print/article/256296>

²⁵ Odgovarajuće NVO i CSO uključuju RSF, EDRI, Freedom House/Internet Freedom Forum, OpenNet, Global Voices Online, Committee to Protect Bloggers, EFF, the Citizen Media Law Project, i GIPI.

²⁶ [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2007\)11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2007)11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75)

poručuje osnovno upravljanje rizikom za postavljanje bloga, navođenje pitanja koja blogeri treba da razmotre u vezi sa sadržajem.²⁷ Na primer:

- Da li čitaoci blog smatraju izvorom informacija kome se može verovati i oslanjaju se na njega radi dobijanja ažurnih informacija?
- Da li su informacije na blogu tačne ili je blog pun grešaka i pogrešnih tvrdnji? Da li su činjenice proverene (kako traže standardi poslovanja s pažnjom dobrog domaćina) ili su prosto prihvaćene kao nešto što je čuto ili pročitano na nekom drugom mestu?
- Da li su činjenice pripisane originalnim izvorima? Da li su ti izvori pouzdani?
- Da li su glasine i ogovaranja objavljeni kao činjenice? Da li su mišljenja označena kao takva? Da li su komentari u vestima i tekstovima u kojima se navode mišljenja pravedni i zasnovani na činjenicama ili se mogu smatrati zlobnim ili klevetničkim?
- Da li je ta informacija originalni rad ili je plagirana od nekog drugog lica ili entiteta?
- Da li je obezbeđena dozvola da se uključe sadržaji ili fotografije nađeni na Internetu (da bi se izbegle optužbe za kršenje autorskih prava)?

Četvrto, razmotrite korisnost, suštinu i strategiju iza Zakona EU o globalnim slobodama na Internetu koje predlaže Jan Maten, holandski poslanik u Evropskom parlamentu. EU GOFA, kako je poznata, delovala bi slično kao i američki Zakon o globalnim slobodama na Internetu (GOFA) da bi se obezbedila globalna sloboda na Internetu.²⁸ Nacrt zakonskog predloga propisuje minimalne korporacijske standarde za evropska Internet preduzeća koja deluju u autoritarnim državama, godišnje određivanje zemalja koje ograničavaju Internet, formiranje Kancelarije za globalnu slobodu preko Interneta (OGIF) kao deo Evropske službe spoljnih poslova, objavljivanje izjave da je politika EU da promoviše globalnu slobodu govora putem Interneta i slobodan globalni protok informacija, kao i tretiranje cenzure na Internetu kao međunarodne prepreke trgovini.²⁹

Peto, prihvatite rad na razvoju polise osiguranja od medijske odgovornosti. Asocijacija medijskih blogera SAD radila je i radi sa Media Pro Insurance da bi razvila naručenu polisu osiguranja za blogere. Uz trenutne cene, ona bi koštala oko \$540 p.a.³⁰

Šesto, pozvao bih na osnivanje Evropskog udruženja medijskih blogera. Paralela, koja bi možda trebalo da se rafinira za Evropu, je (američka) Asocijacija medijskih blogera, koja sebe opisuje kao nestranačku, neprofitnu organizaciju koja je posvećena unapređenju, zaštiti i edukaciji svojih članova, podržavajući razvoj 'blo-

²⁷ <http://www.insurancejournal.com/news/national/2008/07/14/91851.htm>

²⁸ <http://www.julesmaaten.eu/nieuws.php?id=283>

²⁹ http://www.julesmaaten.eu/_uploads/EU%20GOFA.htm

³⁰ <http://www.mediabloggers.org/mba-announcement/media-bloggers-association-launches-education-legal-advisory-and-liability-insurance-program-for-bloggers>

govanja' ili 'građanskog novinarstva' kao jasne forme medija, i pomaganju da se moć štampe, sa svim pravima i odgovornostima koje to donosi, proširi na svakog građanina.³¹

³¹ <http://www.mediabloggers.org>

GRAĐANSKO NOVINARSTVO: NOVI OBLIK KOMUNIKACIJE ILI NOV GLOBALNI RIZIK

Miroljub Radojković¹

Redovni profesor, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Rezime: *Jasno je da je „građansko novinarstvo” pojava koja nagoveštava tektonske promene u društvu koje se trenutno dešavaju. Okupljanje, obrada, širenje i dekodiranje informacija dobija novi obrazac ponašanja čiji bi oblik mogao da uvede i novo ljudsko pravo – pravo na komunikaciju. Sve do nedavno, pravo na širenje i pravo na dobijanje informacija bez administrativnih prepreka i bez obzira na granice su bila jasno odvojena prava (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948). Postoji mogućnost da se na mreži -Već 2.0. savlada ova dihotomija i lako postigne istovremeno širenje i primanje informacija. Ovo, naravno, otvara širok spektar novih pitanja između ostalog i o formiranju novog građanstva.*

Ključne reči: *građansko novinarstvo, komunikacija, sadržaj koji generiše korisnik, profesionalna etika, privatnost*

¹ miroljub.radojkovic@fpm.bg.ac.rs

Uvod

Polazna teza u ovom prilogu je shvatanje da bi se pisanje blogova i „građansko novinarstvo“ mogli razdvojiti. Pisanje bloga je vrsta individualnog izražavanja, koje je ređe u sprezi sa masovnim medijima. Doduše, bilo je blogera koji su nakon sticanja ogromne popularnosti kooptirani u redakcije masovnih medija kako bi postali komentatori ili kolumnisti. I obrnuto, neki novinari pokrenuli su popularne blogove kao dodatak svom novinarskom poslu (Đorđević, 2007). Takođe, i masovni mediji su nakon diskusije u blogovima menjali svoj način rada. U našoj sredini prvo bi bilo potrebno da sintagma „građansko novinarstvo“ pređe u široku upotrebu jer se o njemu retko govori. Možda bi bilo celishodno i da se razmisli o tome da li bi postojao bolji naziv od navedenog koji je doslovni prevod sintagme „peoples’ journalism“.

U meri u kojoj se postepeno širi svest o ovom fenomenu postaje jasno da je „građansko novinarstvo“ pojava koja kao vrh ledenog brega ukazuje da se ispod površine dešavaju duboke, tektonske promene. Ono što bi moglo da bude zajednički imenitelj takvih promena je, po našem mišljenju, konačno konstatovanje i uživanje jednog novog ljudskog prava - **prava na komuniciranje**. Ono je dugo bilo utopija i željeni cilj svake kritičke škole mišljenja o masovnim medijima sve do osamdesetih godina XX veka. Ali, danas su se već stekli uslovi da pravo na komuniciranje više ne bude utopijska ideja nego ljudsko pravo najnovije generacije. U suštini, ono je sinteza dve od ranije poznate strane odnošenja ljudi prema informacijama.

Ranije je postojala jasna distinkcija između prava na **širenje** i prava na **primanje** informacija bez administrativnih prepreka i bez obzira na granice - u skladu sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima (1948). Tek u savremenim uslovima stekli su se preduslovi da se ova dihotomija prevaziđe, i da se obe strane – i prijem i širenje informacija ostvare lako i istovremeno.

Pravo na prijem informacija bez administrativnih ograničenja i bez obzira na granice olakšali su:

a) *Gubitak komunikacionog suvereniteta države*, koji je počeo upotrebom kratkih radio talasa, korišćenjem kablova za prenos RTV signala, primenom telekomunikacionih satelita i nastankom Interneta.

b) *Globalizacija*, i to u svim aspektima masovnog komuniciranja, to jest, globalizacija svojine, sadržaja i publike masovnih medija.

c) *Razvitak informaciono-komunikacione tehnologije* koji stvara novu tehničku platformu uz čiju pomoć svaki pojedinac može da bira da li će se uputiti u privatno ili javno komuniciranje bez obzira na administrativne prepreke i državne granice. Tehnička sredstva, ujedinjena u kompjuterske mreže, pretvaraju čovekov dom u mesto iz koga se lako isplovlja (surfuje) u globalno okruženje. Izbor je širok: četovanje, forumi, blogovi, socijalne mreže i konačno, praktikovanje „građanskog novinarstva“.

Pravo na širenje informacija sada prevashodno zavisi od sposobnosti i znanja da se koriste mogućnosti informaciono-komunikacione tehnologije. Pre pojave web-a ono je sputavano preprekama kao što su bile: velike investicije potrebne za

osnivanje medijskog preduzeća; oskudica frekvencija i drugih prirodnih dobara; intervencija države u njihovu raspodelu, itd. Ove prepreke su sprečavale građane da samostalno šire informacije i usmeravale su ih uglavnom na borbu za pristup u masovne medije. Najveći domet građanske participacije u širenju informacija očekivao se od medija civilnog društva. Strukturalna ograničenja prava na širenje informacija bila su i glavna prepreka da se „građansko novinarstvo“ pojavi ranije.

Informaciono-komunikaciona platforma sa koje se može realizovati i pravo na slobodno širenje informacija je, naravno, mreža svih mreža ili Internet. Od kada je ona dostupna sve većem broju ljudi, kako se postepeno popunjava „digitalni jaz“ između različitih delova čovečanstva, na delu je još jedan pokazatelj, istovremeno i pokretač, globalizacije. W.W.W omogućava da se u gotovo realnom vremenu obave četiri vrste komunikacione prakse:

a) *Alokucija*, ili širenje informacija iz jednog izvora ka mnogima postaje mnogo pluralističkija. Jer, broj javnih veb sajtova daleko je veći nego broj masovnih medija koji se mogu koristiti. Ovakav izvor informacija je interaktivniji od masovnih medija jer omogućava svim posetiocima da pišu komentare, daju ocene, itd. Ipak, alokucija ne nudi neke naročite novine bitne za uživanje prava da se komunicira.

b) *Registracija*, ili nadzor nad potezima u kompjuterskoj mreži, je vid komunikacione prakse koji izaziva zebnju. Nadzornik puteva kretanja informacija može da bez dozvole pravi naš „profil“, otkriva običaje, kontakte, potrošačke preferencije, baze podataka iz kojih povlačimo informacije, itd. Da to nije himera potvrđuje i opcija „going incognito“, na najnovijem Internet pretraživaču „Google“-a (Chrom), koja navodno garantuje da posećena Url. adresa nikom neće biti dostupna. S druge strane pak, registracija predstavlja poslednju šansu da se i na Internetu otkriju oni koji zloupotrebljavaju pravo na slobodno širenje informacija.

c) *Konsultacija*, to je vid slobodnog preuzimanja informacija iz izabranih banaka podataka, bez obzira na granice. Neki od ovih izvora dozvoljavaju da se konsultacija obavi besplatno, a drugi traže za to nekakvu (novčanu) nadoknadu ili su baze podataka dostupne samo ovlašćenom krugu.

d) *Konverzacija*, je suštinski nov oblik komunikacione prakse u kojem je moguć višesmerni, neprekidni dijalog i to između dva pojedinca, pojedinca i grupa, grupa i grupa, sve do virtuelnih zajednica sa milionskim brojem učesnika. Na delu je globalna konverzacija čiji učesnici neometano menjaju svoju poziciju u procesu komuniciranja u svakom momentu. Po prvi put u istoriji prevaziđene su prepreke da ljudi koriste aktivnu stranu svog prava na korišćenje informacija, to jest, da šire informacije po svom nahođenju i bez obzira na granice.

Uz pomoć informaciono-komunikacione platforme Interneta svi pomenuti oblici komunikacione prakse događaju se istovremeno. Zbog toga smatramo da je „građansko novinarstvo“ postalo ostvarivo tek sa ovom tehnološkom inovacijom. Istovremeno, možemo zaključiti da ono nije neki nov oblik komunikacije, nego **sinergija svih do sada praktikovanih oblika komunikacione prakse**, odnosno, delatna mešavina njihovih kombinacija koje niko ne može da anticipira. Kako se ostvaruje sve veći obim „građanskog novinarstva“, građani umesto medija i novinara

svojim postovima na Internetu pišu „prvu skicu istorije“. (Gillmor, 2006:XXI) Tako zabeležni događaji biće zapamćeni ili arhivirani kao građa od koje će se praviti slika savremenog sveta i duha vremena, rečju istorija.

Proizvodi „građanskog novinarstva“ dobili su od strane masovnih medija intrigantno ime. Ono je u duhu vokabulara novih medija i glasi - **user generated content** – „sadržaj koji su stvorili korisnici“. Jer, nekadašnji čitalac, slušalac i gledalac je u kompjuterskoj mreži postao posetilac, odnosno, korisnik. Sadržaji koje su stvorili korisnici postaju predmet difuzije nekada pre pojave u masovnim medijima, nekada nasuprot verzijama u masovnim medijima, a nekada kao njihov dodatak. Građani tako postaju i činilac međunarodnog komuniciranja. Istovremeno, „sadržaj koji su stvorili korisnici“ postaje predmet preispitivanja povodom regulisanja slobode izražavanja na Internetu. Jer, bez obzira na to da li ćemo se složiti da „građansko novinarstvo“ postoji, ili ne, takav sadržaj je postao strukturna karakteristika savremenih fenomena kao što su:

a) *Web-2.0* koji je oslonjen na širokopojasan pristup mreži sa manje alokucije, sa uravnoteženim protokom informacija od izvora ka korisnicima i obratno, i sa tendencijom da tok „user generate content“ – preovlada;

b) *Informaciono društvo*, što je imenitelj za nov način organizovanja svih zajedničkih ljudskih aktivnosti koje menjaju svoju prirodu zbog upotrebe informaciono-komunikacione tehnologije;

c) *Gubitak predominacije masovnih medija* u stvaranju slike sveta, uspostavljanju dnevnog reda javnih debata i proizvodnji kulturnih dobara na klasičan, „industrijski“ način.

Očigledno su i mediji i teorija bili blagonakloni kada su građane označili kao generatore (proizvođače) novih sadržaja u javnom optičaju. Umesto da ih i dalje tretiraju kao „potrošače“ (kako su ih tradicionalno nazivali) prihvaćen je izraz „korisnici“. Kovanica „user generated content“ dobro služi masovnim medijima i da sa sebe skinu odgovornost za proizvode preuzete iz „građanskog novinarstva“. Oni su postavili vododelnicu. Ako je nešto „sadržaj koji su stvorili korisnici“, onda je to i onaj deo informativne ponude za koji mediji ne mogu da odgovaraju. Oni se tako distanciraju od dela svojih sadržaja i ne pružaju institucionalnu garanciju verodostojnosti priloga dobijenih od građana. Primenjuje se analogija sa izuzimanjem medija od odgovornosti za plaćene oglase, reklame, plaćene predizborne kampanje, itd.

Tek u naznakama, sporadično, pominje se još jedan naziv za aktivne građane – „proizvođači vesti“. Oni koji svojim proizvodima ulaze u medije ponekad se, a to će biti sve češće, smatraju za „producers of news“. O ovome svedoči mnoštvo primera - od cunamija do terorističkih napada u Londonu - kada su građani bili ekskluzivni „proizvođači vesti“. Zbog toga se otvara i mogućnost da se umesto „građanskog novinarstva“ upotrebe i neki drugi nazivi - kao „personalno novinarstvo“ ili „individualno novinarstvo“. Bez obzira na to, u svakom slučaju ostvaruje se Encenzbergova utopija u kojoj je predviđao da će kreiranje vesti od strane stručnjaka zameniti kolektivna (građanska) proizvodnja vesti i ostalih sadržaja (Mattelart & Mattelart, 1998:81).

Sve opisane promene u nastajanju otvaraju veoma ozbiljno pitanje. Ono glasi: koliko fenomen „građanskog novinarstva“ razgrađuje ono što je Burdije (Burdije, 2000) označio kao „novinarsko polje“ u savremenom socijalnom životu?

Građanin koji više nije puki potrošač, nego je prihvaćen kao korisnik koji stvara sadržaj ili proizvođač vesti, postaje subjekt koji **nije član profesionalne grupe u novinarskom polju**. On egzistira i radi izvan novinarskog polja, ali u njemu može uvek da ostvari nekakav efekat. O tome ranije niko nije razmišljao. Najviše što je kao aktivna pozicija bilo rezervisano za građane u klasičnom, masovnom komuniciranju bila je mogućnost da ostvare fidbek, to jest, povratni uticaj na medije i njihove poslenike.

Drugo, akter „građanskog novinarstva“ kao neprofesionalac logično **nema odgovarajuće obrazovanje za novinarski posao**. Takav subjekt može biti i više, ali i manje obrazovan od profesionalnih novinara. Ono što bi spadalo u kognitivni kapital profesije akter „građanskog novinarstva“ nije stekao. S druge strane, nedostak novinarskih veština lako mu nadomeštaju operativni softveri u digitalnim aparatima kojima se veoma jednostavno rukuje.

Treće, građanin niti učestvuje u stvaranju, niti je obavezan da sledi **profesionalnu novinarsku etiku**. Ona je izraz samoregulacije profesije i njen odgovor na zahtev da se uspostavi društvena odgovornost za javnu reč. Kodeks profesionalne etike ljudi van profesiji ne moraju niti da poznaju, niti da ga se pridržavaju. Čak i kada bi ih na to neko primorao, niko ne zna koga bi sve trebalo pozvati da učestvuje u stvaranju kodeksa „građanskog novinarstva“. Najbolje se to videlo prilikom objavljivanja telefonskog video snimka vešanja Sadama Huseina. Autor je ostao nepoznat a snimak je sa *You Tube* preuzelo mnoštvo medija. Imali smo na delu najgrublji prekršaj novinarske etike. Mediji koji su sa Interneta preuzeli i objavili taj snimak smatraju se nevinim, jer reč je o „sadržaju kojeg su proizveli korisnici“.

Četvrto, onaj ko je povremeno u „građanskom novinarstvu“ **ne trpi nikakav uticaj redakcijske grupe**. Time se potvrđuje smislenost nazivanja ove pojave individualnim ili personalnim novinarstvom. Naravno, uticaj redakcijske grupe nije uvek bio u korist slobode izražavanja mišljenja. Izopštenost iz redakcijske grupe stoga uklanja još jednu prikrivenu prepreku za slobodu komuniciranja koja (po)stoji unutar masovnih medija, i kod mnogih profesionalnih novinara izaziva autocenzuru. Jer, oni su uvek podređeni referentnom okviru urednika i redakcije. Ali, zbog neuključenosti aktera u redakcije gube se i neki blagotvorni uticaji na „građansko novinarstvo“ kao što su: podizanje kvaliteta informisanja, proveravanje istinitosti sadržaja, usavršavanje profesionalnih veština i socijalizovanje novinara.

Peto, i najbitnije za temu ovog skupa, je činjenica da akter građanskog novinarstva **ne odgovara za svoj rad ni po zakonima ni po drugim propisima** koji su ustanovljeni da bi se prema njima ravnali masovni mediji. Sve ove regule pripadaju korpusu koji se može označiti kao pravo medija. Jasno je da je taj sklop normi potpuno nedelotvoran i neprilagođen za upotrebu kada su u pitanju „građansko novinarstvo“ i „user generated content“.

Prve četiri nabrojane tačke pokreću pitanje da li će, možda, „građansko novinarstvo“ učiniti profesiju novinara prevaziđenom ili drugačijom. Odgovor „da“ bio

bi radikalno stanovište koje zaslužuje dalju diskusiju. Realno, mišljenja o ovom pitanju su podeljena, mada se broj skeptika smanjuje. Za sada preovlađuje stav da će „građansko novinarstvo“ (po)služiti kao korektor za ono što profesionalni novinari previde, propuste ili cenzurišu. Jer, upravo to se već događalo i to je ono što mediji i neki autori ističu kao najvažniju funkciju fenomena o kome je reč.

Peta tačka, izuzetost „građanskog novinarstva“ od dejstva pravnih normi, izaziva najveće kontroverze. Ona potvrđuje da je aktera ovakvog novinarstva gotovo nemoguće izvesti na čistac koji se zove pravna odgovornost. Zbog toga se mogu predvideti mnogobrojni negativni scenariji o pratećim pojavama „građanskog novinarstva“. Neki autori pominju da može nastati „svetska anarhija vesti“; da će se omogućiti „svetska hiperprodukcija glasina“ - koje su se već revitalizovale zahvaljujući Internetu; ili, da ćemo živeti u „svetu neodgovornog – ili pak jako odgovornog - građanskog novinarstva“ (Gillmor, 2006). Svi scenariji se mogu dogoditi, to je za sada jedini ispravan odgovor o ovoj, pionirskoj fazi „građanskog novinarstva“.

Jasno je da će optimisti naglašavati demokratski potencijal ljudskog prava na komuniciranje i tvrditi da će ono biti odgovorno. Svi koji ga kritikuju, potcenjuju ili su pesimisti smatraju da je to poduhvat bez ikakve kontrole. Stoga radi, ako se pozovemo na Beka (Beck, 1986) koji je utvrdio da u savremenom svetu nastaju uglavnom globalni rizici, i „građansko novinarstvo“ bi moglo da postane jedan od njih. Upravo zbog mogućnosti da izmakne svekolikoj kontroli, ono i zaslužuje da se razmotri u svetlu teorije o globalnim rizicima po čovečanstvo. Mogućnost slobodnog širenja informacija predstavlja veliku slobodu ali i moralni teret koji pada na pleća običnih ljudi. Oni sve više praktikuju pravo na komuniciranje, a nemaju nikakvu pripremu za novinarski posao. Taj raskorak otvara mogućnost da se pojave sledeći rizici:

a) *Rizik po istinitost sadržaja.* To je ponovo pitanje ko garantuje da je „sadržaj koji su generisali korisnici“ tačan. Pošto nema institucionalne kontrole dešavalo se da se i neistine objavljuju kao tačne. Prvi nagoveštaji svesti o ovakvom riziku došli su od agencije AP i lista „New York Times“. Oni su zabranili svojim novinarima da koriste *FaceBook* ili *Wikipedie* kao izvore za pisanje. Time ove institucije osiguravaju vlastiti kredibilitet jer su imale loša iskustva zbog neistina koje su im promakle. Šta su bila, eventualno, loša iskustva običnih ljudi ne može se ni utvrditi niti sistematizovati.

b) *Rizik od ugrožavanja ljudskih prava drugih ljudi* koji postanu predmet „građanskog novinarstva“. Razne fobije, govor mržnje, uvrede, klevete, itd. mogu namerno, ili nenamerno, ugroziti jednaka prava i slobode onih ljudi o kojima se piše. Odgovornosti za to nema.

c) *Rizik od primanja pogrešnih instrukcija.* Novinarski proizvodi služe ljudima da se orijentišu u socijalnoj sredini, i da na osnovu primljenih podataka donose odluke. Ovaj rizik je prvi put zapažen već 1990. godine. Izvesni Johnatan Lebed je prodavao i naplaćivao berzanske savete na web-u. Mnogi koji su ih prihvatili izgubili su svoj novac. Ali akter, i kada je otkriven, nije mogao da odgovara po važećim zakonima.

d) *Rizik od ugrožavanja privatnosti drugih ljudi.* To je možda najveća opasnost od „građanskog novinarstva“. Od kada su kamere ugrađene u mobilne telefone, a njih nosi sa sobom gotovo svako, javne ličnosti ili „celebrity“ osobe su pod budnim okom javnosti koje nikad ne trepće. Horda paparaca koja je izazvala smrt Ledi Dajane nije ništa u poređenju sa novonastalom situacijom. Nasrtanje na privatnost poznatih ličnosti medijima odgovara, jer tako dobijaju senzacionalističke priloge, za sada čak besplatno. Ali, takav „user generated content“ može u skoroj budućnosti postići visoku cenu zbog profitabilnosti u tabloidima i „celebrity“ RTV programima.

e) *Rizik za nanošenje štete „senzitivnoj publici“.* Reč je o tome da „građansko novinarstvo“ može da obesmisli pravno nametnute zabrane da se određeni sadržaji predočavaju deci, raznim manjinama, hendikepiranima, itd. Pred ovim rizikom svoju svrhu gube rejtinzi za obeležavanje podobnosti filmova i TV sadržaja zavisno od uzrasta publike, selektivni čipovi na kućnim računarima i kontrola sadržaja na Internetu.

f) *Rizik od razaranja zaštite intelektualne svojine.* Ovo je toliko značajna tema da se njom bavi i Svetski samit o informacionom društvu (WSIS). Na dosadašnjim konferencijama preovladavala je tendencija da se intelektualna svojina aminuje i zaštititi. Ipak, veliko je pitanje ko je stvaralac akumuliranog znanja u svetu i kako prema njemu treba da se ophode građani kao korisnici komunikacione platforme koja se zove Internet. Grupacija država, korporacija i vlasnika patenata na održanim samitima WSIS tvrdokorno se zalaže da intelektualna svojina bude zaštićena kako bi se mogla prodavati. Na suprotnom stanovištu stoje demokratski društveni pokreti i hakeri (ne krakeri), koji ne priznaju vlasništvo nad intelektualnom svojinom, smatraju da znanje treba vratiti svim ljudima kao što svoje svakom nude besplatno. Tako realizuju ideju o „ekonomiji poklona“ – „gift economy“ (Wark, 2006). „Građansko novinarstvo“ je po svojoj suštini naklonjeno drugoj grupaciji pregovarača u okviru Samita.

Zaključak

Sve moguće opasnosti zbog jačanja „građanskog novinarstva“ ipak uobličavaju, po mom sudu, nov i nedovoljno istražen globalni rizik. Prema ustaljenoj navici, ljudi očekuju da se predupređivanje opasnosti može obezbediti uvek i prvo pravnim normama. One bi trebalo da uspostave pravila igre i da sankcijama spreče da se rizici pretvore u stvarnu štetu. Ali, vreme je da se ponovi da rizike od „građanskog novinarstva“ ne može da otkloni postojeće, nacionalno pravo. Jer, nema jasnog vinovnika od koga bi zakoni trebali da nas zaštite kao učesnike, korisnike ili predmet izveštavanja „građanskog novinarstva“ kao globalne pojave. Sa jedne strane, koristeći pravo na komuniciranje možemo nanositi štetu drugim ljudima, a sa druge, postati njihova žrtva.

Stoga radi, u meri u kojoj jača praktikovanje prava na komuniciranje, u istoj meri bi se moralo razvijati i **pravo novih medija**, ako je ostvarivo. Jer, za utvrđivanje

odgovornosti nije dovoljno poći od činjenice da na Internet platformi uvek postoje izvor, provajder i korisnik. Ta tri činioca konstituisala su klasičnu komunikacionu šemu u kojoj su odvojeni komunikator, kanal veze, i recipijent. Sve što je bilo rečeno o pravu na komuniciranje, iz koga izrasta „građansko novinarstvo“, ukazuje na to da u komunikacionom lancu sada više nisu u igri tri posebna činioca. Onaj ko je izvor, istovremeno je i primalac informacija; komunikator i recipijent su se stopili u jednu osobu. Ona više nikada neće biti večiti „potrošač“ informacija i zabave. Opisana mutacija izaziva najveći problem za pravničku svest. Njoj je sve bilo jasno kada su postojali subjekti koji uglavnom primaju i oni koji uglavnom šire informacije. Prve je trebalo zaštititi a druge primorati da snose odgovornost. Dodatni problem pred pravom je činjenica da ono ne može da se menja istom brzinom kojom savremeni ljudi, u gotovo realnom vremenu, preuzimaju ulogu komunikatora i/ili primaoca, onih koji šire informacije za koje teško mogu da odgovaraju, i onih koji postaju predmet izveštavanja i izloženi su svim rizicima „građanskog novinarstva“.

Literatura:

1. Beck, U.(1986), **Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne**, Suhrkamp: Frankfurt
2. Burdije, P. (2000), **Narcisovo ogledalo**, Clio: Beograd
3. Đorđević, T.(2007), *Blog i komunikacija na Internetu*, časopis „CM“, broj.3, Protocol i FPN: Novi Sad
4. Gillmor, D. (2006), **We the Media; Grassroots Journalism by the People, for the People**, O'Reily: Cambridge
5. Mattelart, A.& Mattelart,M. (1998), **Theories of Communication**, SAGE London
6. Wark, M. (2006), **Hakerski manifest**, Multimedijalni institut: Zagreb.

IZAZOVI I MOGUĆNOSTI ONLINE NOVINARSTVA

Rade Veljanovski¹

Vanredni profesor, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Rezime: *Savremeno doba donosi nove načine komuniciranja, koje omogućavaju nove tehnologije, zbog čega se već ustalio i pojam „novi mediji“. Znatno povećane mogućnosti primanja i odašiljanja informacija, povećavaju komfor u zadovoljavanju komunikacionih potreba i povećavaju zadovoljstvo u proširivanju znanja, zabavi i sveopštoj dostupnosti sadržaja. Iako ovi fenomeni povećavaju polje slobode i komunikacije, što sigurno jeste doprinos otvorenosti društva i njenoj demokratizaciji, nove tehnološke mogućnosti, pokazuju i svoju drugu stranu: nedovoljnu verodostojnost informacija, mogućnost zloupotrebe i ugrožavanja ljudskih prava. Otud dilema: više regulacije ili manje, više kontrole ili ne i kakve kontrole, postaje opterećenje savremenog društva u kome paralelno traju procesi deregulacije i novih oblika regulisanja.*

Ključne reči: *demokratizacija, mediji, nove tehnologije, regulacija, deregulacija, destrukcija, ljudska prava, verodostojnost*

¹ rade.veljanovski@fpn.bg.ac.rs

Uvod

U odnosu prema medijima i njihovoj ulozi u savremenom dobu nije do kraja raščišćena dilema: jesu li mediji preregulisani ili nedovoljno regulisani iako odavno traju trendovi deregulacije i samoregulacije. Postavljanje granica javnom komuniciranju polazilo je od važnog postulata filozofije prava po kome su slobode jednih ograničene slobodama drugih, pri čemu je sugestija onima koji su se bavili medijskom praksom: ne čini drugima ono što ne želiš da drugi tebi čini, bila razumljiva i opravdana. Društvo je stvaralo regulatorne okvire ne bi li zaštitilo osnovne vrednosti i javni interes, mada su oni, u daljoj i bližoj prošlosti, nastajali i kao potreba autoritarnih, nedemokratskih režima, moćnih grupa i pojedinaca, da se zaštite od kritike i sačuvaju partikularne i lične interese.

Zrelo društvo trebalo bi da se prepozna i po tome što se koristi za ljudsku zajednicu, opšti interes, za sve građane, postiže više razumnim, dobrovoljnim prihvatanjem utvrđenih relacija, principa i pravila nego njihovim nametanjem ili arbitriranjem. Zato je u savremenom svetu utvrđen princip da je regulacija potrebna samo onda kada je to neophodno u demokratskom društvu i u meri u kojoj ne ugrožava druge važne principe koji su za demokratiju fundamentalni. No, mnoga društva još nisu na toj razini razvoja da bi potpuno razrešila dilemu: da li se demokratizacija medijskog sistema delotvornije dostiže sa manje ili više pravila koja podrazumevaju i sankciju za njihovo nepridržavanje. Pri tom treba takođe imati u vidu da demokratiji, svuda, pa i u medijskoj sferi, pretila opasnost i od samih regulatora, njihove volje, znanja ili interesa.

Naglašavajući da je za utvrđivanje smisla „medijski orijentisane teorije“ važno identifikovanje društvenih vrednosti koje utiču na medije i način razmišljanja o masovnom komuniciranju, Denis Mek Kvejl, kao prvu takvu vrednost vidi slobodu „koja je pružila potporu za ekspanziju i diverzifikaciju svih vrsta medijskih aktivnosti i koja je osnova za suprotstavljanje svim paternalističkim, autoritarnim i manipulativnim načinima upotrebe medija ili mešanju države ili crkve u proces komuniciranja“². Moglo bi se konstatovati da je Mek Kvejllova ideja u velikoj meri ostvarena i to kroz istovremeno trajanje dva, na prvi pogled protivrečna procesa: demokratizacije medijske sfere i istovremeno pojačane i sve obimnije regulacije, koja odavno više nije samo načelna, već ulazi u detalje i cilja na konkretne probleme.

Regulacija, deregulacija i samoregulacija

Odgovor na pitanje kako je moguće pojačanim i sveobuhvatnijim regulisanjem doseći viši nivo slobode i demokratije, sadržan je u činjenici da je u medijskoj politici na međunarodnom nivou, u Ujedinjenim nacijama, a još više u okviru Evropske unije, nastao čitav niz dokumenata koji su išli ka ostvarenju najvažnijeg zahteva:

² Denis Mek Kvejl, Stari kontinent - novi mediji, Nova, Beograd, 1994., str. 9

distanciranja države, odnosno vlasti od medija i za smanjenjem uticaja svih centara moći na medije. Ali ti dokumenti su postavili i niz konkretnih zahteva, sugestija i uputstava da bi se potpuniše ostvarivao celokupni korpus ljudskih prava i sloboda.

Primena ovih pravila zahtevana je ili očekivana od konkretnih država i to kako implementacijom u medijsku regulativu tako i sprovođenjem u praksi. Internacionalni regulatorni okvir obuhvatio je konkretna pitanja ljudskih prava od slobode izražavanja i protoka informacija, zaštite maloletnika, zabrane govora mržnje, promovisanja tolerancije, prava na odgovor, samostalnosti regulatornih tela, nezavisnosti javnih servisa, do prava novinara da ne otkriju izvore informacija i zaštite novinara. Poslednjih godina intenzivirana je i saradnja pravnih i medijskih eksperata na evropskom nivou u usaglašavanju pravila u tretmanu novih tehnologija i njihove primene u medijskoj industriji i javnoj sferi uopšte.

Kao što se ne može poreći da je ovakva vrsta regulative bila neophodna i da je dala određene rezultate, kako u demokratskoj transformaciji medijskih sistema pojedinih država, tako i u harmonizaciji standarda na međunarodnom planu, tako se mora priznati da postojanje velikog broja zakona i pravnih normi ipak predstavlja određenu stegu i ograničenja, zbog čega inicijative za izraženijom deregulacijom ne jenjavaju. „Izraz 'deregulacija' postao je poznat kao oznaka za ozbiljne društvene promene koje se događaju u devetoj deceniji ovog veka (XX veka, prim R.V.). Počeo je da se pominje od vremena mandata predsednika Regana u SAD. U slobodnoj interpretaciji, pod ovim terminom može se podrazumevati reafirmacija nekih klasičnih, liberalno-buržoaskih vrednosti kao što su: opadanje uticaja države, razmah uticaja tržišta i slobodne inicijative, razgrađivanje monopolskih i nacionalizovanih grana privrede, privatizacija društvenih delatnosti itd.“³ Deregulacija, odnosno povlačenje države iz postavljanja pravila u medijskoj sferi, započela je i u Evropi u poslednje dve decenije, zapravo od onog momenta kada je ekonomski razvoj omogućio vlasnicima kapitala povećano ulaganje u medije, a kada su, istovremeno, nove tehnologije nagovestile veće mogućnosti sticanja profita, ali i uticaja na javnu sferu.

Stvari se, dakle, komplikuju pojavom i širenjem novih tehnologija i njihovom primenom u svetu komunikacija, pa dostignuti nivoi regulisane demokratije i načini kojima je to postignuto više nisu dovoljni da obuhvate i konstruktivno usmere nove komunikacione mogućnosti. „Obrazloženja koja se obično daju da bi se društvo navelo da prihvati neku tehnologiju, zasnivaju se na ideji da će upravo ta i takva tehnologija poboljšati sudbinu čovečanstva“⁴, konstatuje Ronald Lorimer. Ali pošto to ne mora uvek da bude tako, nužno je na vreme shvatiti koje izazove i moguće posledice nose tehnološke promene primenjene u tako važnoj oblasti kao što su masovne komunikacije. „S obzirom da je vladavina tehnološkog imperativa nad nama čvrsta, naš zadatak bi, čini se, bio da shvatimo najbitnije elemente jedne tehnološke

³ Miroljub Radojković, „Deregulacija RTV mreža u Evropi“, RTV teorija i praksa 51-52 (1988), str. 65

⁴ Roland Lorimer, Masovne komunikacije, Clio, Beograd, 1998., str.201/2

ere, kao i tendencije skupčane s primenom. Potom, moramo da smišljamo zakone i institucije koji će tehnologiju razvijati tako da korist od nje bude što univerzalnija.”⁵ Neposredno pominjanje potrebe za smišljanjem zakona možemo smatrati još jednim zahtevom za regulatornim kontinuitetom u kome se vidi delotvorna mogućnost unapređenja opšte koristi.

Nove tehnologije – korist i opasnost

Novi mediji, sem što produžavaju terminološku konfuziju, jer se u vezi s njima često mešaju tehnički i sadržinski aspekt, omogućavaju onu vrstu komunikacije koja maksimalno širi polje slobode, ali istovremeno pokazuju i svoju tamnu stranu, mogućnost zloupotrebe, destrukcije, subverzije. Mek Kvejlovo upozorenje, izrečeno pre dvadesetak godina da „najpre treba postaviti pitanje da li postojeća teorija usmerava relevantna istraživanja i da li pomaže u otkrivanju problema društvene politike u odnosu na nove medije i da bi teorija trebalo da pouzdano osvetli realnost primene, implikacije i posledice novih medija i da ponudi terminologiju ili koncepte za opisivanje te realnosti”⁶, dalo je izvesne rezultate, ali pravih odgovora uglavnom nema.

Tehnologija, koja je i u savremeno doba rezultat napredovanja nauke, ali i spoljno lice biznisa i profita, brža je od teorije i politike, time i od regulacije, pa Mek Kvejlov apel da se teorijski unapred odrede koncepti delovanja novih medija, ponudi terminologija i postave bar hipoteze o mogućim uticajima, jednostavno nije imao šanse i sada nam ostaje da istražujemo posledice onoga što se tako brzo dogodilo.

Razvoj tehnologije je odvuvek uticao na medije i sve oblike masovnog komuniciranja pa i na novinarstvo kao profesiju i to ne samo na tehničke aspekte tako što je ubrzavala proizvodnju, poboljšavala grafiku, ton, sliku, dizajn. Tehnologija je uticala i na medijski sadržaj. Poznati fenomen „obrnuta piramida“ nije nastao zato što su neki iskusni novinari i urednici odlučili da promene stil, u to vreme prilično literaran i opširan, već zato što je nastankom agencijskog novinarstva telefon postao važan u slanju vesti, a veza je znala da puca, pa je tako došlo do pravila: „reci sve što je najvažnije na početku, ako možeš u prvoj rečenici“.

Digitalizacija i pojava Interneta nesumnjivo imaju veliki uticaj na savremeno komuniciranje i novinarsku profesiju i to ne samo tako što mu pomažu. Ne dele svi ushićenje Nikolasa Negropontea novim tehnologijama na koje on gleda kao na razvojni proces sličan biološkoj evoluciji, pri čemu se atomi pretvaraju u bitove. „Početkom sledećeg milenijuma vaša leva i desna minduša moći će međusobno da komuniciraju preko satelita na niskoj orbiti i imaće veću kompjutersku snagu nego vaš sadašnji PC. Masovni mediji će biti ponovo definisani od strane sistema za transmisiju i prijem personalizovanih informacija i zabave. Škole će postati nalik muzeji-

⁵ Isto, str. 194

⁶ Denis Mek Kvejl, Stari kontinent - novi mediji, Nova, Beograd, 1994., str. 8

ma i njihova dvorišta će služiti okupljanju, razmeni ideja i socijalizovanju sa ostalom decom iz celog sveta. Digitalna planeta će biti nalik glavi čiode.”⁷

Negroponte naglašava pozitivne strane digitalizacije i interneta kao neke vrste tehnologije slobode u globalnoj komunikaciji i neslučenim mogućnostima socijalizacije. Ni on, međutim, ne skriva komercijalnu stranu primene novih tehnologija, kao jednu od osnovnih motivacija za njihovo širenje i tako podstiče na razmišljanje: u kojoj meri je pritisak za uvođenjem novih tehnologija u sferu komunikacija logičan, razuman, opravdan iz humanističkih razloga, a u kojoj je on samo pojavni oblik korporativno-tehnokratskih interesa? Objašnjavajući široku primenljivost digitalizacije i interneta, Negroponte konstatuje da su mnoge regulatorne odredbe o medijskoj koncentraciji i demonopolizaciji vlasništva ili o autorskim pravima, nesprovodljive i da od toga treba odustati. S druge strane, današnje društvo koje teži demokratizaciji i uspostavljanju odnosa u kojima su maksimalno podržana i zaštićena ljudska prava i slobode ne odustaje od ograničavanja monopola u javnoj sferi, jer velika koncentracija vlasništva smanjuje pluralizam sadržaja i povećava mogućnost uticaja. O tome svedoči i regulatorni okvir Evropske unije koji obuhvata, pored ostalog, i nedozvoljenu koncentraciju vlasništva kao i zaštitu autorskih prava i intelektualne svojine.

Analizirajući mogućnosti kontrole nad sajber tehnologijom koja nezadrživo prodire u sferu komunikacija, upoređujući koristi i moguće opasnosti od novih tehnologija, Mak Luanov saradnik i nastavljajući njegovog dela, Pol Levinson veću opasnost očekuje od vlasti nego od preduzetnika. „Mogu tvrditi, kao što sam to činio i u ovoj knjizi i drugde, da je vlada, a ne snage korporacija, glavna opasnost za slobodu izbora u budućnosti (kao što je to primetio Jefferson, mislim da je vlada uvijek tako djelovala), ali kakav će učinak imati takva tvrdnja? Odupro sam se McLuhanovom stajalištu o nestvaranju vrijednosnih zaključaka, nisam se slagao s njegovim čestim opisom tehnologije u superiornijem uzročno-posljedičnom položaju u odnosu na ljude, baš stoga što misim da ljudski razum i procjena mogu imati pozitivan učinak na budućnost – odnosno, da mogu pokrenuti preokrete u neki određeni smjer.”⁸

U okviru razmišljanja o kontroli izbora sadržaja koje nude tehnološki modernizovani mediji ili novi mediji, Levinson, ipak s razlogom uvodi skepsu prema tehnologiji kojoj pretpostavlja ljudski razum. On, kao moguću manipulaciju koju nove tehnologije omogućavaju, vidi povećanu propagandu. „Promidžba može stvarno biti sveprisutna i neizbježna, kao što su to primijetili i McLuan i Jacques Ellul (primjerice 1965-1973.), ali to ne znači da je trebamo prihvatiti jednako u svim prilikama ili dopustiti da svi naši mediji postanu bolje opremljeni za prikazivanje promidžbe. Možemo, u digitalnom dobu, početi s etičkim imperativom da je kontrola informacija od strane različitih, nezavisnih pojedinaca bolja nego kontrola od strane središnjih autoriteta.”⁹ Levinson, dakle zauzima jedno umereno stanovište koje uvažava značaj i prednosti novih tehnologija u masovnom komuniciranju, ali nije voljan da se saglasi

⁷ Nikolas Negropont, *Biti digitalan*, Clio, Beograd, 1998., str.12

⁸ Paul Levinson, *Digitalni Makluan. Vodič za novo doba*, Izvori, Zagreb, 2001., str. 210

⁹ Isto, str.210

sa nekontrolisanom primenom novih mogućnosti, pri čemu u kontroli informacija prednost daje nezavisnim pojedincima.

Ovakav pristup je dosta čest u savremenom poimanju medija i njihove tehnološke evolucije i dosta je blizak dominantnom stavu evropskih institucija po kome, ako je kontrola u medijskoj sferi uopšte potrebna, onda ona mora biti u rukama nezavisnih tela i pojedinaca. Međutim, i tu se javljaju nova pitanja. Prvo, kontrola kao takva, ne zvuči mnogo demokratski, čak i kada je nezavisna, a drugo, praksa je pokazala da iskustva sa nezavisnim organima i telima nisu na najbolji način potvrdila tu ideju. Ovo je pogotovo čest slučaj u zemljama u tranziciji u kojima je izbor nezavisnih tela najčešće fingiran i zloupotrebljen od vlasti.

Novi uslovi rada nameću novi pristup delovanju medija, novu filozofiju, novi način razmišljanja. „Ovo će biti epoha koju karakterišu medijska interaktivnost, pristupačnost i raznovrsnost, s novim slobodama koje će imati publika (ili „potrošači“, ako više volimo da ih tako nazivamo)“¹⁰, konstatuje teoretičar medija Brajan Makner, uviđajući istovremeno da to može biti epoha informatičkog zagušenja i opadanja ili nestajanja nekih tradicionalnih medija.

Ukazujući na ovu toplo-hladnu dvostranost razvoja medijske sfere pod uticajem novih tehnologija, Makner je odredio osnovne pravce istraživanja: šta mogu biti dobre, a šta loše strane onoga što su doneli Internet i digitalizacija. On govori o novim slobodama, koje su se pojavile kao šansa svakog pojedinca da bude u sferi javne komunikacije posredstvom: ju tjuba (You Tube), fejs buka (FaceBook), maj spejsa (My Space) raznih sajtova, blogova i ostalih sajber (cyber) mogućnosti. Makluanovska vizija umreženog sveta postaje stvarnost, kao što možda tek sada postaje stvarnost pravna floskula mnogih nacionalnih zakonskih regulativa po kojoj svako fizičko i pravno lice ima pravo da pokreće medije i da ih koristi za slobodan protok informacija. Poplava ovakvih pojedinačnih inicijativa već dovodi do zagušenja takozvano supsidijarno informisanje, ono koje potiče iz društvene baze.

Neidentifikovani izvori poruka

Jedna od pojava koja se mogla dogoditi samo nastankom novih tehnologija jeste takozvano građansko novinarstvo, procvetalo razvojem on-line mogućnosti, koje se, na prvi pogled, može smatrati ostvarenjem građanskog sna u sferi javnog komuniciranja: svako može slobodno, bez ičije cenzure ili uređivačke ruke da javnosti ponudi šta želi: informaciju, fotografiju, video zapis, mišljenje, analizu nekog događaja ili pojave, svoj komentar i mnogo toga još. To se može smatrati otelovljenjem Jaspersove ideje da „samo u komunikaciji čovek postaje sobom“, (*Filozofija*) ili Hajdegerovog „izbijanja ljudskosti na površinu, pri čemu se čovek samopokazuje kao biće koje govori“ (*Bitak i vreme*). Fenomen širenja sloboda komunikacije uvođenjem

¹⁰ Brajan Makner, „Tehnologija. Nove tehnologije i mediji“, u Adam Brigs, Pol Kobli (ur.) Uvod u Studije medija, Clio Beograd, 2005., str. 275.

novih tehnologija, skoro da podseća na antičko shvatanje logosa na koje Hajdeger takođe podseća. „Čovek se pokazuje kao biće koje besedi... Grci nemaju reč za jezik, oni su taj fenomen razumeli najpre kao besedu. Pa ipak, pošto je za filozofsko promišljanje *logos* dospelo u razmatranje pretežno kao iskaz, izrada osnovnih struktura formi i sastavnih delova besede provela se po niti vodilji tog *logosa*.“¹¹

Ali ove sjajne mogućnosti komuniciranja koje su donele nove tehnologije, otvorile su niz pitanja koja nas vraćaju na samu prirodu čovekovu: ni dobru ni lošu, ali i dobru i lošu. Kao i mnoga druga oruđa koja se mogu koristiti za dobrobit čovečanstva, ali i za njegovu nesreću, tako je i sa novim medijima.

U svim ovim slučajevima razvoja on-line novinarstva, koje nastaje uz klasične medije ili samostalno, ne treba objašnjavati koliko je Internet, kao globalna mreža, koja omogućava pristup mnogim bazama podataka, dokumentacija i drugih izvora, dragocen. Ali putem Interneta može se doći i do informacija koje nisu nastale kao deo funkcija medija, institucija, zvaničnih organizacija, državnih ili međunarodnih organa, organizovanih aktera civilnog sektora.

Već pomenuto građansko novinarstvo, u svim njegovim oblicima, blogovima, sajtovim i na druge načine, takođe postaje: s jedne strane informativna ponuda, odnosno izvor za druge medije, a s druge: medij za sebe i po sebi. I tu se postavlja nekoliko važnih pitanja koja još nemaju svoje prihvatljive odgovore. To su pre svega pitanja pouzdanosti i proverljivosti informacija, njihove društvene relevantnosti, etičnosti i odgovornosti. Za Internet i on-line novinarstvo je već konstatovano da izmiče regulaciji, odnosno kontroli. Neko to smatra demokratizacijom, decentralizacijom i liberalizacijom javne sfere, ali ima i onih koji savetuju oprez jer se u ovom potpuno oslobođenom novinarstvu može naći mnogo toga: od običnih, neškodljivih nepreciznosti, preko namerno objavljenih neistina, govora mržnje, trgovine ljudima, terorističkih pretnji, do sajber porno sadržaja. Posebno se ukazuje na problem nezaštićenosti dece od ovakvih sadržaja, jer su deca i inače ta koja pokazuju veće interesovanje za korišćenje računara i ulazanje u sve šire zone raznih tematskih oblasti.

Ne manje važno pitanje je i: da li se sve što se može naći na stranicama sajtova, blogova i drugih oblika samoinicijativnog objavljivanja, može smatrati novinarstvom. Pitanje društvene relevantnosti takvih informacija, koje su često lične prirode i nemaju nekakav javni značaj, nije manje važno. Takve informacije doprinose informativnom zasićenju i otežavaju selektivost koja bi trebalo da dovede do onog oblika obaveštenosti koji upotpunjuje javnu sferu kao sferu građana. Problem odgovornosti za sadržaje koji se izlažu javnosti je zato nezaobilazan i zahteva regulacioni okvir, kao i ostali oblici medijskog izražavanja.

Njujork Tajms je još 1995. godine pisao da “Za veoma malo novca i sa malim poznavanjem kompjuterskih veština, praktično svako može da kreira sopstveni sajt, i da je bilo ko sa modemom, potencijalni globalni pamfletista“. Ovakva konstatacija već signalizira potrebu za ozbiljnim promišljanjem novoosvojenih prostora komunikacije. Pamflet, kao forma, ne baš novinarskog izraza, često smatrana legiti-

¹¹ Martin Hajdeger, Bitak i vreme, Službeni glasnik, Beograd, 2007., str. 201/2

mnom, ipak predstavlja štivo koje ne bira reči, namerno zaoštrava problem koji mu je tema, ima nameru da uvredi, ismeje drugu stranu, ideju ili politiku, začinjeno je ličnim cinizmom. Pamflet nikada nije važio za ozbiljno novinarstvo koje ima svoja profesionalna i etička pravila i koje treba da vodi računa o dostojanstvu čoveka. Novo vreme sa novim medijima može da donese i druge teškoće zaključuje Makner. „To će biti epoha opšte dostupnog sajberporna (cyberporno)“, informatičkog zagušenja i opadanja ili nestajanja nekih tradicionalnih medija.“¹² To se već uveliko događa i to u svim varijacijama od vizuelizacije dečje pornografije do već viđenih i neviđenih sadržaja za koje je nemoguće ili teško utvrditi kako su nastale, ko ih je produkovao i stavio pred oči javnosti. „Sajberporno“ je tema koja je podstakla neke naučnike, političare i druge zainteresovane strane na pesimizam kada je u pitanju uticaj novih medijskih tehnologija na kvalitet kulturnog života.“¹³

Šta u tom kontekstu znače standardi iz rane faze regulacije elektronskih medija, kada je bilo važno imati na umu penetraciju ovih medija u lični i porodični život i kada je prvi direktor BBC Džon Rit upozoravao da televizija ne sme u naše domove da unese ništa vulgarno i štetno. Šta znači sva regulativa o zaštiti dece i njihovog psihofizičkog razvoja u medijskoj sferi, kad su istraživači već utvrdili da deca, mnogo bolje nego njihovi roditelji, barataju kompjuterima i mogu da dođu do sadržaja za koje roditelji nikada neće saznati da su im bili dostupni. Već su napravljeni filmovi o tome kako su maloletnici posredstvom interneta postali žrtve seksualne zloupotrebe od strane onih koji su nove mogućnosti komuniciranja koristili za ove svrhe.

Tradicionalni mediji: štampa, radio, televizija, novinske agencije, već su odavno u konvergenciji sa online novinarstvom. Osnovni oblici su ili stavljanje sadržaja istovetnih sa sadržajem postojećeg medija na sajt ili kombinacija već objavljenih sadržaja sa informacijama koje u međuvremenu stižu ili ustavnovljavanje sasvim posebnih on line medija. Konvergencija se javlja pogotovo kod elektronskih medija koji postoje u okviru iste medijske kuće u kojoj novinari sve više istovremeno rade za radio, televiziju i internet izdanje. Ovde se može uočiti još jedna negativna posledica tehnološkog objedinjavanja koje pojeftinjuje proizvodnju i zato je veoma privlačno za vlasnike medija, a to je nametanje sve većih, nekada prevelikih i neizdrživih obaveza novinarskom personalu, što uzrokuje i drugu negativnu pojavu. To je sve manja zainteresovanost novinara za složenije oblike novinarskog rada, za istraživačko i analitičko novinarstvo. Dosadašnje teorijske analize uočile su i zapostavljanje radija kao medija u njegovom približavanju, bolje je reći podređivanju televiziji, ali ne i veći kvalitet televizije.

Internet izdanja koja pripremaju posebne ekipe novinara i koja nisu vezana za druga glasila, i sama postaju oblik klasičnog novinarstva, ne sa tehnološkog, već više sa suštinskog, sadržinskog stanovišta. Ako njihov medijski personal radi po etičkim i profesionalnim pravilima, onda je činjenica da se ti sadržaji primaju na per-

¹² Brajan Makner, „Tehnologija. Nove tehnologije i mediji“, u Adam Brigs, Pol Kobli, Uvod u studije medija, Clio, Beograd, 2005., str. 276/7

¹³ Isto, str. 276

sonalnom računar, društveno irelevantna. Iako su ova glasila već obezbedila svoje mesto u sferi medija, ona još pokazuju slabosti novog, bar u regionu tranzicionih zemalja. Izdanja koja nisu deo nekog drugog medija, njegovu infrastrukturu, kadrove i finansijske izvore, moraju sve sama i iz početka. Finansijski problemi javljaju se kao ograničavajući faktor, bez obzira što je proizvodnja sadržaja jeftinija nego kod drugih medija.

U zemljama u tranziciji ovakvi mediji uglavnom nastaju na donacijama, a za njihovu samoodrživost potreban je visok stepen komercijalizacije koji ona uglavnom još ne mogu da dosegnu. S druge strane u dosadašnjim analizama, upravo je komercijalizacija uočena kao negativna pojava koja prati on-line medije koji žele da se osamostale i budu ekonomski nezavisni. Komercijalizacija se uglavnom pominje u dva aspekta: jedan je smanjivanje interesa publike ukoliko su informativne stranice zasićene reklamama, a drugi: vidljiv uticaj biznisa na ukupne sadržaje.

No istraživanja još nisu u dovoljnoj meri obuhvatila mogućnost korišćenja sve većeg broja informacija koje u javnu sferu stižu raznim privatnim inicijativama, a posredovane su sadržajima tradicionalnih medija. Zaključak koji se apriori nudi da su te informacije i poruke neproverene i najčešće neproverljive, za sada čini medijske poslenike suzdržanim od njihovog korišćenja, ali sveopšta glad za jeftinom, besplatnom informacijom, za stalnim pojeftinjenjem medijske produkcije može da dovede do promene ponašanja. Upravo kao u pogledu sve prisutnijih rialiti šou emisija, koje bi pre dve decenije izazvale zgražavanje, ali koje se sada pravdaju medijskim pluralizmom, zadovoljenjem potreba gledališta, krunskim dokazom da cenzure nema.

Tradicionalni mediji, dakle, još nisu sasvim utopljeni u sajber komunikaciju, oni još održavaju kakvu, takvu verodostojnost, dok se za dobar broj novih medija to ne može reći. Ali neumoljiva tehnologija i priroda biznisa neće još dugo dozvoliti ovu posebnost i luksuz provere informacija sa dužnom pažnjom. Da li će se mogućnost dezinformacija, manipulacije, subverzije, promocije pornografije ili terorizma time suzbiti ili prevladati, to je sada sasvim neizvesno.

Habermas je o komunikativnoj akciji govorio kao o nečemu što se „zasniva na racionalnoj saglasnosti, postignutoj kroz aktuelni dijalog ili u procesu uzajamnog razumevanja“¹⁴. On u „komunikativnoj racionalnosti“ vidi „potencijal za stvaranje modernog društva, u smislu da ono postaje sve otvorenije“. To jeste suština informativno-komunikacionih sistema i pojedinačnih medija, pogotovo ako se, težeći modernosti, sam medijski sistem u celini razvija kao otvoreni društveni sistem. Međutim, Habermas „komunikativnu racionalnost“ suprotstavlja „instrumentalnoj racionalnosti“ koja, po njegovom sudu, predstavlja poligon za „ispunjavanje ciljeva moćnih i uspešnih u sistemu novca“. Danas su suprotnosti ta dva pola itekako vidljiva, a protivrečenosti slobodnog, samoinicijativnog, samopromotivnog, nekada benignog, a nekada štetnog upliva u javnu sferu, teško da mogu da se objasne sa stanovišta komunikacione racionalnosti pogotovo one do koje se stiže saglasnošću u procesu uzajamnog razumevanja.

¹⁴ Jurgen Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Heinemann, London, 1984., str. 171

Budućnost medija i novih tehnologija – kontrola ili spontanost

Sve nas to opet vraća na početno pitanje: manje kontrole ili više kontrole u medijskoj sferi, kao infrastrukturnom osnovu sfere javnosti. Lorand Lorimer, još u vreme kada nove tehnologije nisu toliko uzele maha, zaključuje da je za pravne sisteme i one koji donose političke odluke, tehnološki razvoj neprestani izazov. „Možda je najveći u tome kako osigurati da što veći broj ljudi ima što veću korist. Ponekad, u nekim zemljama, ovo znači pripomaganje širenju informacija. Drugi put, u drugim zemljama, možda znači uskraćivanje pristupa određenim tehnologijama i sadržajima, kako bi se unapredila univerzalna distribucija drugog sadržaja preko alternativne tehnologije.“¹⁵ U svakom slučaju Lorimer uočava potrebu za angažovanjem države, koja treba da bude suptilna i u korist što većeg broja građana. On zato nabroja razna pitanja koja, po njegovom sudu, treba da budu regulisana i ne mogu da se prepuste deregulaciji.

Pored mogućeg uskraćivanja pristupa određenim tehnologijama zbog podsticanja sadržaja koji je od većeg značaja, a koji se širi drugim tehnologijama Lorimer navodi i druga moguća ograničenja i otvorena pitanja. „Pored ovih ograničenja, pravo pojedinca da traži, prima i razmenjuje informacije takođe mora da se poštuje. Mora se uvažiti i pravo na privatnost... Zaštita intelektualne svojine je takođe postala sporna. Prvo, da li su i obrasci elektronskih signala podobni da se stave pod zaštitu i, ako jesu, na koji period i po kojem režimu, kao zaštitni znak ili kao autorska prava? Kako nacionalne zakone uskladiti, radi međunarodne koordinacije, ako su pozicije u odnosu na sporno pitanje fundamentalno različite? Kakvu zaštitu i nadoknadu tvorci baza podataka treba da daju primarnim proizvođačima informacija? Treba li štititi i moralna i materijalna prava? Ko snosi odgovornost u slučaju klevete, ako postoji čitav lanac proizvođača informacija, pakera, transmitera i tako dalje? Kako kontrolisati pirateriju?“¹⁶ Pitanja je i danas više nego odgovora. I mada se na mnogim od ovih dilema radi i pronalaze rešenja koja mogu biti prihvatljiva u međunarodnim razmerama i nacionalnim zakonodavstvima, već pominjano izmicanje novih tehnologija regulaciji, deluje.

Evropska Unija je i u ovom slučaju reagovala tako što je maja 2005. godine usvojila Deklaraciju o ljudskim pravima i vladavini prava u informatičkom društvu¹⁷. U njoj se konstatuje da „Informacione i komunikacione tehnologije (ITC) pružaju svima mogućnost, bez presedana, da uživaju u slobodi izražavanja. Međutim, ove tehnologije sa sobom nose i mnoge ozbiljne izazove za tu slobodu, kao što su državna i privatna cenzura“¹⁸. Ovaj dokument posebno naglašava potrebu suzbijanja „spamova“, neželjenih poruka i „malvera“, programa koji, kada se priključe na internet, sami se instaliraju na računaru, ometaju njegov rad, mogu da prate tokove novca i krađu internet sate.

¹⁵ Roland Lorimer, Masovne komunikacije, Clio, Beograd, 1998., str.206

¹⁶ Isto, str. 206/7

¹⁷ Usvojio Komitet ministara Saveta Evrope, 13. 05. 2005. godine

¹⁸ Isto, I Ljudska prava u informatičkom društvu, 1. Pravo na slobodu izražavanja, informisanje i komunikaciju, Prvi stav

Deklaracija od medija, posebno privatnih, traži da učestvuju u borbi protiv virtuelne trgovine slikama na kojima je prikazana trgovina ljudima i dečja pornografija. Naglašavajući da sloboda izražavanja treba da se poštuje kako u digitalnom okruženju, tako i u onom koje nije digitalno, Deklaracija pokušava da, na poznat evropski način, uravnoteži slobodu i eventualna ograničenja, pozivajući se na Član 10. Evropske konvencije za ljudska prava. Ovaj pravni akt ne dopušta rigidniji odnos prema novim medijima, ali zahteva kažnjavanje inkriminiranih dela posredovanih novim tehnologijama, kao i u svim ostalim slučajevima. „Pri garantovanju slobode izražavanja, države članice treba da učine sve što je potrebno da se domaće zakonodavstvo, kojim se reguliše borba protiv nezakonitih sadržaja, na primer, rasizma, rasne diskriminacije i dečje pornografije, primenjuje podjednako i na krivična dela počinjena pomoću informacione i komunikacione tehnologije (ITC)¹⁹.

Ugroženost ličnih prava povećana je od kako su nove tehnologije unapredile mogućnost komuniciranja. Otud u Deklaraciji o ljudskim pravima i vladavini prava u informatičkom društvu, važna konstatacija i takođe zahtev. „Masovno korišćenje ličnih podataka, koje uključuje elektronsku obradu, sakupljanje, evidentiranje, organizovanje, čuvanje, prilagođavanje ili izmenu, ponovno pozivanje, konsultovanje, otkrivanje putem prosleđivanja ili na drugi način, povećalo je efikasnost vlada i privatnog sektora. Pri tom, informacione i komunikacione tehnologije, kao što je tehnologija za unapređivanje privatnosti (PET), mogu se koristiti za zaštitu privatnosti. I pored toga, takvi tehnološki pomaci nose sa sobom ozbiljne opasnosti po pravo na privatni život i privatnu prepisku.“²⁰ Ova konstatacija u jednom značajnom evropskom dokumentu, više zvuči kao priznanje da je, uprkos tehnologiji protiv tehnologije, privatnost ugrožena.

Ovakve informacije, o kojima mnogi obični ljudi i ne razmišljaju, deluju orvelovski i više podstiču beznade nego očekivanja da se privatnost može zaštititi od pogleda „velikog brata“ ili razne male braće. Saznanja da se privatni život i kretanje pojedinaca mogu pratiti tragom njihovih kreditnih kartica, korišćenja mobilnog telefona, e-mail prepiske i drugih mogućnosti i da se to može pojaviti u nekom sajber sadržaju, zaista deluje zastrašujuće. Otud i zahtev koji deluje energično, mada teško može da odagna sve sumnje i strepnje. „Pri svakom korišćenju ICT treba da se poštuje pravo na privatni život i privatnu prepisku. Prepiska ne bi trebalo da bude podvrgnuta ograničenjima, izuzev onim koja su predviđena Članom 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, samo zbog toga što se prenos vrši u digitalnom obliku.“²¹

Nove tehnologije u informativno-komunikacionoj sferi pružile su toliko razloga za zabrinutost, pogotovo u prvoj, sasvim nekontrolisanoj fazi, da su dale ozbiljne podsticaje za njihovo stavljanje pod demokratsku kontrolu. Jedan deo pomenute evropske deklaracije o pravima u informatičkom društvu, nosi naziv: *Zabrana ropstva i prinudnog rada i zabrana trgovine ljudima*. U tekstu se najpre konstatuje da

¹⁹ Isto, Treći stav

²⁰ Isto, 2. Pravo na poštovanje privatnog života i prepiske, Prvi stav

²¹ Isto, Drugi stav

je „korišćenje ICT povećalo mogućnosti za trgovinu ljudima i stvorilo novi virtuelni oblik ove prakse“²². I u ovom slučaju se podseća na Evropsku konvenciju za ljudska prava i predlažu intervencije koje važe i za okruženje koje nije digitalno, a zemljama članicama Saveta Evrope se jasno sugerira posezanje za zakonskim instrumentima suzbijanja mogućih zloupotreba. „Države članice treba stalno da sprovede i unapređuju zakonske i praktične mere kako bi sprečile i suzbile oblike trgovine ljudima koji se realizuju uz pomoć informaciono komunikacionih tehnologija.“²³ Jedinstveni pogled Evrope na zaštitu od negativnih pojava primene novih tehnologija sadržan je i u Konvenciji o sajber kriminalu, kao i u Dopunskom protokolu uz ovu konvenciju, koji se odnosi na inkriminisanje delikata rasističke i ksenofobične prirode izvršenih pomoću računarskih sistema.

Razmišljanje o mogućem epilogu

Pri korišćenju novih tehnologija u medijima, posebno kod on-line novinarstva, nužno je razrešiti određene profesionalne, etičke i pravne dileme. Profesionalni mediji, novinari, ali i svi ostali učesnici u javnom komuniciranju i u budućnosti bi trebalo da se pomire sa činjenicom da neograničene slobode nema, odnosno da je ona ograničena slobodom drugih. Da će, „biti novinar“, odnosno profesionalni komunikator, još dugo podrazumevati: prikupljanje i objavljivanje informacija sa dužnom pažnjom, kako bi na minimum bila smanjena mogućnost povrede nečijih ličnih prava.

Pitanje konvergencije nametnuto je digitalizacijom, a ono podstiče na razmišljanja: hoće li klasični mediji i novinarstvo opstati u današnjem obliku ili ćemo uskoro imati personalne računare u kojima su integrisani svi mediji. Što se štampe tiče zanimljivo je mišljenje američkog analitičara Džona Kaca koji kaže: „novine čute, lako se prenose, ne zahtevaju niti izvor struje niti komandne dugmiće, ne lome se niti dobijaju viruse“²⁴. Ovo simpatično razmišljanje podseća da je štampa preživela i radio i televiziju pa će, valjda, i on-line novinarstvo, za koje su zaista potrebne određene infrastrukturne pretpostavke da bi se koristilo. S druge strane ne treba zaboraviti da priroda medija ne može izmeniti prirodu događaja. Nije svaki događaj – otvaranje olimpijskih igara za koje se mesecima ili godinama ranije može znati sadržaj i raspored aktera, pa se na vreme mogu postaviti kamere, mikrofoni, reporteri pa tako obezbediti istovremenost događaja i informacije. Veći deo događaja ne dešava se pred kamerama. Saobraćajne nesreće, teroristički akti, zemljotresi, vulkani, černobil, atentati, biće i u buduće saopštavani kao prva vest na klasičan način – veću koja se piše po osnovnim pravilima novinarstva kao vest za novine ili za radio. Imaće samo tekst, a da li će ga publika čitati sa ekrana ili iz novine, manje je važno. Televizija na poziv, o kojoj se govori kao o najfascinantnijoj mogućnosti u okviru korišćenja

²² Isto, 4. Prvi stav

²³ Isto, 4. Treći stav

²⁴ Adam Brigs, Pol Kobli, uvod u studije medija, Clio, Beograd, 2005., str. 279

novih tehnologija, biće upotrebljiva ponajviše u zadovoljavanju potreba za zabavom, edukacijom ili sporovoznim vestima, dok će za najvažnije informacije i potrebu da se one brzo saznaju, biti nevažna. U užem smislu, medijsko – komunikacijskom, on-line novinarstvo treba posmatrati kao široku mogućnost, koja će pre biti dobra dopuna i podstrek klasičnim medijima, koja ih, čak i kada menja njihov karakter i način delovanja, neće ugroziti do nestajanja ili se to bar neće skoro dogoditi.

Od država članica Saveta Evrope se očekuje da, s jedne strane, obezbede uključenost građana u informatičko društvo, a s druge, da pojačaju nivo zaštite dece i maloletnika, a takođe autorskih i srodnih i svih ostalih ljudskih prava. Jasno je da to nije moguće bez više regulative, bar kada je normativna ravan u pitanju, a da li je uopšte moguće u praksi, na to, za sada, nema odgovora, ali je ohrabrujuće da se na tome radi.

Kako suzbiti neuhvatljivu destrukciju, iracionalne postupke pojedinaca koji uživaju tako što drugima stvaraju nevolje, koji dezinformaciju vide kao cilj? Može li se u obnavljanju propagandnih apetita, kako sfere biznisa, tako i politike, obnoviti stanje koje su predstavnici Frankfurtske škole, Adorno, Horkheimer i Markuze, tridesetih godina prošlog veka, okarakterisali kao „potkožni uticaj“ propagande? Hoće li se sveopšta glad za informacijama pretvoriti u potpunu zasićenost ili dezinformisanost zbog nemogućnosti selekcije poruka i hoćemo li tada živeti ne u virtuelnoj, nego potpuno haotičnoj stvarnosti, nekoj vrsti nestvarnosti? Da li možda treba da razmislimo i o tome da prihvatanje svega novog, brzog i konfornog, zapravo podstiče rast toga novog u svim njegovim, pa i destruktivnim, aspektima? Postoji li dovoljna svest o tome da tehnologija ponekad stvara samo privid boljitka? Ili kako bi rekao kamerunski istraživač medija Tansa Musa, u njegovoj zemlji svi imaju mobilne telefone ne zato što je klasična telefonija nerazvijena, već kao ključni dokaz da su ušli u 21. vek. Malo više uzdržanosti i pokušaja da se racionalnim dijalogom unapred razreše neka sporna pitanja, možda mogu na pravu meru da svedu apetite vlasnika i promotera tehnologija, a javnosti daju ona sredstva unapređivanja komuniciranja koja stvarno to jesu. Što se regulative tiče, važno je da u njenom koncipiranju, sve dok je nužna, učestvuju ljudi od struke, znanja, predstavnici civilnog sektora i da se tako na odstojanju drže partikularni interesi političke oligarhije i biznisa, kao i destrukciji sklonih pojedinaca.

Literatura:

1. Briggs, A. Kobli, P. (2005) *Uvod u studije medija*, Clio, Beograd
2. Bailey, O.G. Cammaerts, B. Carpentier, N. (2008) *Understanding Alternative Medija*, Open University Press, Berkshire
3. Habermas, J. (1984) *The Theory of Communicative Action I*, Heinemann, London
4. Habermas, J. (1992) *The Theory of Communicative Action II*, Beacon Paperback, Boston
5. Hajdeger, M. (2007) *Bitak i vreme*, Službeni glasnik, Beograd
6. Levinson, P. (2001) *Digitalni Makluan. Vodič za novo doba*, Izvori, Zagreb
7. Lorimer, R *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd
8. McLuhan, M (2007) *Understanding Media*, Routledge, London
9. Mek Kvejl, D. (1994) *Stari kontinent – novi mediji*, Nova, Beograd
10. Negropont, N. (1998) *Biti digitalan*, Clio, Beograd
11. Radojković, N. (1998) „Deregulacija RTV mreža u Evropi“, *RTV teorija i praksa*, 51-52 Radio Televizija Beograd
12. *Zbornik pravnih instrumenata Sveta Evrope u vezi sa medijima*, Svet Evrope, Beograd, 2006.

REGULATORNI OKVIR SAVETA EVROPE ZA SADRŽAJE NA INTERNETU

Ad van Loon¹

Direktor, X-Medija Strategije

Bivši pravni savetnik Evropske audiovizuelne opservatorije

Rezime: Posle štampanih publikacija, filma, radija i televizije, Internet je sledeći veliki medij za distribuciju sadržaja. On olakšava razmenu informacija i ideja u neprevaziđenom obimu i razmerama. Vlasti su kroz istoriju uvek imale potrebu da regulišu najefikasnije sredstvo razmene informacija; ni Internet neće biti izuzetak od ovog pravila. Stoga postoji potreba da se vlastima objasni okvir osnovnih prava, koji, s jedne strane, ograničava njihove zakonodavne napore, ali im, s druge strane, nameće pozitivnu obavezu da svakome garantuju delotvorno korišćenje novih sredstava; misija vlasti je da obezbede da ni jedno pojedinačno telo ne dominira medijima. One igraju ulogu u aktivnoj zaštiti i unapređenju osnovnih prava na slobodu izražavanja svih, a ta prava uključuju slobodu primanja i saopštavanja informacija.

Ključne reči: Sloboda izražavanja, sadržaj, Internet, medijska politika, Savet Evrope

¹ avanloon@xmediastrategies.nl

Uvod

U ovom radu će pre svega biti istaknuti evropski standardi slobode izražavanja i objašnjene okolnosti i mera u kojoj zakonodavci i druge javne vlasti mogu da ograniče ovu slobodu. Kao drugo, biće dat pregled politike Saveta Evrope za zaštitu slobode izražavanja putem Interneta. Konačno, biće date sugestije za druga pitanja koja se odnose na slobodu izražavanja putem Interneta, na koja verovatno treba dati odgovor na nivou Saveta Evrope. Jedna od sugestija biće da se na ta pitanja odgovori u okviru predstojeće Ministarske konferencije ministara država članica koji su nadležni za nacionalne medijske politike.

Evropski standardi slobode izražavanja

“Sloboda izražavanja i informisanja kao i slobodan protok informacija i ideja bez obzira na granice i bez ometanja javnih vlasti osnova su svake prave demokratije. Medijski pluralizam, odnosno postojanje pluralizma nezavisnih i samostalnih medija koji odražavaju najšire moguće razlike mišljenja i ideja, nezamenljiv je zbog efikasnog korišćenja ove slobode. Transparentnost medija je glavni uslov očuvanja i jačanja pluralizma”²

Član 10 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP)³ štiti slobodu izražavanja svih, a to pravo uključuje, između ostalog, pravo na traženje, primanje i saopštavanje informacija i ideja bez ometanja javnih vlasti. Međutim, ovo pravo na slobodu nije apsolutno; ono pod određenim okolnostima može biti ograničeno.

Vlasti će morati da opravdaju svako mešanje, kako se zahteva u stavu 2 člana 10 EKLJP, prema tumačenju Evropskog suda za ljudska prava. Ukoliko takvog opravdanja ne bude, postoji rizik da će Evropski sud za ljudska prava na kraju opozvati nametnute obaveze. Sud je mnogo puta u prošlosti pokazao da će ukinuti svaku presudu domaćeg suda neke države članice ukoliko smatra da taj sud, podržavanjem odluke koju je donela vlast na osnovu nacionalnog zakona, krši član 10 EKLJP. Ukoliko je to potrebno, Evropski sud za ljudska prava će opozvati čak i odluke za koje su nacionalni ustavni sudovi možda smatrali da su u skladu sa pravom na slobodu koja su zaštićena njihovim nacionalnim ustavima.

Stoga će član 10 EKLJP imati prevagu nad odredbama nacionalnih zakona država članica (uključujući i odredbe iz njihovih nacionalnih ustava), kad god član

² Vidi: stav 1 Obrazloženja Preporuke R(94)13 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama za unapređenje transparentnosti medija.

³ Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, dopunjena Protokolom br. 11 iz Rima od 4. novembra 1950. CETS br.: 5, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>; Protokol br. 11 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kojom se restrukturira kontrolni mehanizam koji je u okviru nje uspostavljen, CETS br.: 155.

10 nudi viši nivo zaštite. Ali kad god nacionalni zakon nudi viši nivo zaštite od člana 10 EKLJP, sud će poštovati sve odluke nacionalnog suda da bi podržao višu zaštitu koju te nacionalne odredbe nude.

Na osnovu člana 10 EKLJP, svako ograničenje prava na slobodu izražavanja mora da:

1. sledi jedan ili više legitimnih ciljeva koji su navedeni u stavu 2 člana 10 EKLJP;
2. bude nametnuto zakonom; i,
3. bude nužno u demokratskom društvu.

Tokom godina, Evropski sud za ljudska prava formirao je zamašan zbornik običajnog prava kojim se tumači član 10 EKLJP. Sud je razvio sistematski pristup da bi procenio da li su prekršena prava podnosioca predstavke i da li je to kršenje opravdano. U tu svrhu, u praksi se koristi sledeći kontrolni spisak:

1) *Da li je došlo do kršenja prava podnosioca predstavke na slobodu?*

Prava zaštićena na osnovu člana o slobodi izražavanja:

1. Sloboda imanja mišljenja
2. Sloboda traženja informacija i ideja
3. Sloboda saopštavanja informacija i ideja
4. Sloboda primanja informacija i ideja

2) *Da li su podnosioci predstavki i njihovi interesi zaštićeni članom 10 EKLJP?*

Zaštićeni podnosioci predstavki:

1. Fizička lica
2. Pravna lica (uključujući i kompanije kao što su izdavačke kuće i elektronski mediji - emiteri)

Zaštićeni interesi su, između ostalog:

1. Komercijalno oglašavanje (predmet Markt intern)
2. Korišćenje prava na slobodu da bi se sledili isključivo tehnički ili ekonomski ciljevi (predmet Autronic)
3. 'Informacije i ideje' koje 'vređaju, šokiraju, uznemiravaju'

3) *Da li je kršenje rezultat nekog postupka javnih vlasti?*

1. Zakonodavac?
2. Državna služba?
3. Sud?

4) *Da li je podnosilac predstavke iscrpeo sve nacionalne pravne lekove koji mu stoje na raspolaganju? Da li je to kršenje propisano zakonom?*

Ovo će biti slučaj ako su pravila:

1. Predvidljiva
2. Dostupna

5) *Da li se od podnosioca predstavke ili njegovih savetnika moglo očekivati da prilagode ponašanje podnosioca zakonskim zahtevima?*

1. Jasna
2. Precizna

6) *Da li je to kršenje imalo neki legitimni cilj?*

1. Nacionalna bezbednost
2. Teritorijalna celovitost
3. Javna bezbednost
4. Sprečavanje nereda ili kriminala
5. Zaštita javnog zdravlja ili morala
6. Zaštita ugleda ili prava drugih lica
7. Sprečavanje otkrivanja informacija koje su dobijene u poverenju
8. Održavanje autoriteta i nepristrasnosti sudstva

U vezi sa *emiterima*, Evropski sud za ljudska prava prihvatio je da u okviru sistema izdavanja dozvola države potpisnice EKLJP imaju pravo da slede dodatne legitimne ciljeve koji se navode u trećoj rečenici stava 1 člana 10 EKLJP. Ova rečenica predviđa da član 10 “*ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija*”.

U okviru ove rečenice, Sud je odlučio da, u vezi sa emitovanjem, davanje ili uskraćivanje dozvole može da bude uslovljeno i drugim razlozima (osim onih koji su navedeni u stavu 2 člana 10 EKLJP), “uključujući i takva pitanja kao što su priroda i ciljevi predložene stanice, njena potencijalna publika na nacionalnom, regionalnom ili lokalnom nivou, prava i potrebe neke određene/konkretna publike i obaveze koje proističu iz međunarodnih pravnih instrumenata” (vidi stav 32 odluke u predmetu *Informationsverein Lentia*).

Sud je shvatio da,

“Ovo može da dovede do kršenja čiji ciljevi će biti legitimni na osnovu treće rečenice stava 1, čak i ako ne odgovaraju ni jednom od ciljeva koji su navedeni u stavu 2”.

Stoga je ponovio da,

“Kompatibilnost takvih kršenja sa Konvencijom, ipak, mora biti procenjena u svetlu drugih zahteva iz stava 2.”

Ovi drugi zahtevi su da pravila koja utiču na slobodu podnosioca predstavke mora da propisuje zakon (vidi gore), i da je to kršenje moralo da bude “nužno u demokratskom društvu”:

7) *Da li je to kršenje bilo nužno (u demokratskom društvu)?*

1. Goruća socijalna potreba

2. Nacionalno polje slobodne procene

3. Evropski nadzor

3.1 Mera koja sama po sebi može da postigne postavljeni cilj?

3.2 Mera koja je srazmerna postavljenom cilju?

3.3 Manje obuhvatne mere koje stoje na raspolaganju da bi se postigao cilj?

Pored toga, države članice imaju *pozitivnu obavezu* da zaštite i unaprede pluralizam u informisanju i ideje koje saopštavaju mediji. Obaveza saopštavanja informacija i ideja od opšteg interesa, koju javnost, povrh toga, ima pravo da dobije može biti uspešno ostvarena jedino ako je utemeljena u principu pluralizma, čiji je država konačni garant (npr., Obzerver i Gardijan i Informationsverein Lentia).

Politika Saveta Evrope za zaštitu slobode izražavanja na Internetu⁴

Nekoliko preporuka Saveta ministara Saveta Evrope državama članicama i nekoliko političkih deklaracija Komiteta ministara pokazuju da Savet Evrope:

- ne želi da države članice formiraju sistem izdavanja dozvola za sadržaje koji se prenose putem Interneta, koji bi se zasnivao isključivo na korišćenom sredstvu prenosa;

- ne želi da pojedinci podležu bilo kakvim zahtevima za izdavanje dozvola ili nekim drugim zahtevima;

- smatra da prethodna kontrola komunikacije putem Interneta treba da bude izuzetak;

- takođe smatra da sadržaji na Internetu ne treba da podležu ograničenjima koja idu izvan onih koja se primenjuju na druga sredstva prenošenja sadržaja;

- prihvata podeljenu odgovornost sa pružaocima Internet usluga samo ukoliko oni ne budu ekspeditivni u uklanjanju ili onemogućavanju pristupa informacijama ili uslugama čim postanu svesni njihove nelegalne prirode;

- smatra da treba da se poštuje želja korisnika Interneta da se ne otkrije njihov identitet

- ne želi da se pristup određenim sadržajima uskrati tako što će se primeniti *opšte* mere blokiranja ili filtriranja;

- protivi se opštoj obavezi pružalaca Internet usluga da nadziru sadržaj kome daju pristup, koji prenose ili skladište;

- ne želi da države članice pružaocima Internet usluga nameću opštu obavezu da aktivno traže činjenice ili okolnosti koje ukazuju na nelegalnu aktivnost;

- želi da podstakne samoregulaciju i saregulaciju u vezi sa sadržajima koji se prenose putem Interneta, gde cilj samoregulacije i saregulacije treba da bude da se postignu zajednički standardi i strategije u vezi sa:

⁴ Preporuka CM/Rec(2008)6 o merama za unapređenje poštovanja slobode izražavanja i informisanja u vezi sa Internet filterima; Preporuka CM/Rec(2007)16 o merama za unapređenje vrednosti Interneta u svrhu služenja javnosti; Preporuka CM/Rec(2007)11 o unapređenju slobode izražavanja i informisanja u novom informacionom i komunikacionom okruženju; Deklaracija o slobodi komunikacije putem Interneta (28. maj 2003.); Preporuka br. R (97) 19 o opisivanju nasilja u elektronskim medijima; Preporuka 1543 (2001) Parlamentarne skupštine o rasizmu i ksenofobiji na Internetu.

- veličinom i označavanjem sadržaja i usluga kod kojih postoji rizik od nanošenja štete i kod kojih ne postoji rizik od nanošenja štete, naročito onih koji su u vezi sa decom
- ocenjivanjem, obeležavanjem i transparentnošću mehanizama filtriranja koji su posebno osmišljeni za decu;
- definisanjem grupe opisa sadržaja, koja treba da obezbedi neutralno obeležavanje sadržaja da bi korisnici mogli da stvore sopstveni vrednosni sud o takvom sadržaju
- razvijanjem širokog spektra sredstava za pretraživanje i profila za filtriranje da bi korisnici mogli da biraju sadržaje na osnovu njihovih opisa
- razvijanjem uslovnih sredstava za pristup u vezi sa sadržajima koji su štetni za maloletna lica, kao što su:
 - sistemi provere uzrasta;
 - lične identifikacione šifre;
 - lozinke;
 - sistemi šifrovanja i dekodiranja;
 - pristup uz pomoć kartica sa elektronskom šifrom;
- formiranje sistema za pritužbe na sadržaj;
- formiranje interaktivnog sadržaja i njegova distribucija između korisnika (na primer P2P mreže i blogovi) uz istovremeno poštovanje legitimnih interesa imalaca prava na zaštitu njihovih prava intelektualne svojine;
- označavanje i standardi za prijavljivanje i obrada ličnih podataka.

Predlozi pitanja za dalje razmatranje

Da li prekogranična priroda objavljivanja putem Interneta pokreće iste probleme kao što je to bio slučaj sa emitovanjem putem satelita tokom osamdesetih godina 20. veka?

Ako je to slučaj, da li su poželjna slična rešenja kao što su ona koja se nalaze u Evropskoj konvenciji o prekograničnoj televiziji?⁵

Da li je striming radio i TV programa putem Interneta sličan konvencionalnom emitovanju?

Ako je to slučaj, da li je poželjan režim izdavanja dozvola?

Možda bi ministri odgovorni za nacionalnu medijsku politiku u državama članicama Saveta Evrope mogli da odgovore na ova pitanja na Prvoj ministarskoj

⁵ Evropska konvencija o prekograničnoj televiziji je međunarodni sporazum koji je dogovoren u okviru Saveta Evrope da bi olakšao prekogranični prenos i posredovanje usluga televizijskog programa između strana ugovornica (član 1). Konvencija je izmenjena i dopunjena 1998. Ugovornice su one države članice Saveta Evrope koje su odlučile da budu obavezane ovim sporazumom. Države koje su strane ugovornice Evropske kulturne konvencije i Evropske zajednice takođe mogu da odluče da budu obavezane Evropskom konvencijom o prekograničnoj televiziji.

konferenciji o medijima i novim komunikacionim uslugama, koja će biti održana tokom maja 2009. godine u Reykjaviku na Islandu.

PRIVATNOST I MEDIJI

Snežana Smolović – Green¹

Konsultant u oblasti ljudskih prava, razvoja medija i medijskih sloboda
Svetska Asocijacija novina i izdavača, Francuska

Rezime: Nove tehnologije uvek daju nove vrednosti ali i nove rizike. Nekada nedostižni ideal tradicionalnih medija, interaktivnost sa korisnicima, sada je osnovna karakteristika novih medija i postaje realnost. Otvaraju se novi horizonti u odnosu medij - korisnik, i korisnici socijalnih mreža poput Facebook-a sada sami biraju željeni stepen privatnosti. Nove medije prate i novi rizici; tako je i Facebook nedavno u izveštaju organizacije Privacy International "Race to the Bottom" iz 2007. godine ocenjen kao značajan rizik po privatnost („substantial threat“).

Ključne reči: privatnost, mediji, regulator, Internet, regulativa

¹ snezanasgreen@aol.com

Uvod

Internet se smatra “toliko raznolikim koliko i ljudska misao”,² i od izuzetnog je značaja za realizaciju slobode izražavanja, monitoring konflikata, razmenu ideja i informacija i širenje znanja, a razvija i nove oblike komunikacija poput građanskog novinarstva. Međutim, uprkos tome što su debate oko načina regulisanja Interneta i novih medija još aktuelne, Internet korisnici širom sveta predmet su oštih sankcija poput zatvaranja zbog postavljanja ili širenja informacija, pretraživači se ograničavaju intervencijom države, blogovi se brišu i blokiraju websajtovi. Amnesty International pokrenuo je kampanju Irrepressible.Info smatrajući da je Internet “novi front bitke za ljudska prava” a da vlade uz pomoć nekih od najvećih IT kompanija na svetu guše slobodu izražavanja.

Dok nacionalni propisi i kulturne razlike gube na značaju u potrazi za rešenjem globalnog problema, minimum ljudskih prava i osnovnih standarda razvoja civilizacije zajedničkih za sve potencirane su vrednosti u potragama za rešenjem neprihvatljivih situacija poput zloupotrebe novih medija ili “ućutkivanja” Interneta. Ova publikacija pisana je u cilju da povlačeći paralele izmedju medjunarodnih i nacionalnih standarda, propisa i debata u oblasti privatne sfere života pojedinca u novim medijima informiše čitaoca i otvori pitanja za diskusiju u ovoj oblasti u nacionalnom kontekstu.

Pravo na privatnost u medijima: Medjunarodni i regionalni propisi i standardi

Pravo na privatnost je kompleksan skup više ljudskih prava koja se odnose na privatnu sferu života pojedinca: pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, pravo na nepovredivost doma i prepiske, pravo na zaštitu časti i ugleda pojedinca i pravo na zaštitu ličnih podataka.³ Zajednička odlika medjunarodnih propisa jeste da se sva ova pojedinačna prava štite u okviru jedne odredbe. Tako na primer, *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* (Universal Declaration on Human Rights, UDHR)⁴ u članu 12 propisuje da niko ne sme biti izložen proizvoljnom ili samovoljnom postupanju koje povredjuje nečije pravo na privatnost (*privacy*), porodicu, stan, prepisku, niti napadima na čast i ugled, te da svako ima pravo na zaštitu protiv ovakvog postupanja ili napada.

² --, Background Paper on Freedom of Expression on the Internet (Medjunarodni seminar London UK 19-21 Novembar 2001)

³ Dodatno, privatnost se može posmatrati i u različitim kontekstima kao privatnost komunikacija (npr. email komunikacija), privatnost tela (npr. u procedurama genetskih testova), teritorijalna privatnost (na radu, privatnost doma), i privatnost informacija (zaštita podataka). --, Overview of Privacy (Privacy International, 2007) [http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd\[347\]=x-347-559062#\[1\]](http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd[347]=x-347-559062#[1])

⁴ (usvojena 1948) U.N. Doc A/810

Pravo na privatnost nije apsolutno pravo, i dozvoljena su ograničenja ovog prava na primer radi zaštite drugih prava poput slobode izražavanja. Slično članu 12 UDHR, odredba člana 17 *Medjunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima* (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR)⁵ štiti pravo na privatnost protiv ne samo *samovoljnog* već i *nezakonitog* postupanja. Standard “nezakonito” dozvoljava povredu privatnosti samo u skladu sa zakonom, odnosno odredbama i ciljem ICCPR-a.⁶ Propis kojim se ograničava pravo na privatnost mora detaljno i precizno utvrditi okolnosti u kojima se ograničenje privatnosti može dozvoliti, dok se odluka o tome da se dozvoli povreda može doneti isključivo od strane organa koji je za to autorizovan zakonom, i na bazi konkretnog slučaja (*on the case-by-case basis*).⁷

I regionalni, evropski propisi i standardi slede medjunarodne u smislu u kome pravo na privatnost garantuju u jednoj odredbi propisa. Član 8 *Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama* (European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, ECHR)⁸ garantuje “pravo na privatni život” (*right to private life*), i predviđa da intervencija javnih vlasti mora biti u skladu sa zakonom, neophodna u demokratskom društvu i u interesu zaštite jednog od sledećih legitimnih ciljeva: nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.⁹ Poznavaoći odredbe člana 10 ECHR, ovde već vrlo jasno vide paralelu između prava na privatnost i prava na slobodu izražavanja. Oba prava nisu apsolutna ljudska prava i oba dozvoljavaju ograničenje jednog prava radi zaštite drugog. Tako, sloboda izražavanja može biti ograničena zakonom kada je neophodna u demokratskom društvu radi zaštite ugleda i prava drugih¹⁰ i obratno, pravo na privatnost može se ograničiti kada postoji legitimni interes javnosti da zna određenu informaciju na primer informaciju iz privatnog života političara. *Evropski sud sa ljudska prava* ima vrlo široko tumačenje prava na privatnost i u rešavanju situacija u kojima je pravo medija suprotstavljeno pravu na privatnost koristi “princip proporcionalnosti” i vaga dve vrednosti: javni i privatni interes.¹¹ Povreda privatnosti

⁵ (stupio na snagu 23 Maja 1976) 999 UNTS 171

⁶ Komitet za ljudska prava, Generalni komentar br. 16 (HRC GC) tačka 3

⁷ HRC GC tačka 8 Termin “samovoljno” je dodata vrednost na standard “nezakonito”, koji garantuje da intervencija države, da bi bila zakonita, mora istovremeno da bude i razumna situaciji i u skladu sa odredbama ICCPR-a.

⁸ (usvojena 4 novembra 1950, stupila na snagu 3 septembra 1953, poslednji amandman Protokol 14, otvoren za potpisivanje 13 Maja 2004, još uvek nije na snazi) CoE ETS No. 005

⁹ Pravo na privatnost štiti se i npr. kroz čl. 16. Konvencije o zaštiti prava deteta, ili pak kroz specifične odredbe prava na pravično sudjenje koje se odnose na isključenje javnosti i medija sa sudjenja (videti čl. 6 ECHR ili čl. 14 ICCPR)

¹⁰ “Zaštita ugleda i prava drugih” daleko je najčešći od legitimnih ciljeva koje se koriste za ograničavanje slobode izražavanja i slobode medija u praksi Evropskog suda za ljudska prava

¹¹ Sa druge strane, postoje mišljenja da je u digitalnom dobu pogrešno tumačenje da je neophodno naći pravi “balans” između ova dva prava, i da u digitalno doba ostvarenje jednog prava nije moguće bez poštovanja drugog prava, i da su ova dva prava komplementarna radije nego suprotstavljena. Marc Rotenberg, Protecting Human Dignity in Digital Age (UNESCO, 2000)

može nastupiti ne samo postupanjem države ili pojedinca, već i postupanjem pravnog lica, time i medija ili novinara.¹² Svaki se slučaj rešava pojedinačno, i kontekst svakog pojedinačnog slučaja ponekad ima presudni uticaj na rezultat spora.¹³

I ECHR, i UDHR i ICCPR pisani su za vreme “tradicionalnih” medija. Međutim, ovi propisi tumačeni su u kontekstu novih medija. Tako na primer, *Komitet za ljudska prava* u *Generalnom komentaru br. 16* tumačeći odredbe člana 17 ICCPR kojim se štiti pravo na privatnost, predviđa da integritet i tajnost korespondencije treba da bude garantovana i *de jure* i *de facto*, i da treba da bude omogućena bez presretanja, nadgledanja uključujući i i elektronskog nadgledanja bilo kog vida komuniciranja, te da prikupljanje i držanje podataka na kompjuterima i sličnim uređajima mora biti u skladu sa zakonom. I na regionalnom nivou, *Evropski sud za ljudska prava* na primer u slučaju *Coplan vs. UK* (2007) postavlja standard da sfera “privatnog života” uključuje i privatnu email prepisku i korišćenje Interneta u radnoj sredini.

Iako su novi mediji već predmet regulisanja ne postoji univerzalni ili regionalni propis kojim se sveobuhvatno rešava pitanja privatnosti specifično za situaciju novih medija. Najdalje u tom pravcu otišli su dokumenti Saveta Evrope i Evropske Unije. *Deklaracija o slobodi komunikacija na Internetu* iz 2003. godine¹⁴ predviđa da sloboda komunikacije ne prejudicira pravo na dostojanstvo ili druga fundamentalna ljudska prava. Deklaracija predviđa da je u skladu sa ograničenjima iz člana 10 paragraf 2 ECHR potrebno između ostalog naći balans između prava na anonimnost na Internetu i potrebe da se uhvate počinioci krivičnih dela. Deklaracija na vrlo jednostavan i jasan način postavlja osnovne postavke o (ne)regulisanju sadržaja Interneta po sledećim principima:

- ono što je dozvoljeno “off-line” treba da bude dozvoljeno i “on-line”
- nije prihvatljivo primenjivati restrikcije sadržaja na Internetu u većem obimu nego što je to inače dozvoljeno za druge prenosioce sadržaja.¹⁵

Spektu regionalnih evropskih standarda u oblasti privatnosti u novim medijima treba dodati i *Konvenciju o sajber kriminalu* Saveta Evrope iz 2001 godine (*Cyber-crime Convention*), kao i tri direktive Evropske unije kojima se štite lični podaci (Direktiva 95/46/EC, *Data Protection Directive*), e-privatnost (Direktiva 2002/58/EC, *E-Privacy Directive*),¹⁶ ili drugi legitimni ciljevi poput zaštite nacio-

¹² HRC GC, tačka 3, i dodatno, videti npr. № 1165 (1998) Parlamentarne skupstine Saveta Evrope

¹³ Videti *Van Hanoover vs Germany* (2000) i *Editions Plon vs France* (2004)

¹⁴ (usvojena 2003) Savet Evrope

¹⁵ a iste ove principe su podržala tri mehanizma za zaštitu slobode izražavanja, na nivou Ujedinjenih nacija, Organizacije za bezbednost i kooperaciju u Evropi i Organizacije američkih država u svom zajedničkom saopštenju 2001. godine

¹⁶ E-privacy direktiva postavlja standarde o tome kako se lični podaci mogu koristiti i prikupljati, posebno kada su u pitanju email spam ili drugi oblici email komunikacija koje individualni korisnik nije zahtevao ili tražio (unsolicited communications). Tako na primer, direktiva zabranjuje direktno reklamiranje putem emaila bez pristanka primaoca poruke ako se radi o privatnom licu (“opt-in” režim).

nalne bezbednosti i sprečavanja terorizma (Direktiva 2006/24/EC, *Data Retention Directive*).¹⁷

Pravo na privatnost u medijima: Propisi Republike Srbije

Za razliku od međunarodnih ugovora, pozitivni propisi u Srbiji pravo na privatnost definišu u nekoliko odredbi Ustava.¹⁸ Pritom, garancije prava u ustavnopravnim odredbama nisu potpune. Nijedna odredba Ustava ne garantuje eksplicitno i nedvosmisleno zaštitu prava na privatnost odnosno prava na privatni život niti pravo nepovredivosti porodice ili porodičnog života na način kako su ova prava definisana međunarodnim ugovorima.¹⁹ I ovde se vide sva obeležja ishitrenog pisanja Ustava. Važno je istaći da ovakve odredbe nisu u skladu sa prethodno visokom tradicijom garantovanja prava na privatnost pozitivnim propisima Srbije. Na primer, *Povelja o ljudskim i manjinskim pravima*, koja je Srbiji bila ulaznica u Savet Evrope, precizno reprodukuje međunarodne standarde i u čl.24. garantuje pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, nepovredivost doma, tajnost prepiske i zaštitu podataka o ličnosti.²⁰

Spisak pozitivnih propisa u Srbiji koji se odnose na zaštitu ličnih podataka do skoro je obuhvatao i Zakon o zaštiti ličnih podataka iz 1998. godine koji se nikada nije primenjivao. Zakon je zamenjen novim Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti, usvojenim nedavno.²¹ I propisi u oblasti medija koji su usvojeni 2002 i 2003 poznaju i štite pravo na privatnost u odnosu na slobodu izražavanja i medija. Tako, *Zakon o javnom informisanju* u poglavlju VIII, odredbama 43 do 91 reguliše objavljivanje informacija iz privatnog života i ličnih zapisa, pravo na odgovor i ispravku u javnom glasilu, pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete u građanskom postupku, itd. Član 9 *ZJI* ograničava pravo na zaštitu privatnosti ako je informacija važna za javnost s obzirom na činjenicu da lice na koje se odnosi informacija vrši određenu funkciju (političku ili državnu) ako je ograničenje srazmerno opravdanom interesu javnosti, a o ograničenju se odlučuje u svakom konkretnom slučaju. Dalje, *Zakon o*

¹⁷ Direktiva 2006/24/EC (*Data Retention Directive*) odnosi se samo na podatke koji se prikupljaju i procesuiraju kao rezultat komunikacija u cilju dostupnosti ovih podataka za potrebe istrage, otkrivanja i procesuiranja ozbiljnih krivičnih dela. Direktiva predviđa da telekomunikacioni operateri zadržavaju podatke o elektronskim komunikacijama korisnika od šest meseci do dve godine, prema izboru zemlje članice. Podaci koji se zadržavaju ne tiču se samog sadržaja elektronskih komunikacija već činjenice kada se i gde ona desila.

¹⁸ Član 32, 40-42 Ustava garantuju pravo na pravično sudjenje i isključenje javnosti, tajnost pisama i sredstava komunikacije i zaštitu podataka o ličnosti. Član 50 Ustava ostavlja da se posebnim zakonom uredi pravo na ispravku i odgovor.

¹⁹ Videti npr. mišljenje Venecijanske komisije Saveta Evrope iz 2007. godine koja smatra da Ustav ne reprodukuje u potpunosti čl.8. ECHR, upravo jer ne garantuje izričito i opšte pravo na privatni i porodični život.

²⁰ Ugled i čast pojedinca štiti se u članu 29 Povelje.

²¹ Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Službeni glasnik Republike Srbije br. 97/2008 od 30.10.2008 (stupa na snagu 4.11.2008. godine a primenjuje se od 1.1.2009. godine)

slobodnom pristupu informacijama u članu 14 zabranjuje pristup informacijama ako bi se time povredilo pravo na privatnost, ugled ili drugo pravo, osim u određenim slučajevima (npr. kada za to postoji interes javnosti da zna određenu informaciju). Spektar zakona kojim se štiti privatnost obuhvata i krivično-pravne odredbe koje predviđaju krivična dela klevete, uvrede, iznošenja ličnih i porodičnih prilika koje može škoditi časti ili ugledu, uključujući i putem medija.

Propisi u Srbiji u određenoj meri definišu i nove medije ali su pisani za analogni a ne digitalni ili svet novih medija,²² a u najavi je usvajanje *Zakona o elektronskim komunikacijama* i dalja harmonizacija nacionalnih propisa sa propisima Saveta Evrope i Evropske unije.

Nerešene dileme i uloga industrije

Radna grupa o upravljanju Internetom Ujedinjenih nacija (Working Group on Internet Governance)²³ u finalnom izveštaju iz 2005. godine izvodi zaključak da postoji nedostatak nacionalnih zakona i globalnih standarda koji bi bili upotrebljivi i izvršni u oblasti zaštite privatnosti i podataka na Internetu. Rezultat toga je da korisnici imaju malo ako uopšte imaju načina da zaštite svoja prava, čak i kada su ona prepoznata nacionalnim zakonodavstvom, te radna grupa poziva na formiranje međunarodne javne politike i koordinacije i u pitanjima poput zaštite privatnosti.

U nedostatku jedinstvenih međunarodnih javnih politika, dešavaju se najmanje sledeće situacije: maja meseca ove godine, Google Earth je upozoren od strane evropskog supervizora za zaštitu privatnih podataka da pružanje usluga poput Street View programa u Evropi mora da zadovolji pravila evropskih zakona o privatnosti koji su u velikoj meri striktnija nego pravila u US.²⁴ Sa druge strane, na primer, insistiranje Evrope na strogim pravilima rezultira kontroverznom direktivom koja se tiče monitoringa elektronskih komunikacija. Direktiva je predmet oštih kritika: smatra se da nema pravni osnov,²⁵ ali i da krši odredbe člana 8. i 10. ECHR.²⁶ Slično je i sa

²² Član 11 Zakona o javnom informisanju definiše javno glasilo kao Internet i druga elektronska izdanja navedenih javnih glasila, te i druga sredstva javnog informisanja koja pomoću reči, slike ili zvuka objavljuju ideje, informacije i mišljenja namenjene javnoj distribuciji i neodređenom broju korisnika. Član 54 i 55 Zakona o telekomunikacijama garantuje privatnost i bezbednost podataka i u skladu sa tim obavezuje javnih telekomunikacionih operatera u zaštiti podataka.

²³ C. de Bossey, Report of the Working Group on Internet Governance (WGIG 2005) <http://www.wgig.org/>

²⁴ Supervizor je naveo da je fotografisanje na ulici jedna stvar i uglavnom ne problem, dok je fotografisanje svega pokretnom kamerom svakako druga situacija.

²⁵ Juna 2008. godine, Evropski sud pravde prvi put je imao saslušanje u postupku za poništenje Data Retention Directive koji je pokrenula Irska. smatrajući da je Direktiva doneta bez pravnog osnova, Ireland vs Council of the European Union, European Parliament, C-301-06. Dodatno, videti: --, ECJ first hearing on data retention case (EDRI-gram 2 jul 2008) <http://www.edri.org/edrigram/number6.13/ecj-hearing-data-retention>

²⁶ Veliki broj aktivista i organizacija, ali i Slovačka, dodatno smatraju da Direktiva nije u skladu

Konvencijom o sajber-kriminalu za koju se smatra da nije doneta u dovoljno transparentnoj proceduri i da ne štiti dovoljno ni pravo na privatnost ni slobodu izražavanja. *S tim u vezi otvorena su pitanja poput: da li je pravo dovoljno da zaštiti osnovna ljudska prava u kontekstu novih medija? Ako pravom treba regulisati Internet, ko može i treba da reguliše Internet?*

Deklaracija o slobodi komunikacija na Internetu iz 2003. godine, favorizuje samo-regulaciju i ko-regulaciju Interneta radije nego isključivo regulisanje Interneta od strane države... E-privacy direktiva preporučuje kooperaciju i multi-stakeholders pristup u uvodjenju novih tehnologija... WSIS Deklaracija o principima iz 2003. godine²⁷ insistira na "etičkoj dimenziji" informaciono-komunikacionih tehnologija i smatra da upotreba ovih tehnologija i stvaranje sadržaja treba da poštuje ljudska prava i slobode drugih, uključujući i pravo na privatnost... Peticija kampanje Irrepressible. Info zahteva od država da prekinu sa nedozvoljenim ograničavanjem slobode izražavanja na Internetu, a od kompanija da prekinu da pomažu državama da to čine...

Ovo su samo neki od dokumenata koji prepoznaju da globalni problem zahteva multi-stakeholders pristup rešenju problema. Međutim, oslanjanje isključivo i samo na samo ili koregulaciju nije dovoljno, i ovi sistemi mogu biti kredibilni samo ako su podržani od strane vlada, industrije i predstavnika civilnog društva, i ako poštuju osnovna ljudska prava kao što su pravo na privatnost ili sloboda izražavanja, te ako su svi relevantni stakeholderi uključeni u dizajn i implementaciju ovih sistema.²⁸

Pogledajmo kako se jedan od takvih dokumenata upravo razvija. U pitanju su *Principi slobode izražavanja i privatnosti* u cilju zaštite slobode govora u zemljama sa represivnim režimom koji su usvojeni od strane *Global Network Initiative* koju čine predstavnici industrije (poput Yahoo, Microsoft, Google), međunarodnih nevladinih organizacija visokog profila ali i priznatih univerziteta.²⁹ Dokument je već kritikovan od strane *Amnesty International*³⁰ i *Human Rights Watch*³¹ organizacija,

sa članom 8. ECHR jer povređuje pravo na privatnost i prepisku, ali i članom 10. ECHR jer ima negativne efekte po razmenu informacija i ideja. Smatra se da Direktiva povređuje i pravo nosilaca telekomunikacionih usluga jer ne predviđa da države pokrivaju troškove zadržavanja informacija. Videti Submission concerning the action brought on 6 July 2006 Ireland vs Council of the European Union, European Parliament, C-301-06 koju su podnele 43 organizacije zabrinute odredbama Direktive.

²⁷ Declaration of Principles, Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium (WSIS Document no WSIS-03/GENEVA/DOC/4-E 12 December 2003)

²⁸ YAkdeniz Speech 3: Controlling Internet Content: Implications for Cyber-Speech University of Leeds; Director, Cyber-rights & Cyber-Liberties, p.3

²⁹ --, Participants (Global Network Initiative) <http://www.globalnetworkinitiative.org/participants/index.php>

³⁰ --, Amnesty Criticizes Global Network Initiative for Online Freedom of Speech (Guardian 30 October 2008) <http://www.guardian.co.uk/technology/2008/oct/30/amnesty-global-network-initiative>

³¹ --, Why Reporters Without Borders is not endorsing the Global Principles on Freedom of Expression and Privacy for ICT companies operating in Internet-restricting countries (RWB 28 October 2008) http://www.rsf.org/article.php3?id_article=29117

pre svega zbog prirode dokumenta koja oslikava dobrovoljno radije nego obavezno ponašanje kompanija, i na primer nedovoljno jasno predviđaju obavezu kompanija da preispitaju potencijalno nedozvoljene zahteve represivnih vlada.

Problematika uloge nevladinog sektora, te i industrije, postoji već poslednjih dvadeset godina u sferi ljudskih prava. Jedna struja mišljenja smatra da, dok je poštovanje, zaštita i realizacija ljudskih prava primarna obaveza države, kompanije takodje imaju ove obaveze u okviru svoje sfere uticaja i aktivnosti.³² Pritom, ovaj pristup ne podrazumeva da kompanije imaju status zakonodavca.³³ Karakteristika novih medija, interaktivnost, ima potencijal da bude pozitivno iskorišćena u borbi za zaštitu i slobode izražavanja i prava na privatnost na Internetu, kroz na primer izbor stepena zaštite privatnosti od strane korisnika Interneta, ili kroz mogućnost da se razvojem novih tehnologija uporedo razvijaju ne samo pravni već i drugi mehanizmi koji bi bili ugrađeni u samu tehnologiju u cilju zaštite privatnosti.³⁴ *S tim u vezi, postavljaju se pitanja: Da li se sme dozvoliti da industrija sama definiše pravila samo i koregulacije i u oblasti zaštite privatnosti?*³⁵ *Da li industrija u razvoju novih tehnologija dovoljno uključuje stručnjake za zaštitu privatnosti i slobode izražavanja, i obratno, da li vlada prilikom definisanja strategija u dovoljnoj meri konsultuje predstavnike industrije?*

U Srbiji su u oblasti privatnosti u medijima takodje prepoznaju neprihvatljivi obrasci ponašanja. Nezavisno regulatorno telo u oblasti telekomunikacija, *Republička agencija za telekomunikacije* (RATEL) jula meseca 2008. godine usvoja *Tehničke uslove za podsisteme, uređaje, opremu i instalacije Internet mreže, za potrebe državnih organa ovlašćenih za elektronski nadzor*. Nakon oštre reakcije Internet aktivista i stručne javnosti, koji su smatrali da se *Tehničkim uslovima* flagrantno krše pravo na privatnost i pravo na slobodu izražavanja, RATEL je odredbe o stupanju na snagu *Tehničkih uslova* stavio van snage do donošenja propisa u oblasti zaštite podataka o ličnosti.³⁶ U međuvremenu ovaj zakon je usvojen, a predlog ovog zakona oštro je kritikovan od strane institucija za zaštitu ljudskih prava, Poverenika za informacije

³² Osnova debate polazi od pretpostavke da uz moć dolazi i odgovornost, te činjenice da su neke kompanije moćnije su od pojedinih država. Videti na primer: Norms on Human Rights Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises UN Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights (13 August 2003) E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 dostupne na: <http://www1.umn.edu/humanrts/links/norms-Aug2003.html>

³³ A Clapham, Human Rights Obligations of Non-State Actors (OUP, New York, 2006) strana 28

³⁴ Primeri uključuju projekte poput eBay Law Inforcement CD Project i Microsoft Child Exploitation Tracking System (CETS). C. Callanan i M. Gercke, Cooperation Between Law Enforcement and Internet Service Providers against Cybercrime: Towards the Common Guidelines (CoE Project on Cybercrime 25 June 2008) http://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/cybercrime/Documents/Reports-Presentations/567_prov-d-wgSTUDY_25June2008.pdf

³⁵ A. Callamard, Strengthening the Human Rights Framework in and for Cyberspaces (Article 19 at the UNESCO Conference February 2005)

³⁶ Za više informacija na srpskom: <http://www.anem.rs/cms/item/oanemu/sr/Saopstenja.html?articleId=10335&type=saopstenje&view=view> Za više informacija na engleskom: <http://www.anem.rs/cms/item/oanemu/en/Saopstenja.html?articleId=10334&type=saopstenje&view=view>

od javnog značaja (u daljem tekstu Poverenik) i Zaštitnika građana koji je na ovaj zakon uložio čak 15 amandmana. Najznačajniji amandman da je prihvaćen otklonio bi mogućnost da se onemogućí neograničena kontrola nad pravilnošću rada organa koji vode evidencije podataka.³⁷ Umesto ovog rešenja, usvojena je odredba po kojoj se pristup kontrolnom organu može ograničiti, ali da se za mora pribaviti mišljenje predsednika Vrhovnog kasacionog suda o postojanju razloga za ograničenje prava kontrole Poverenika. Nije međutim jasno da li je mišljenje predsednika suda obavezujuće ili ne, ono što jasno proizilazi iz teksta je da se o mišljenju suda mora obavestiti Poverenik. *Ostaje da se vidi na koji način će nadležni organi sprovoditi ovu nedovoljno jasnu odredbu u praksi, a posebno da li će se to činiti na način koji bi bio u skladu sa međunarodnim propisima poput ICCPRa,³⁸ odnosno sa skoro u isto vreme ratifikovanim Dodatnim protokolom uz Konvenciju o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu podataka, koja u članu 1. predviđja ovlašćenje nadzornog organa da se bez ograničenja umeša u sve pravne postupke i ukaže na kršenje prava.*³⁹

Kao i na globalnom nivou, osnovno pitanje i u nacionalnom kontekstu biće obezbediti razvoj novih medija i Interneta i zaštiti privatnost i slobodu izražavanja. Koliko je ovo osnovna uloga države, u nedostatku „kulture” privatnosti podataka očekuje se i jednaki stepen angažovanja na dostizanju ovih ciljeva i od drugih stejkholdera, posebno industrije i nevladinog sektora. Podizanje svesti o značajnom pitanju privatnosti u medijima jedan je od načina na koji se ova prava mogu zaštititi i ova publikacija kao deo konferencije o slobodi izražavanja na Internetu predstavljaju korake u tom pravcu.

³⁷ Za više informacija na srpskom: <http://www.anem.rs/cms/item/medscena/sr/Aktuelno?articleId=10467&type=aktuelno&view=view> Za više informacija na engleskom: <http://www.anem.rs/cms/item/medscena/en/Aktuelno.html?articleId=10479&type=aktuelno&view=view>

³⁸ Videti opis Generalnog komentara Komiteta za ljudska prava br. 16 datog napred u tekstu

³⁹ Više informacija na srpskom: <http://www.anem.rs/cms/item/medscena/sr/Aktuelno?articleId=10379&type=aktuelno&view=view> Više informacija na engleskom: <http://www.anem.rs/cms/item/medscena/en/Aktuelno?articleId=10385&type=aktuelno&view=view> S tim u vezi pogledati i: S. Markovic, Nadgledanje Interneta (ECDL Forum, poruka od 30.8.2008.) <http://www.ecdlcentar.com/forum/viewtopic.php?p=21393&sid=d15ba7f7c80c0d91b275ff3d60870db7>

INTERNET I PRAVO NA ANONIMNOST

Dirk Vorhof¹

Profesor, Univerzitet u Gentu

Spoljni saradnik predavač, Univerzitet u Kopenhagenu

Predavač na PCMLP/ Programu za medijsko pravo i politiku, Univerzitet u Oksfordu

Rezime: Ovaj članak istražuje odnos i karakteristike prava na anonimnost na Internetu. Pravo na anonimnost se smatra odbranom od tlačenja, maltretiranja, osvete, cenzure ili diskriminacije i samim tim se smatra vitalnom komponentom slobode govora ili slobode izražavanja. Upućuje se na nekoliko postojećih tipova prava na anonimnost u odnosu na slobodu izražavanja, kao što je pravo na zaštitu (poverljivih) novinarskih izvora, slobodni izbori tajnim glasanjem, pravo autora da stvaraju dela pod pseudonimom ili anonimno, novinarstvo pod tajnim ili lažnim imenom... Pravo na anonimnost, međutim, će neminovno imati relativnu prirodu zahvaljujući zainteresovanosti društva za utvrđivanje nečije odgovornosti ili obaveze u slučaju nezakonitog ili štetnog sadržaja. U krivičnom zakonu je za potrebe građanske odgovornosti, radi zaštite intelektualnog prava ili u oblasti komercijalnih komunikacija i reklamiranja, potreba za identifikacijom smanjila obim zaštite prava pojedinca na anonimnost. Objasnjava se kako se ovaj pristup odražava na princip 7 Deklaracije Saveta Evrope o slobodi komunikacije na internetu (28. maj 2003). Nalaženje ravnoteže između prava korisnika interneta da ne otkriju svoj identitet i otkrivanje počinilaca krivičnih dela je težak ali neizbežan izazov i u tom smislu ravnoteža se ne može omogućiti bez poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda ljudi. Ova prava i slobode takođe moraju da budu zaštićeni dodatnim proceduralnim garancijama, na primer, po pitanju otkrivanja identiteta od strane ISP ili zadržavanja ličnih podataka od strane ISP i javnih vlasti.

Ključne reči: Pravo na anonimnost, sloboda izražavanja, učešće, odgovornost i kontrola, Internet

¹ dirk.voorhoof@ugent.be

“Da bi se obezbedila zaštita protiv nadzora na Internetu i da bi se povećala sloboda izražavanja informacija i ideja, države članice treba da poštuju volju korisnika Interneta da se njihov identitet ne otkriva”²

Uvod

Usredsređivanje na pravo na anonimnost na Internetu dovodi do sukoba sa neizvesnim ishodom. Uvođenje i objašnjavanje pojma ‘pravo na anonimnost’ u vezi sa online svetom Interneta zaista proizvodi očigledan paradoks. Ova konstrukcija ili očekivanje, kao da može da postoji nešto kao ‘pravo na anonimnost na Internetu’, indirektno se odnosi na diskusiju između časnih članova Narodnog fronta Judeje, koji sede na sunčanoj strani neke rimske arene, scene iz poznatog i urnebesno smešnog filma montipajtonovaca ‘Žitije Brajanovo’. Tokom ove scene, jedan od članova Fronta, Sten, ili je to Roberta (?)³, propagira izmenjene uloge polova i traži da Front prizna pravo muškaraca da rađaju⁴. Zaista teorijsko pravo, ali prema Stenu je to pravo za koje se vredi boriti.

Traženje prava na anonimnost na Internetu takođe odražava vrlo visok nivo teorisanja o pravima i principima, pošto u stvarnosti deluje da je takvo pravo prilična iluzija. Zar komunikacija putem Interneta nije najočigledniji korak koji neko može da preduzme da bi se odrekao anonimnosti: kada se jednom povežete na svetsku mrežu anonimnost više ne postoji, osim možda kao iluzija. Povezivanje na Internet, učestvovanje u komunikaciji putem Interneta neizbežno uključuje neku vrstu samoidentifikacije, uvek sa nekom mogućnošću ulazanja u trag, ako ne direktno, ona indirektno od strane vlasti, organa gonjenja, posrednika (pružalaca Internet usluga - ISP) ili nekog drugog fizičkog lica. Kao online građani mi doprinosimo sopstvenom nadzoru i učestvujemo u njemu⁵. Zar traženje prava na anonimnost u online okruženju nije isto što i traženje prava na to da ostanete suvi dok plivate? Može li da postoji pravo na

² *Profesor na Univerzitetu u Gentu & gostujući profesor na Univerzitetu u Kopenhagenu; predavač na PCMLP/MLAP, Letnja škola programa za advokate za medijsko pravo, Univerzitet u Oksfordu. Vidi Deklaraciju SE o slobodi komunikacija na Internetu, 2003., princip 7, može se naći na http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM_en.asp

³ Uloga/uloge Erika Ajdla.

⁴ Žitije Brajanovo u režiji Terija Džonsa, 1979. Dijalog ide kako sledi: Džudit: (u vezi sa Stenovom tvrdnjom da muškarci treba da imaju pravo da rađaju i njegove želje da bude majka) Evo! Imam ideju: recimo da se saglasite da on ne može stvarno da rodi, pošto nema matericu – što nije ničija greška, pa ni Rimljana – ali da može da ima ‘pravo’ da rađa. Frensis: Dobra ideja, Džudit. Borićemo se protiv ugnjetača za tvoje pravo da rađaš decu, brate... izvini, sestro. Redž: Koja je ‘svrha’? Frensis: Šta? Redž: Koja je svrha borbe za njegovo pravo da rađa kad ne može da rađa? Frensis: Ona simbolizuje našu borbu protiv ugnjetavanja. Redž: Ona simbolizuje njegovu borbu protiv stvarnosti.

⁵ E. Domering, *Gevangen in de waarneming*, Amsterdam, Oto Kramvinkel, 2008., sa referencom na R. Vitekeru, *The end of privacy. How total surveillance is becoming a reality* (Kraj privatnosti. Kako totalni nadzor postaje stvarnost), Njujork, The New Press, 1993.

anonimnost na Internetu? Da li je pravo na anonimnost na Internetu umesan i realan zahtev da bi se garantovala veća sloboda izražavanja? Da li se ono može formulisati u smislu sprovedljivog prava? Da li je traženje prava na anonimnost na Internetu borba protiv ugnjetavanja i tiranije ili je to, da parafraziram lidera vođu Narodnog fronta Judeje, “*simbolična borba protiv stvarnosti*”?

Čak i ako traženje prava na anonimnost ima više simboličku vrednost nego što je pragmatična ili realna pretpostavka, ono može biti vredno borbe. Zaista, i simboli mogu da prenesu važne vrednosti ili da se odnose na njih.

I čak iako u današnjoj realnosti Interneta pravo na anonimnost deluje kao iluzija, ono ne isključuje mogućnost da realnost Interneta ne treba modifikovati da bi se takvo pravo (više) poštovalo u budućnosti. Zar nije upravo zakon taj koji treba da zaštiti prava pojedinaca⁶? Ključno pitanje je, međutim, da li pojedinac treba da ima pravo na anonimnost.

Šta je anonimnost?

Pojam anoniman dolazi iz grčkog “*anonymous*”, što znači ‘bez imena’. Pojam “*pseudonim*” takođe potiče iz starogrčkog: “*pseudo-onoma*”, što znači ‘lažno ime’. U modernom ili čak pre postmodernom svetu informacionog društva, anonimnost se definiše kao aspekt (informacione) privatnosti. Lični podaci se štite, njihovo korišćenje je regulisano i ograničeno⁷. Anonimnost je, međutim, takođe deo socijalne interakcije: ona znači manje otkrivanje sopstvenog identiteta određenim krugovima, određenim osobama, određenim oblastima društvenog života i društva. Anonimnost je zaista relativan koncept, npr. i ako se gleda sa aspekta vremena. Anonimnost ne može biti apsolutna, pošto će uvek biti drugih lica, bilo u tehničkom, poverljivom, intimnom ili profesionalnom odnosu, koji će, pre ili kasnije, biti obavešteni o nečijem identitetu. Kao pojedinci koji žive u zajednici i učestvuju u društvenom životu, neizbežno ostavljamo tragove svog identiteta. Pitanje je u kojoj meri može biti nemoguće nekoga identifikovati ili do njega doći. Ko ne može da ga identifikuje ili dođe do njega? Koliko dugo ne može da se identifikuje ili da se dođe do njega?

Osnovna karakteristika i vrlo često ključni cilj anonimnosti predstavlja smanjenje odgovornosti za sopstvene postupke. Anonimnost otvara mogućnost da se rade stvari koje čovek inače ne bi radio ili ne bi trebalo da radi pod ‘normalnim’ okolnostima. Nošenje maske ili karnevalskog kostima, sakrivanje u mraku, korišćenje

⁶ Vidi ECtHR, 3. april 2007., Kopland (Copland) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, u kojoj je Sud odlučio da “elektronska pošta (poslata sa radnog mesta) zaštićena je na osnovu člana 8 (pravo na privatnost), kao što treba da bude slučaj i sa informacijama koje potiču od nazora lične upotrebe Interneta”.

⁷ Vidi OECD-ove ‘Smernice za zaštitu privatnosti i prekogranični protok ličnih podataka’ (1980), Konvenciju Saveta Evrope o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka (1981.) i Direktivu EU 95/46/EC o zaštiti podataka, ‘Direktiva o zaštiti građana u vezi sa obradom podataka o ličnosti i slobodnom kretanju takvih podataka’.

anonimnih servera koji skidaju lične podatke sa poruke pre nego što je proslede dalje, učešće u sobama za časkanje pod pseudonimom, stanovanje u velikom gradu... sve su to primeri koji nas čine manje ili više nevidljivima, anonimnima. Anonimnost takođe formira osećaj slobode da se rade stvari koje čovek ne treba da radi pod uobičajenim ili tradicionalnim mehanizmima društvene kontrole. Drugim rečima: anonimnost smanjuje društvenu kontrolu. Anonimnost predstavlja slobodu.

Anonimnost: od fascinantne privlačnosti do osnovnog ljudskog prava

Fenomen anonimnosti inspirisao je mnoge pisce i filozofe, a u skorije vreme inspirisao je i filmske stvaraoce. Čitaoci i publika su fascinirani anonimnošću i nevidljivošću. U svojoj *Državi (Politeia)*, Platon navodi priču o Gigu, koju priča njegov učenik Glaukon: priču o prstenu koji je (kraljevskog) pastira Giga učinio nevidljivim⁸. U Tolkinovom *Gospodaru prstenova* takođe je prsten taj koji njegove nosioce (Froda i Bilba Guginsa) čini nevidljivim. U misterioznom naučnofantastičnom romanu H.G. Velsa, *‘Nevidljivi čovek’* (1897.) bivši briljantni student medicine Griffin je čovek koji je uspeo da nađe formulu i izvrši eksperiment da bi postao nevidljiv, tako što njegovo telo niti upija niti reflektuje svetlost.

U romanu Džordža Orvela⁹ *‘1984.’* pisac govori o potpunom negiranju anonimnosti usled stalnog nadzora putem teleekrana i policije misli. Ova knjiga je još uvek veliki moderni klasik negativne Utopije i odnosi se na svet gde je pojedinac izuzetno ranjiv pred očima ‘Velikog Brata’. Kako je napisao Džordž Orvel, a iskusio Winston Smit: *“Naravno, nikako niste mogli da znate da li vas gledaju u bilo kom datom trenutku”*. Orvel opisuje kako je dehumanizujući (politički) sistem i društvo u kome pojedinca stalno posmatraju i gde je (povremena) anonimnost nepostojeća. Svakako jedino u modernim demokratijama pravo na anonimnost postalo je poštovano i garantovano kao osnovno ljudsko pravo.

Zašto tražiti pravo na anonimnost?

Tvrđnja ili želja za (privremenom) anonimnošću ima osnovu u želji da se pobjegne od opasnosti ili društvene kontrole, ali naročito da se pobjegne od ugnjetavanja ili totalitarne cenzure. Anonimnost se koristi iz čitavog niza razloga, od straha od gonjenja ili odmazde, čime se izbegava rizik od diskriminacije¹⁰ do predrasude o privatnosti. Anonimnost u vezi sa slobodom govora predstavlja sredstvo za zaobilazanje cenzure ili za izbegavanje birokratske kontrole ili uznemiravanja od strane

⁸ Platon, *Država*.

⁹ Pseudonim Artura Erika Blera.

¹⁰ Otkrivanje ličnog imena i/ili prezimena može da otkrije nečiji pol, etničko poreklo ili nacionalnost.

vlasti ili nekog drugog¹¹. Prema Vrhovnom sudu SAD “anonimnost je štit od tiranije većine... [Ona] štiti nepopularne pojedince od odmazde – i njihove ideje od gušenja – od strane netolerantnog društva”. Američki Vrhovni sud je takođe naveo da “anonimno pisanje pamfleta nije štetna, prevarna radnja, već časna tradicija zastupanja i neslaganja”¹², priznajući pravo na anonimnost kao pravo koje je zaštićeno Prvim amandmanom u SAD¹³.

Poslednjih godina formulisan je čvrst zahtev za digitalnom anonimnošću. *Ko ima koristi od digitalne anonimnosti? Ljudi koji otkrivaju protivzakonite radnje, žrtve zlostavljanja i zabrinuti ljudi kojima je potrebno savetovanje. Politički insajderi, politički nekorektna lica i ustanici. Homoseksualci, lezbijke i heteroseksualci kojima je dosadno. Loši pesnici. Ljudi koji isprobavaju kako im stoji druga koža. Gotovo svi. Vi. Vi zaslužujete barem isto toliko anonimnosti na Internetu koliko imate i kada glasate, postavite anonimnu raspravu, ili kupite novine na automatu. U stvari, treba da tražite veća prava na Internetu. U suprotnom će vlastima biti lako da prate, sortiraju i snimaju vaše digitalno ponašanje. Stoga treba da zahtevate pravo na korišćenje najmoćnijeg mogućeg šifrovanja*¹⁴.

Prava na anonimnost: zaista postoje!

U suštini, anonimnost treba smatrati štitom protiv ugnjetavanja, zlostavljanja, odmazde, cenzure ili diskriminacije i stoga se ona smatra vitalnom komponentom slobode govora ili slobode izražavanja. Anonimnost (ili korišćenje pseudonima) može se takođe koristiti za prikupljanje informacija koje bi novinar u nekoj drugoj prilici mnogo teže dobio, ili čak uopšte ne bi ni mogao a dobije, kao što je na primer slučaj kod novinara na tajnom zadatku ili u novinarstvu pod alijaskom¹⁵. Ljudi koji odaju informacije iz organizacije, javne službe ili komercijalne kompanije, kao što su tzv. razotkrivači (‘whistle blowers’), mogu da traže pravo na slobodu izražavanja¹⁶ a takođe mogu da se zaštite tako što neće otkriti svoj identitet kada saopštavaju informacije drugima, medijima ili novinarima. U slučaju poverljivog odnosa između nekog izvora i novinara, novinar će garantovati neotkrivanje identiteta svog izvora. Da

¹¹ Vidi takođe J. Turli, ‘Registering Publius: the Supreme Court and the Right of Anonymity’ (Javno registrovanje: Vrhovni sud i pravo na anonimnost), <http://www.cato.org/pubs/scr/2002/turley.pdf>

¹² Mekintajer protiv Izborne komisije Ohaja., 514 U.S. 334 (1995)

¹³ Prvi amandman navodi da Kongres neće doneti nikakav zakon kojim se “umanjuje sloboda izražavanja ili sloboda štampe”.

¹⁴ Vidi <http://www.wired.com/wired/archive/3.10/cyber.rights.html>

¹⁵ Vidi npr. Izveštaj Komisije za pritužbe o medijima o obmanama i prikupljanju vesti, 2007, koji se takođe odnosi na novinare na tajnom zadatku -http://www.pcc.org.uk/assets/218/PCC_subterfuge_report.pdf?oxid=d8361ce40b91623b17a7681f7061e1de. Vidi takođe ECtHR 19. decembar 2006., Radio Tvist protiv Slovačke.

¹⁶ Vidi npr. ECtHR 12. februar 2008., Guja protiv Moldavije.

bi poštovali poverljivost između izvora i novinara, novinari (- u širokom smislu reči -) mogu da se oslanjaju na pravo da ne budu primorani da otkriju svoje izvore, kako se to priznaje u običajnom pravu Evropskog suda za ljudska prava. Prema Evropskom sudu, zaštita izvora novinara predstavlja jedan od osnovnih uslova za slobodu štampe: *“Bez takve zaštite, izvori mogu biti zastrašeni da pomognu štampi u informisanju javnosti o pitanjima od javnog interesa i, kao rezultat, može se podriti ključna uloga štampe kao javnog čuvara”*. Naredbu da se otkrije izvor može opravdati jedino neki jači zahtev koji je u javnom interesu. Sud takođe podvlači da ograničenja u vezi sa poverljivošću novinarskih izvora *“zahtevaju najpažljivije ispitivanje Suda”*¹⁷. Da bi se garantovala efikasnija zaštita novinarskih izvora u državama članicama, Komitet ministara Saveta Evrope usvojio je Preporuku (2000) 7 *“o pravu novinara da ne otkrivaju svoje izvore informacija”* (8. mart 2000.)¹⁸, u kojoj se države članice pozivaju da u domaćim zakonima i praksi primene zaštitu novinarskih izvora, tj. da *“obezbede eksplicitnu i jasnu zaštitu prava novinara da ne otkrivaju informacije kojima bi se identifikovao izvor, u skladu sa članom 10 Konvencije”*. Zaštita novinarskih izvora takođe se može primeniti na Internet medije i Internet novinarstvo.

Prepoznate su i druge vrste anonimnosti, kao što je poštovanje tajnog glasanja, koje garantuje član 3 Prvog protokola: *“Visoke strane ugovornice se obavezuju da u primerenim vremenskim razmacima održavaju slobodne izbore s tajnim glasanjem, pod uslovima koji obezbeđuju slobodno izražavanje mišljenja naroda pri izboru zakonodavnih tela”*. U skorije vreme, princip tajnog glasanja je takođe prepoznat kao osnovna vrednost koju treba poštovati u primenama elektronskog glasanja¹⁹. Preporuka Saveta Evrope o elektronskom glasanju predviđa u okviru ‘Tajnog glasanja’:

16. *Elektronsko glasanje treba da bude organizovano tako da u svakoj fazi postupka glasanja, a naročito kod provere identiteta glasača, isključi sve što bi moglo da ugrozi tajnost glasanja.*

17. *Sistem elektronskog glasanja treba da garantuje da glasovi u elektronskog glasačkoj kutiji i glasovi koji se broje jesu i ostanu anonimni i da nije moguće rekonstruisati vezu između glasa i glasača.*

18. *Sistem elektronskog glasanja treba da bude napravljen na takav način da očekivani broj glasova u bilo kojoj elektronskoj glasačkoj kutiji ne dozvoljava da rezultat bude povezan sa pojedinačnim glasačima.*

19. *Treba preduzeti mere da se obezbedi da informacije koje su potrebne tokom elektronske obrade ne mogu da se iskoriste da bi se prekršila tajnost glasanja.*

¹⁷ Vidi ECtHR 27. mart 1996., Gudvin protiv Ujedinjenog Kraljevstva, ECtHR 25. februar 2003., Remen i Šmit protiv Luksemburga, ECtHR 15. jul 2003., Ernst a.o. protiv Belgije, ECtHR 22. novembra 2007., Voskuil protiv Holandije i ECtHR 27. novembra 2007., Tilak protiv Belgije. Vidi takođe ECtHR, 8. decembar 2005. (Dec.), Nordisk Film & TV A/S protiv Danske, 8. decembar 2005.

¹⁸ Komitet ministara, Preporuka (2000) 7 o pravu novinara da ne otkriju svoj izvor informacija, 8. mart 2000, DH-MM (2000) 2, 125-128 (Memorandum sa obrazloženjem).

¹⁹ Preporuka Komiteta ministara, Rec(2004)11 Komiteta ministara državama članicama o pravnim, operativnim i tehničkim standardima za elektronsko glasanje, 30. septembar 2004.

Druga vrsta anonimnosti garantovana je u međunarodnom pravu koje se odnosi na autorska prava. Bernska konvencija u članovima 7, 3 i 15, 3 priznaje anonimne radove i radove pod pseudonimom²⁰.

Pravo na anonimnost takođe se odražava u odlukama o neotkrivanju imena stranaka u pravnim postupcima. Davanje anonimnosti identitetu lica primenjuje se u nacionalnom i međunarodnom običajnom pravu da bi se zaštitili privatni tužioci, okrivljeni, oštećeni, osumnjičeni, svedoci ili podnosioci predstavki. Evropski sud za ljudska prava, na primer, može da, na zahtev, odluči da ne otkrije ime podnosioca predstavke. Odeljak 47, 3 Pravilnika Suda (2007) navodi da *“podnosioci predstavki koji ne žele da njihov identitet bude otkriven javnosti treba to i da navedu i treba da predaju izjavu o razlozima koji opravdavaju takav pomak od uobičajenog pravila pristupa javnosti informacijama u postupcima pred Sudom. Predsednik veća može da dozvoli anonimnost u izuzetnim i propisno opravdanim slučajevima”*. Ovo pravilo je primenjeno u predmetu V. protiv Ujedinjenog Kraljevstva i u T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva²¹, pošto Sud u svojoj presudi zaista nije otkrio identitet podnosilaca predstavki, dvojice desetogodišnjaka, “V.” i “T.”, koji su osuđeni za ubistvo i otmiču²² drugog dečaka, bez obzira na činjenicu da su imena Džona Venejblsa i Roberta Tompsona (Jon Venables, Robert Thompson) objavljena u britanskoj štampi i na Internetu²³. Sud je takođe od otkrivanja javnosti zaštitio ime podnosioca predstavke i drugih lica koja su uključena u domaći postupak u jednom predmetu koji se odnosio na razvod braka, seksualna krivična dela i inficiranje virusom HIV, predmetu u kome se podnosilac predstavke, žena, upravo i žalila na kršenje privatnosti tokom domaćeg postupka u Finskoj²⁴. U predmetu A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva²⁵, ponovo predmetu u vezi sa članom 8 (pravom na privatnost), Sud je odlučio da ne otkrije ime podnosioca predstavke. U ovom slučaju podnosilac predstavke i njena deca trpeli su zlostavljanje na rasnoj osnovi. Sud je došao do zaključka da je prethodno otkrivanje imena i adrese podnosioca predstavke tokom parlamentarne debate od strane jednog poslanika zaštićeno parlamentarnim imunitetom, kome je morala da bude data apsolutna zaštita na osnovu člana 10 Konvencije²⁶. Ovaj zaključak međutim nije uklonio

²⁰ Bernska konvencija za zaštitu literarnih i umetničkih radova, http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/trtdocs_wo001.html#P136_24799

²¹ ECtHR, 16. decembar 1999., V. protiv Ujedinjenog Kraljevstva i T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva

²² Slučaj Džejmija Baldžera. Za više informacija vidi “Jamie Bulger” na Vikipediji.

²³ Posle rehabilitacije i uslovnog otpusta 2001. Venejbls i Tompson su dobili nove identitete i preseljeni su na tajne lokacije u jednoj akciji koja podseća na zaštitu svedoka. Štampi u Velikoj Britaniji i Velsu izrečena je sudska zabrana kojom se zabranjuje objavljivanje detalja o dečacima zbog straha od odmazde. Nije jasno da li je i kako ova sudska zabrana imala efekta u Internet okruženju.

²⁴ ECtHR 25. februar 1997., Z. protiv Finske.

²⁵ ECtHR 17. decembar 2002., A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva

²⁶ Sud se saglasio sa podnescima podnositeljke predstavke u smislu da su navodi o njoj u govoru jednog poslanika bili izuzetno ozbiljni i očigledno bespotrebni u kontekstu debate o opštinskoj stambenoj politici. Stalno pominjanje imena i adrese podnositeljke predstavke od strane tog poslanika naročito je bilo za žaljenje, prema Sudu, i on smatra da su nesrećne posledice kome-

potrebu da se sakrije identitet podnosioca predstavke u presudi Suda. U drugom predmetu koji se odnosi na pravo na privatnost i članstvo u Masonima, Sud je odlučio da pruži anonimnost podnosiocu predstavke, sudiji koji je bio član Lože Adriano Lemi u Milanu²⁷. Takođe u nekoliko izuzetnih slučajeva u vezi sa slobodom izražavanja, Sud je odlučio da ne otkrije identitet podnosioca predstavke, pošto je ovo bio slučaj u I.A. protiv Turske, slučaj u kome se podnosilac predstavke žalio na osuđujuću presudu u Turskoj zbog bogohuljenja protiv *“boga, religije, proroka i Svete knjige”* tako što je objavio knjigu²⁸. Anonimnost ili neotkrivanje identiteta učesnika u sudskim postupcima ili javno objavljivanje imena stranaka u sudskim odlukama postaje sve legitimnija briga i kontroverzno pitanje u online svetu pravnih baza podataka i pretraživača.

Još jedan razlog za brigu u oblasti traženja zaštite privatnosti i prava na anonimnost je nemogućnost ulaženja u trag, uopšte²⁹ ili konkretno u vezi sa zaštitom maloletnika. U jednoj skorašnjoj deklaraciji Komiteta ministara Saveta Evrope, Komitet podvlači *“da mogućnost praćenja aktivnosti dece putem Interneta može da ih izloži kriminalnim radnjama, kao što je vrbovanje dece u seksualne svrhe, ili nekim drugim protivzakonitim ili štetnim aktivnostima, kao što su diskriminacija, maltretiranje, praćenje i druge vrste uznemiravanja od strane drugih lica”*³⁰. Komitet je izjavio da, osim u kontekstu primene zakona, *“ne treba da postoji nikakav trajno ili stalno dostupan zapis sadržaja koji su napravila deca na Internetu a koji narušava njihovo dostojanstvo, bezbednost i privatnost ili ih na drugi način čini ranjivima sada ili u nekoj kasnijoj fazi njihovog života”* i pozvao je države članice i zainteresovane strane *“da istraže održivost uklanjanja ili brisanja takvog sadržaja, uključujući i njegove tragove (dnevničke zapise i obradu) u razumno kratkom vremenskom periodu”*.

tara tog poslanika po živote podnositeljke predstavke i njene dece bili u potpunosti predvidljive. Međutim, ovi faktori nisu mogli da izmene zaključak Suda koji se odnosi na proporcionalnost poslaničkog imuniteta u ovom pitanju, pošto bi pravljenje izuzetka od tog imuniteta, čija primena zavisi od pojedinačnih činjenica svakog konkretnog predmeta, ozbiljno potkopalo postavljene legitimne ciljeve (ECtHR 17. decembar 2002, A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, § 88).

²⁷ ECtHR 2. avgust 2001., N.F. protiv Italije.

²⁸ Ova presuda je, međutim, otkrila da je podnosilac predstavke “vlasnik i generalni direktor Berfina, izdavačke kuće koja je u novembru 1993. objavila roman Abdulaha Rize Ergivena pod naslovom “Yasak Tümceler” (“Zabranjene rečenice”)”: ECtHR 13. decembar 2005., I.A. protiv Turske. Vidi takođe ECtHR 7. februar 2002., E.K. protiv Turske i ECtHR 4. mart 2003., C.S.Y. protiv Turske.

²⁹ Vidi Direktivu 2006/24/EC od 15. marta 2006., o zadržavanju podataka koji su nastali ili obrađeni u vezi sa obezbeđenjem javno dostupnih usluga elektronske komunikacije ili javnih komunikacionih mreža, kojom se izmenjuje i dopunjuje Direktiva 2002/58/EC.

³⁰ Deklaracija Komiteta ministara o zaštiti dostojanstva, bezbednosti i privatnosti dece na Internetu, 20. februar 2008.

Pravo na anonimnost, sloboda izražavanja i Internet³¹

Što se tiče slobode izražavanja i Interneta često se ponavlja da će pravo na anonimnost davati veće garancije za učešće u javnoj debati. Smatra se da je i u interesu pojedinca i u javnom interesu da garancija prava na anonimnost dovede do toga da se čuje više glasova. Anonimno objavljivanje ili komuniciranje ne treba smatrati prekršajem: anonimna komunikacija nije štetna i ne povređuje “sama po sebi”. Zabrana ili inkriminisanje anonimnosti smatra se kršenjem prava na slobodu izražavanja.

Pravo na anonimnost će, međutim, neizbežno imati relativni karakter. Usled tehničkih razloga i društvene interakcije, ne postoji apsolutna garancija anonimnosti. Pružalac sadržaja vrlo često neće uopšte biti zainteresovan za anonimnost, pošto anonimnost ili nedostatak provere autentičnosti takođe može da umanjí kredibilitet ili pouzdanost sadržaja. U korporacijskom ili trgovinskom okruženju, potreba za identifikacijom će čak biti preovlađujuća, kao što je potreba za identifikacijom pravnih lica ili firmi da bi se zaštitili interesi potrošača. Ovaj problem jasno je odražen u Direktivi EU 2007/65 koja se odnosi na obezbeđenje audiovizuelnih medijskih usluga i koja promovise obavezu identifikacije pružalaca audiovizuelnih medijskih usluga (MSP). Član 3a previđa da MSP treba da najmanje sledeće informacije učini lako, direktno i stalno dostupnim pri prijemu usluga:

- a) naziv MSP
- b) geografsku adresu MSP
- c) adresu elektronske pošte ili Internet sajta MSP
- d) nadležna regulatorna ili nadzorna tela

Zbog uticaja audiovizuelnih usluga na način na koji ljudi formiraju mišljenja, smatra se “*nužnim da korisnici znaju ko je tačno odgovoran za sadržaj tih usluga*”³². Član 5 Direktive EU 2000/31 o elektronskoj trgovini sadrži vrlo sličan pristup, u okviru koga se traži da države članice obezbede da pružaoci usluga lako, direktno i stalno ovu vrstu informacija stavljaju na raspolaganje primaocima usluga, kao i nadležnim vlastima.

Razlog zbog koga pravo na anonimnost ne može biti apsolutno je interes društva za ustanovljavanje svih vrsta odgovornosti u slučaju nelegalnog ili štetnog sadržaja. U ovom kontekstu, pravo na anonimnost treba dovesti u sklad sa dužnostima i odgovornostima kada se koristi pravo na slobodu izražavanja, što može uključivati potrebu za identifikacijom i mogućnošću praćenja lica koje obezbeđuje sadržaj. U krivičnom pravu, zbog razloga koji se tiču građanske odgovornosti, zbog zaštite

³¹ D. Cucereanu, Aspects of Regulating Freedom of Expression on the Internet (Aspekti regulisanja slobode izražavanja na Internetu), Antwerpen/Utrecht, Intersentia, School of Human Rights Research Series Vol. 27, 2008, ISBN 978-90-5095-842-4. Više informacija o ovoj knjizi na <http://www.intersentia.be/searchDetail.aspx?back=reeks&reeksCode=&bookid=100798>

³² Razmatranje br. 43 Direktive EU 2007/65

prava na intelektualnu svojinu, ili u oblastima komercijalne komunikacije i reklamiranja, potreba za identifikacijom smanjuje zaštitu prava na anonimnost³³.

Ovaj princip se odražava u Direktivi EU 2000/31 o elektronskoj trgovini, pošto se u članu 15 priznaje princip *“Nikakve opšte obaveze nadzora”*. Ova direktiva upravo predviđa da *“Države članice ne treba da nameću opštu obavezu provajderima da nadziru informacije koje prenose ili čuvaju, niti opštu obavezu da aktivno traže činjenice ili okolnosti koje ukazuju na ilegalnu aktivnost”*. Međutim u članu 15 se dalje kaže da *“Države članice mogu da ustanove obavezu da pružaoci Internet usluga bez odlaganja obaveste nadležne javne vlasti o navodnim protivzakonitim aktivnostima ili informacijama koje obezbeđuju primaoci njihovih usluga ili obavezu da nadležnim vlastima, na njihov zahtev, prenesu informacije koje omogućuju identifikaciju primalaca njihovih usluga”*.

Ovaj pristup priznanju prava na anonimnost na Internetu, koji treba uskladiti sa drugim pravima pojedinaca (dobrim imenom i ugledom, privatnošću, pravima potrošača, zaštitom autorskih prava³⁴) i/ili javnim interesom (govor mržnje, teže krivično delo, dečija pornografija, terorizam) koji za rezultat ima potrebu za ‘ex post’ identifikacijom ili naknadnom mogućnošću ulaženja u trag, takođe je jasno odslikana u Deklaraciji Saveta Evrope o slobodi komunikacije putem Interneta (28. maj 2003.).

U Principu 7 ove Deklaracije pod naslovom *“Anonimnost”*, predviđa se sledeće:

Da bi se obezbedila zaštita protiv nadzora na Internetu i da bi se povećalo slobodno izražavanje informacija i ideja, države članice treba da poštuju volju korisnika Interneta da se njihov identitet ne otkrije.

Ovo ne sprečava države članice da preduzmu mere i da sarađuju da bi pratile one koji su odgovorni za krivična dela, u skladu sa nacionalnim zakonom, Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i drugim međunarodnim sporazumima u oblasti pravde i policije.

Pravljenje pravedne ravnoteže između prava korisnika Interneta da se njihov identitet ne otkrije i ulaženje u trag onima koji su odgovorni za krivična dela težak je ali i neizbežan izazov u tom smislu, ravnoteža koja se ne može naći bez striktnog poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda tih lica. Ova prava i slobode takođe treba da budu zaštićene dodatnim proceduralnim garancijama, npr. onima koje se odnose na otkrivanje identiteta od strane pružalaca Internet usluga ili zadržavanje ličnih podataka od strane pružalaca Internet usluga i javnih vlasti. Dodatno i konačno pitanje je to da li je pravo na anonimnost (još) ‘neophodno u demokratskom društvu’ u društvu u kojem su ljudska prava pojedinaca (dovoljno) zaštićena u skladu sa, na primer, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama?

U međuvremenu, bolje je da se ne ulaže previše poverenja ili nade u prilično fiktivnu iluziju anonimnosti. Da parafraziramo Dž. Orvela iz ‘1984.’, *“Naravno NIKAKO se ne može znati da li vas STVARNO posmatraju u bilo kom datom trenutku”*.

³³ Za više informacija, vidi <http://www.aclu.org/privacy/anon/15590prs20030929.html> i <http://www.chillingeffects.org/johndoe/>

³⁴ Vidi ECJ 29. januar 2008., C-275/06 (Telefonica).

IZAZOVI I ZAŠTITA DECE NA INTERNETU

Inger Hoed-Rasmussen¹

Nekadašnja predsednica Danskog saveta za medije

Predavač u okviru Programa za uporedno medijsko pravo i politiku, Univerzitet u Oksfordu

Rezime: Osnovni principi ljudskih prava ne samo da moraju da budu podržani i razvijani uz pomoć institucionalnih, političkih i pravnih instrumenata već je od ključne važnosti da ljudska prava postanu deo uma, tela i duše ljudi, a naročito sledeće generacije. Internet nije opasan sam po sebi ali se može iskoristiti za povezivanje pojedinaca i osnovnih sloboda kao što su sloboda izražavanja, pravo na privatnost, pravo na pošteno suđenje, prava dece, demokratska etika, itd. Suštinski je važno da ljudska prava ne budu definisana samo na papiru već da budu oživljena u okviru istinske demokratije, uz poštovanje uloge pojedinca. Osnajivanje pojedinca, takođe, može biti potpomognuto Internetom.

Ključne reči: demokratsko učešće, pionirski duh, zaštita dece, veštine, bezbednost

¹ legal-human-academy@mail.dk

Uvod

Zabrinutost za nezakonite i štetne sadržaje prikazane na Internetu je bila izazov za zakonodavce, roditelje, socijalne radnike i druge profesionalce, no definicije štetnog se razlikuju od zemlje do zemlje – ono što se smatra štetnim u jednoj zemlji, čini se, da spada u slobodu izražavanja u drugoj.

Internet se može videti kao jedan od alata razvoja duha demokratskog učešća, naročito u radnim sredinama ili školama kojima upravljaju autoritarni sistemi gde se otvorena razmena informacija ne dešava svakog dana.

Apsolutno je neophodna svest o pretnjama koje dolaze od Interneta. Međutim, Internet ne predstavlja opasnost po živote dece!

Odnos percipirane i stvarne bezbednosti

Da nisu sve naše brige vezane za decu i Internet vezane za činjenicu da se često plašimo nepoznatog? Tokom poslednjih sto godina svaka pojava novih oblika medija je bila smatrana pretnjom i razlogom za strah. Za filmove se smatralo da su štetni po moral. Kasnije su video kasete postale predmet projektovanog straha uz optužbe da su štetne za decu. Zatim su došle kompjuterske igrice a sada i Internet. Da li se strah od nepoznatog može zameniti radoznalošću?

Internet ne možemo zabraniti ali možemo da naučimo decu da vešto kormilare njime.

Da li mi sprečavamo problem, rešavamo problem ili stvaramo problem kada razgovaramo o deci i njihovoj upotrebi Interneta? Da li su odrasli spremni da izmene stvarnost ili je izmanipulišu kako bi svet postao bezbedniji i sladi? Zašto bi deca trebalo da veruju odraslima ako ih odrasli varaju da bi ih zaštitili? Normalno, odrasli ne vole kada ih deca varaju – zašto bi deca reagovala drugačije?

Kako vidimo decu?

Akteri koji donose odluke su možda već zakasnili jer alati današnjice možda neće moći da se primene u rešavanju problema sutrašnjice. I naš stav prema zaštiti na Internetu je povezan sa našom percepcijom dece.

Kada govorimo o propisima i zaštiti da li decu vidimo kao:

- Talentovanu grupu sa veštinama potrebnim za baratanje novim tehnologijama?
- Slabu grupu koja ima posebnu potrebu da bude zaštićena?
- Društveni problem?
- Pretnju osnovnim utemeljnim vrednostima? ili
- Konkretan obrazovni zadatak?

Kontrola

Kontrola je važno pitanje i bilo bi korisno upitati:

- Da li biste želeli da se sve što radite na Internetu kontrolišete?
- Da li želite da kontrolišete decu ili da izgradite odnos sa njima na poverenju?

Svet se ne može voditi kontrolom, a Internet je van svake kontrole i možda je prednost to što niko nema prava da ga kontrolišete. Međutim, potrebna je veća svest o odnosima iza mreže.

Prednosti postojanja Interneta

Internet sadrži čitav svet dobrih iskustava koji se pruža deci. Da li ćemo se usredsrediti na probleme ili mogućnosti? Mogućnosti obuhvataju: časnikanje, kompjuterske igrice na Internetu, umrežavanje, širu perspektivu, bolju informisanost, razmenu iskustava, prilike za kreiranje stranica na Internetu i sredstava za unapređenje rada u školi.

Problemi i rizici

Kao i u pravom životu Internet nosi i rizike. Suština je da se nauči kako da se plovu i izbegnu opasna stvorenja. Mnogi rizici su dobro poznati društvu i na Internetu bi mogli biti još više izloženi javnosti. Rasizam, sileđizjstvo i dečija pornografija ne postoje samo na Internetu. Još je gore ako to postoji u nečijem domu!

Dečija pornografija je jedno od tekućih razloga za zabrinost.

- Da li je pedofil koji napada mlade devojčice opasniji danas?
- On je udaljen nekoliko koraka kada ste ispred svog ekrana!
- Dečija pornografija neće privući decu – već njihove dede!

Da li biste želeli da vaša deca budu izložena javnosti na Internetu? Verovatno ne, dakle koje korake ćete preduzeti da sprečite izloženost dece javnosti? Da li možete da se dogovorite sa decom o tome koju vrstu ličnih podataka će oni postaviti? I gde? Da li imate profil na fejsbuku?

Zaštita

Da li Internet dovodi decu u nove opasnosti koje zahtevaju više zaštite?

Život je ponekad okrutan. Da li ćemo dozvoliti deci da dođu u kontakt sa okrutnošću ili ćemo ih zaštititi?

Seks se često pominje kao izazov? No, nama je seks potreban! Seks u pravom životu je u redu. Da li je opasan na ekranu?

Veliki je izazov razgovarati o opasnostima i kako se nositi sa njima. Deca moraju da nauče da traže pomoć, a roditelji moraju da shvate da nisu oni ti koji uvek prvi budu obavješteni. Kada se deca osećaju ugroženim ili zloupotrebjenim mora postojati nastavno lice ili telefonska linija koja će ih podržati ukoliko ne žele da se obrate svojim roditeljima.

Društveno ponašanje

Internet može biti mesto gde neprijatelji postaju prijatelji a prijatelji neprijatelji. Da li ćemo dozvoliti deci da koriste Internet kao priliku za razvoj demokratije i mogućnost da se dosegnu nove grupe?

Raznolike aktivnosti

Onom ko samo gleda u ekran se menja percepcija sveta. Postoje dobri razlozi da se ograniči vreme koje se provede ispred ekrana, ali zapamtite da su odrasli često uzor deci, zato počnite da brojite sate koje provedete ispred ekrana pre nego što odlučite da budete strogo restriktivni!

Aktivnosti preduzete u Evropi

U okviru istraživanja – Evropski barometer za 2007 deci širom Evrope je postavljeno pitanje kako koriste alate elektronske komunikacije, a naročito Internet i mobilne telefone. Rezultati pokazuju da je upotreba ovih alata mladim generacijama u Evropi postala skoro očigledna sama po sebi. Uopšteno posmatrano, mladi su veoma svesni rizika upotrebe Interneta i mobilnih telefona, ali kada upadnu u nevolju na Internetu manji broj njih se obraća odraslima i to samo kada nema drugog rešenja.

Istraživanje je obuhvatilo 29 zemalja, a cilj je bio saznati više o tome

- Kako deca koriste Internet kao i mobilne telefone
- Kako se deca ponašaju na Internetu
- Kakva je percepcija dece o rizicima i bezbednosti.

Još jedna inicijativa na koju treba obratiti pažnju je program Bezbedniji Internet i mreža “Evropa direktno”. U fokusu Bezbednijeg Interneta se nalaze četiri različita pitanja:

1. Borba protiv nezakonitog sadržaja
2. Rešavanje pitanja štetnog sadržaja
3. Promovisanje bezbednijeg okruženja, i
4. Izgradnja svesti

Izveštaji programa Bezbedniji Internet bi mogli da inspirišu roditelje, nastavnike, zakonodavna tela i institucije.

Budite spremni!

Podizanje dece zahteva i stav i akciju. Učimo decu određenom ponašanju, dobrim manirima i vladanju. Ovo je neophodno u stvarnom životu a korisno na Internetu. Problem je što roditelji i nastavnici ne znaju dovoljno kako da usmeravaju decu te i sami imaju potrebnu za smernicama.

Baš kao što moramo da pripremimo decu da samostalno hodaju ulicom, tako moramo da ih pripremimo za kretanje kroz Internet. Svakom detetu je potreban vodič kada su u pitanju sledeće teme:

- Koje stranice na Internetu su prihvatljive?
- Koje aktivnosti su prihvatljive?
- Spoznaja da nije sve što se dobije sa Interneta istinito
- Koliko vremena se može provesti na Internetu dnevno?
- Etička i druga pravila ponašanja kojih se treba pridržavati.
- Razmatranje imena koja se koriste za časkanje.
- Razmatranje kupovine proizvoda ili usluga na Internetu.
- Priprema dece za neprijatne ili preteće situacije i ohrabrivanje da o tome obaveste odrasle.
- Nikada ne odgovarati na poštu koja sadrži poziv za viđanje bez znanja odraslih.
- Naučiti decu da zaštite svoje lične podatke kao što su ime, adresa, telefon, račun u banci, slike, lozinke, itd.

Neka pioniri budu pioniri!

Moramo prihvatiti i diviti se činjenici da su oni koje želimo da zaštitimo već na dobrom putu da razviju veštine na mnogo višem nivou od veština njihovih zaštitnika!

Raznolikost je korisna a dobar život se može živeti na mnogo različitih načina. Moramo unaprediti nenasilnu komunikaciju, društvene veštine i životne kapacitete i u svakodnevnom životu i na globalnom, političkom, finansijskom i demokratskom nivou.

Činjenica da deca koriste Internet se može videti kao obezbeđenje tekućeg dijaloga. Održavanje dijaloga može biti jedno od osnovnih prava. Traženje dijaloga je takođe traženje učešća. Internet se može upotrebiti za dalje društveno učešće te može osnaživati ljude da dođu do ljudskih prava ili da realizuju svoja ljudska prava i doprinose društvu otvorenim srcem, aktivnim telom i radosnim umom.

Stav, a ne medijum je faktor odlučivanja o tome kada ćemo organizovati društvo na temeljima mira, harmonije i dobrog života i iz te perspektive korisnici Interneta bi trebalo da prihvate samo manja ograničenja.

Hajde da posmatramo razvoj Interneta iz perspektive nove zemlje gde stanovnici moraju da prilagode svoje ponašanje da bi podržali dobar život zasnovan na osnovnim demokratskim pravima.

ISKUSTVA U PROPISIMA O INTERNETU U RUSIJI I DRUGIM POSTSOVJETSKIM DRŽAVAMA

Andrej Rihter¹

Direktor, Moskovski Institut za medijsko pravo i politiku

Rezime: Rad se bavi primenjivošću tradicionalnog zakona koji reguliše masovne medije na regulisanje Interneta uopšte i posebno nekih virtuelnih medija. Autor opisuje četiri različita pristupa korišćenju statuta masovnih medija na sajber prostor u petnaest bivših sovjetskih država. On objašnjava da napredovanje mreže zavisi ne samo od blažeg pristupa vlasti prilikom nadgledanja već i od podataka o penetraciji. Zaključak kazuje da samo postojanje onlajn mreža stvara nove informacije, uključujući masovne informacije, stvarnost. Kako cenzura informacija ili vršenje pritiska na novinare na internetu postaju sve neizvodljiviji i teži tako takve akcije u odnosu na tradicionalne medije takođe gube smisao.

Ključne reči: Rusija, bivše zemlje Sovjetskog saveza, medijski zakon, internet, masovni mediji, sloboda izražavanja

¹ richter@medialaw.ru

Broj aktivnih korisnika Interneta je u poslednjih nekoliko godina naglo porastao. Preko 16 miliona Rusa idu onlajn svakog dana i prema anketi Fonda za javno mnjenje jedna trećina ruskih korisnika veba ima između 25 i 34 godine. 30% ima između 18 i 24 godine, a 57% je završilo ili pohađalo više škole. Skoro polovina onih koji su onlajn pripada grupi sa visokim primanjima. Sajberspejs definitivno ima potencijala da pomogne određenom segmentu društva da se učvrsti, a vidimo te prilike svuda gde su društveno aktivni, obrazovani, imućni i mladi ljudi.

Internet već ima uticaj na slobodu masovnog informisanja time što je instrument za globalizaciju informacija. Svaki korisnik veba može pristupiti uglednim stranim medijima i drugim izvorima kako bi uporedio i potvrdio izveštaje iz medija svoje zemlje i sagledao situaciju iz različitih uglova. Čak ne mora više ni da zna strane jezike pošto su mnoge strane publikacije dostupne na ruskom. Druga važna korist veba je to što omogućava ruskim medijskim kanalima i novinarima da postoje u sajberspejsu gde, u principu, država manje nadgleda i vrši pritisak nego što je to slučaj sa tradicionalnim štampanim i elektronskim medijima.

Decentralizacija koja leži u samom jezgru Interneta ograničava mogućnost države da kontroliše ono što je na vebu.

Da bismo otkrili da li zakon može da kontroliše ili ograničava Internet moramo utvrditi da li se primenjuje zakon o masovnim medijima. Ovo je ključno pitanje zbog toga što ako je odgovor potvrđan takvu kontrolu bi Vlada mnogo lakše primenila. Ključne zaštitne mere u zakonu o medijima protiv zloupotrebe slobode masovnog informisanja bi se proširila na Internet, ali bi se pravila za medije koja važe u zakonima o izborima i reklamiranju primenila i na veb u jednakoj meri. Ipak, s druge strane, da se prava i obaveze novinara prošire na kadar internetских publikacija i da ove publikacije dobiju prava uredničkih redakcija, uživali bi bolje mogućnosti za dobijanje informacije.

Internet je skup javno dostupnih telekomunikacijskih mreža (mreže za elektronske komunikacije) koje je spojila jedinstvena tehnologija za proizvodnju i distribuciju informacija. Ako primenimo ovu definiciju i analogiju, na primer, na televiziju, možemo je uporediti sa TV predajnikom, relejnom stanicom i televizorom zajedno – ali ne sa TV programom kao masovnim medijem.

U međuvremenu, Internet je značajan za masovne medije zbog toga što se sve više koristi za cirkulisanje sadržaja koje novinari dobijaju i koje njihove uredničke redakcije proizvode. Da li to, onda, znači da su veb i mediji jednaki?

Istina je da Internet i kompjuterske tehnologije rapidno napreduju, ali ne treba da mislimo da su *dostupni* većini populacije. Ipak, trebalo bi da prihvatimo da će doći vreme, i to ubrzo, kada će sve niže cene kompjutera i tarifa za mreže, plus uklanjanje ostataka političkih i pravnih ograničenja, pretvoriti Internet u izvor informacija za *mase*, tj., za neograničen i beskrajno veliki broj ljudi. „Masovno“ u masovnom informisanju nije numerički ukupan broj čitalaca i gledalaca ili prodor preko praga hiljadu ili milion ljudi, već odsustvo statusa medijske elite. Skoro svuda u postsovjetskom regionu mogućnost da se ode onlajn kod kuće ili čak na poslu go-

vori nešto o društvenoj poziciji te osobe na način koji mogućnost gledanja televizije, slušanja radija ili čitanja novina ne pruža.

Moćan argument protiv prihvatanja Interneta kao masovnog medija je činjenica da mu nedostaje (bar uopšte) *periodičnost* svojstvena za tradicionalne medije - novine, magazine, TV i radijske programe. Drugim rečima, ako 20. septembra 2008. godine pristupite onlajn informacijama koje su namenjene javnosti, ne možete uvek biti sigurni da ćete „nastavak“ konzumirati sledećeg dana (kao u novinama) ili sledećeg meseca (kao u časopisu) ili čak 20. septembra 2009. godine (kao u godišnjoj publikaciji). Ne samo to, već svi medijski kanali obnavljaju svoj sadržaj u potpunosti ili redovno, zadržavajući samo svoje karakteristike koje ih identifikuju – ime, dizajn strane, one koji redovno pišu, glavne dizajnerske elemente i elemente na omotu, špicu, logo na ekranu, itd.

Izuzeci su onlajn verzije tradicionalnih medijskih kanala, kao i publikacije i agencije koje su isključivo zamišljene kao Internetski kanali i koje su kao takve registrovane. Ipak, to su u osnovi samo „stari“ mediji u drugom obliku, pre nego novi mediji, čak i ako se onlajn verzija delimično razlikuje od štampanog izdanja, a ono čini mali deo veba.

Tako nedostatak masovne pristupačnosti i periodičnosti (obnavljanja) sadržaja na Internetu sugerise da bi za isti pravni tretman Interneta koji se primenjuje na masovne medije bilo prerano.

Da li se zakoni o medijima u postsovjetskim zemljama proširuju na Internet? Ovde se može identifikovati nekoliko pristupa.

Relevantni zakon u šest zemalja – Belorusija, Kirgistan, Letonija, Litvanija, Tadžikistan i Ukrajina - eksplicitno navodi sve tipove masovnih medija i ne obuhvata Internet. Iako zakon Litvanije o javnom informisanju ostavlja listu otvorenu („i druga sredstva koja olakšavaju distribuciju informacija“) to podrazumeva da veb nije klasifikovan kao kanal masovnih medija. Ne samo to, već uprkos napretku internetskih medija u ovim zemljama, oni ne vide potrebu da se registruju kod Vlade.

Kod ostalih pet postsovjetskih zemalja, primenjuje se suprotno. Zakon Azerbejdžana i Gruzije o medijima eksplicitno identifikuje Internet kao medij masovnog informisanja. U Kazahstanu „vebsajtovi i javno dostupne telekomunikacijske mreže (Internet i ostale“) su prepoznate kao mediji i tretiraju ih kao oblik stalnog javnog cirkulisanja masovnih informacija, tako zamenivši periodičnost kontinuitetom. U Uzbekistanu definicija medija obuhvata „elektronski informativne komunikacije“, a Jermenija definiše „onlajn“ medije kao „skup informacija dostupnih neograničenom broju ljudi bez obzira na frekventnost ažuriranja, period čuvanja li druge parametre“.

Mora se reći da primena pravila za masovne medije na Internet u ovim zemljama donosi različite rezultate. U Gruziji, u kojoj nije neophodno da se mediji registruju kod države i koja uživa relativno visok nivo novinarskih sloboda, ovo je samo donelo veću obavezu društvu u smislu nadgledanja napredovanja veba. U Uzbekistanu, s druge strane, državna registracija je obavezna za sve onlajn medije, po Rezoluciji Kabineta ministara „O daljem unapređenju postupka za državnu registraciju medija masovnog informisanja u Republici Uzbekistanu“ iz 2006. godine.

U dve zemlje – Moldaviji i Estoniji – uopšte ne postoji pravnička definicija masovnih medija, a propisi koji uređuju medije se ne primenjuju na veb.

Konačno, Rusija i Turkmenistan su prilično nejasni u pogledu priznavanja ili nepriznavanja Interneta kao masovnog medija. Zakon Ruske Federacije „O masovnim medijima“, kao i ekvivalentan zakon u Belorusiji, opisuje masovne medije kao „*oblik periodične distribucije masovnih informacija*“. Zato moramo da pojasnimo da li zakon obuhvata i distribuciju masovnih informacija kroz telekomunikacijske mreže i nalazimo da kriterijumi za koncept „distribucije“ u zakonima ovih zemalja (prodaja, pretplata, isporuka, distribucija, emitovanje, itd.) ne obuhvataju eksplicitno pitanje masovnog informisanja na ovaj način.

Neke klauzule u ruskom zakonu o medijima dozvoljavaju da se „pravila utvrđena za radio i televiziju“ primenjuju na „periodičnu distribuciju masovnih informacija preko sistema teleteksta i videoteksta i drugih telekomunikacijskih mreža“. Ima i onih koji veruju da ovo omogućava Internetu da bude klasifikovan kao medij², mada po našem mišljenju to zapravo znači takozvano dodatno informisanje (drugi oblici teleteksta i video teksta), tj. informacije koje dopunjuju televizijski ili radijski program.

Ipak, služba države Rusije koja reguliše medije, *Rossvyazkomnadzor* (Federalna služba za superviziju komunikacija i masovnih medija), široko primenjuje praksu *registrovanja* za medijske izvore koji su isključivo onlajn, a kojih trenutno ima nekoliko stotina. Takva registracija je na dobrovoljnoj bazi i mi ne primećujemo nikakav pritisak, iako postoji jedan slučaj u kome je sud pokušao da kazni onlajn publikaciju *Novyy Fokus* (Novi Fokus, sa sedištem u Kakaziji) zbog „distribucije sadržaja iz neregistrovanog medija masovnog informisanja“.

Primena drugih pravila koje zakon o medijima nalaže za radio i televiziju u slučaju Interneta pokreće neka teška pitanja. Na primer, ako radio ili televizijska stanica emituje nešto uvredljivo, osoba čije je lično ili profesionalno ime dovedeno u sumnju se može pozvati na pravo na odgovor i ovo se mora emitovati u isto vreme u toku dana kad i uvredljivi navodi. Jasno, isto bi se trebalo primeniti u slučaju onlajn medija, ali je nemoguće postaviti, a zatim odmah povući poricanje sa veba, tako da ova primena postaje uzaludna. Pitanje je koliko dugo treba da ostane na sajtu i gde? Mogu li priča i poricanje stajati u isto vreme na istoj veb strani? Ako uvredljivi navodi moraju biti uklonjeni sa sajta, mogu li ostati u onlajn arhivi na način koji je ekvivalentan folderima sa novinskim izdanjima u bibliotekama? I ako mogu, da li onda onlajn publikacija ima pravo da se sa njima poveže? U postsovjetskom zakonu ne postoje odgovori na ova pitanja, a bez njih svako poricanje u onlajn publikaciji može brzo skliznuti u farsu.

Međunarodna neprofitna organizacija Reporteri bez granica (*Reporters Sans Frontières*, RSF) ubraja Belorusiju, Turkmenistan i Uzbekistan među trinaest

² See for instance, Моргунова Е. А. и др. Комментарий к Закону РФ «О средствах массовой информации» / Под общ. ред. Погуляева В. В. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М., 2005. С. 89. Волчинская Е. К., Терещенко Л. К., Якушев М. В. Интернет и гласность. – М., 1999. С. 77.

zemalja sa najčvršćom kontrolom nad Internetom i najvećim ograničenjima onlajn sloboda govora.

Belorusija je napravila listu „neprijatelja Interneta“ zbog napada na opozicione veb sajtove i sudski gonila blogere. Prema izveštaju Reportera bez granica, Vlada Belorusije kontroliše državne telekomunikacijske mreže uz pomoć kompanije Beltelecom, koja ima monopol među lokalnim provajderima, i blokira opozicione sajtove kako im se prohte. U martu 2006. godine, na primer, baš pred predsedničke izbore, Belorusi nisu mogli da pristupe veb sajtovima nezavisnih medija, političkih partija i opozicionih kandidata nekoliko dana. Zauzvrat, ljudi koji vode ove sajtove su morale tome da se suprostave i pronađu način da prevaziđu problem. Ovo je klasičan slučaj mač protiv štita. Prvi takav „sajber rat“, kako su ga eksperti nazvali, se dogodio tokom predsedničkih izbora 2001. godine, a ponovio se tokom kampanje za referendum 2004. godine. Način i sredstva koji precizno ciljaju nelojalne veb sajtove su sve suptilniji i sofisticiraniji. Skandal je dostigao vrhunac 2005. godine zbog sudskog gonjenja grupe mladih ljudi koji su postavili neke satirične crtane filmove onlajn. Jednom od njih je zaprećeno zatvorom i morao je da pobegne iz zemlje.

Ipak, ako postavimo onlajn slobode naspram prodora Interneta u postsovjetsku okruženje, vidimo da napredak veba ne zavisi samo od pristupa opuštene supervizije vlasti. Na primer, Tadžikistan nema mnogo strogu kontrolu, ali je na poslednjem mestu što se tiče broja kompjutera koji mogu da idu na Internet i broja korisnika po 1 000 glava stanovnika. Zatim, Belorusija, koja izaziva kritike zbog ignorisanja internetskih sloboda, ima 17 puta više onlajn izvora od Azerbejdžana, a što se tiče veb korisnika po 100 glava stanovnika, nalazi se ispred Rusije i drugih zemalja Zajednice nezavisnih država i odmah posle Baltičkih republika. Onda je jasno da su za stvaranje povoljne klime za razvijanje Interneta bitni ne samo politički i pravni faktori, već i društveno ekonomski takođe: životni standard, nivo obrazovanja, dostupnost komunikacijskih sistema, procenat gradskog stanovništva i drugo. „Neprijatelji Interneta“ u budućnosti će možda biti zemlje koje ne budu napredovale u tom smislu.

Ako širenje Interneta započne novo doba u razvoju medija, što je opšte prihvaćeno mišljenje, onda ovo ima ozbiljne posledice za propise o masovnom informisanju. U zemljama gde se kompjuterske mreže teško koriste, postale su de-facto oblik masovnih medija. U nekim postsovjetskim zemljama su takođe postale mediji *de jure*.

Samo postojanje otvorenih telekomunikacijskih mreža stvara novu informacijsku stvarnost, uključujući masovno informisanje. Kako se ove nove tehnologije šire sve je jasnije da, ako je nemoguće i neizvodljivo cenzurisati informacije ili vršiti pritisak na novinare ili dodeliti frekvencije ili druge resurse lojalnima, pa tako i Internetu, onda takve mere u odnosu na tradicionalne medije takođe postaju uzaludne.

ISKUSTVA U REGULISANJU/SAMOREGULISANJU INTERNETA U MAKEDONIJI

Filip Stojanovski¹

Fondacija Metamorfosis, Makedonija

Rezime: Ovaj rad pruža kratak pregled iskustava u regulisanju i samoregulisanju Interneta u Makedoniji. Veći deo ovih podataka obezbeđen je na osnovu opažanja koja su rezultat rada Fondacije Metamorfosis (www.metamorphosis.org.mk), institucije za intelektualne usluge/upozoravanje na protivzakonito ponašanje, koja takođe radi na projektima implementacije u građanskom sektoru koji odgovaraju na direktne potrebe javnosti (uključujući nevladine organizacije, marginalizovane grupe, decu i mlade, medije i donosiocce odluka) i koja se bavi zastupanjem na političkom nivou u okviru zemlje i regiona.

Ključne reči: Internet, regulativa, samoregulativa, Makedonija, MESEC

¹ filip@metamorphosis.org.mk

Slučaj Makedonije

Republika Makedonija, kopnena balkanska zemlja sa dva miliona stanovnika, deli mnoge karakteristike sa svojim susedima i može da predstavlja primer celokupne situacije u Jugoistočnoj Evropi (JIE). Štaviše, kao multikulturalno društvo sastavljeno od različitih etničkih zajednica i verskih tradicija, koje se istovremeno bori za integraciju u Evropsku Uniju i protiv totalitarnog nasleđa i ekonomskih i društvenih posledica decenija tranzicije i endemske korupcije, ona se može posmatrati kao model za balkanski region u celini.

Makedonija je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju u aprilu 2001. godine, a status zemlje kandidata stekla je u novembru 2005. Međutim, u septembru 2008. (kada je ovaj rad pisan) Makedonija je još uvek čekala datum početka razgovora o pridruživanju, kao poslednje faze procesa pridruživanja. Kriterijumi za pridruživanje EU uključuju i rešavanje izvesnog broja problema koji se odnose na razvoj informacionog društva, kao što je liberalizacija telekomunikacionog tržišta, koja je već većim delom završena, i uspostavljanje nezavisnih mehanizama regulacije radi unapređenja javnog interesa uprkos utvrđenim uticajima političkih partija ili preduzeća, u čemu je zabeležen ograničen uspeh.

Analiza zainteresovanih strana

Glavna zainteresovana strana u postupku formiranja regulatornih mehanizama u Makedoniji je Vlada Republike Makedonije. Vladajuća administracija gotovo uvek radi zajedno sa skupštinskom većinom koja je postavlja, i većina zakona i propisa se usvaja ili menja na predlog Vlade. Poslanici u vrlo malom broju slučajeva daju individualne inicijative za nove zakone bez upustava koja idu odozgo, od rukovodstava njihovih političkih partija, nadole.

Nadležna tela izvršne vlasti koja se bave pitanjima koja utiču na korišćenje Interneta uključuju Ministarstvo transporta i komunikacija (www.mtc.gov.mk) – koje se uglavnom bavilo pitanjima koja se odnose na telekomunikacionu infrastrukturu; nedavno formirano Ministarstvo za informaciono društvo (www.mio.gov.mk) – koje je nominalno zaduženo za sva pitanja u ovoj oblasti, a naročito razvijanje elektronske uprave (e-government); Ministarstvo kulture (www.kultura.gov.mk) – koje je, između ostalog, nadležno za pitanja autorskih prava; i Ministarstvo obrazovanja i nauke (www.mon.gov.mk), koje je nadležno za korišćenje Interneta u školama.

Sledeću vrstu državnih tela predstavljaju regulatori, koji se obično formiraju na osnovu posebnog zakona koji definiše njihove funkcije kao lica koja primenjuju taj zakon i s njim povezane propise. Oni uključuju Direkciju za zaštitu ličnih podataka (www.dzlp.mk), Savet za radiodifuziju (www.srd.org.mk), Agenciju za elektronske komunikacije (www.aec.mk), i, u izvesnoj meri, Komisiju za zaštitu konkurencije (www.kzk.gov.mk). Iako bi oni po definiciji trebalo da budu nezavisni od

uticaja Vlade, Skupština postavlja ili mora da odobri imenovanje njihovog najvišeg rukovodstva, i ima glavni uticaj u vezi sa određivanjem njihovih budžeta koji, ipak, ograničavaju aktivnosti njihovih pojedinačnih članova i upravnih organa koji imaju nameru da deluju nezavisno.

Iako su ljudi koji imaju veze sa Savetom za radiodifuziju povremeno izražavali nameru da 'preuzmu' ovu oblast i 'uspostave red' u njoj, bez obzira na to što njihovi rezultati u vezi sa implementacijom njihove glavne nadležnosti, TV i radio sadržaja, nisu bili savršeni, ni jedno državno telo nije formalno zaduženo za osmatranje sadržaja na Internetu.

Trenutno nema formalnih pravila koja regulišu objavljivanje sadržaja na Internetu, a u slučaju kontroverzi kao što su optužbe za uvredu ili klevetu, provajderi Internet usluga uglavnom tvrde da bi intervenisali jedino uz sudski nalog.

Ni jedan ovakav slučaj visokog profila nije stigao pod lupu javnosti i generalno postoji prihvatanje da korisnici Interneta na raspolaganju imaju veći teren nego ljudi koji pišu za tradicionalne medije. Ovo može biti zbog percepcije političkog sloja da samo glavna sredstva informisanja, kao što su TV ili novine, imaju stvarni uticaj na ljude, koja se ogleda u njihovim stalnim naporima da ih kontrolišu koristeći politiku „šargarepe“ (kupovine reklamnog prostora i povlastica za vlasnike ili zaposlene državnim novcem) ili „štapa“ (tužbi za klevetu protiv novinara i izveštača).

Zastareli propisi

Što se tiče regulative o Internetu, pravni okvir u Makedoniji je daleko od završenog ili sveobuhvatnog i može se tvrditi da je to dobro, pošto neke oblasti Interneta uopšte ne moraju da budu preopterećene propisima.

U prošlosti, što verovatno potiče od mentaliteta prethodnog totalitarnog režima i uticaja tadašnjeg državnog monopola nad telekomunikacijama, pravna praksa u ovom sektoru naginjala je ka principu „sve što nije izričito dozvoljeno, zabranjeno je“.

Ovo je bila prepreka otvaranju tržišta novim kompanijama koje pokušavaju da primene nove tehnologije. Na primer, sredinom devedesetih godina 20. veka kompanije koje su želele da zaobiđu Telekom i otvore sopstvene satelitske linkove da bi se povezale na Internet morale su da plate visoke dažbine državi, što je za rezultat imalo visoke cene za krajnje korisnike i prerano zatvaranje barem novih provajdera Internet usluga. Korišćenje bežičnog Interneta, koji bi mogao da predstavlja konkurenciju tada privatizovanom Telekomu (koji je zadržao snažne veze sa svim državnim upravama), bilo je *de facto* zabranjeno do usvajanja novog Zakona o elektronskim komunikacijama 2005. godine.

S druge strane, slično drugim delovima sveta, postojeći propisi koji bi mogli da utiču na korišćenje Interneta su u nekim slučajevima zastareli, ili neprilagođeni inherentnim razlikama između *offline* okruženja i sveta digitalnih medija.

Jedan primer neprilagođenog propisa je dobronamerni Zakon o radiodifuziji koji zabranjuje koncentrisanje vlasništva i unakrsnog vlasništva nad medijima.² Na primer, vlasnici novina ne smeju da budu i vlasnici televizijskih ili radio stanica i obratno. TV i radio se često smatraju „elektronskim medijima“. Međutim, većina nacionalnih novina i radio i TV stanica ima Internet strane, koje uglavnom služe kao digitalna arhiva njihovih članaka ili priloga; a u nekim slučajevima i emituju program uživo. Iako su po definiciji „elektronski mediji“, Internet sajtovi su isključeni iz svih diskusija na tu temu, verovatno zbog straha da će se otvoriti previše drugih nezgodnih pitanja ili prosto iz neznanja.

Zakon o radiodifuziji iz 2005. godine (član 11) zabranjuje „političkim partijama, državnim organima, organima državne uprave, javnim preduzećima, jedinicama lokalne samouprave, javnim zvaničnicima i članovima njihovih porodica“ da obavljaju radiodifuzne aktivnosti ili da imaju bilo kakvo učešće u vlasništvu nad emiterima. Ovaj Zakon se prvenstveno odnosi na radio i TV stanice kao emitere, ali zbližavanje medija i ambicija Saveta za radiodifuziju da svoje nadležnosti proširi na Internet može da donese paradokse, na primer ako Zakon proširi značenje termina emiter na Internet sajtove, pošto izvestan broj Internet sajtova zaista „emituje“ radio i video sadržaje. Takva izmena zakona, sa neizmenjenim članom 11, učinila bi sve .gov.mk sajtove na Internetu nelegalnim (!).

Još jedan pravni dokument koji treba da se prilagodi novom digitalnom okruženju je Zakon o autorskim pravima, prema kome su po definiciji sva prava vlasnika autorskih prava zadržana, što je dodatno podvučeno i izjavama kao što su “Sva prava zadržana, © ...” koje se često koriste na Internet sajtovima. Analogno emitovanje (TV ili radio) sadržaja ne podrazumeva umnožavanje, pošto korisnički uređaji samo primaju i prikazuju signal, bez čuvanja sadržaja. S druge strane, sva komunikacija i prenos sadržaja preko Interneta zasniva se na umnožavanju.

Gledanje Internet sadržaja uključuje višestruke činove umnožavanja: najmanje sa Internet servera na server ISP na računar/laptop/radnu stanicu koja tada sadržaj pretvara u analogni signal koji će biti prikazan na monitoru. Stoga, stavljajući na Internet sadržaj sa naznakom „sva prava zadržana“, vlasnik autorskih prava u suštini podstiče korisnike da krše zakon i kasnije zbog toga može da ih pozove na odgovornost. Korisnici mogu da podležu krivičnoj odgovornosti zato što ne mogu da pokažu pismeni dokaz dobijen od vlasnika autorskog prava da imaju pravo umnožavanja.

Jedan od načina da se ovaj paradoks reši bez prihvatanja privatnosti kao životne činjenice nudi Creative Commons, koji obezbeđuje niz sredstava kojima se vlasnicima autorskih prava omogućuje da sa korisnicima pod određenim uslovima *a priori* dele prava, uključujući i pravo na umnožavanje i dalju distribuciju.³ Na taj na-

² Da biste dobili više informacija o ovoj oblasti pogledajte Izveštaj Vesne Šopar o Makedoniji u Dragomir, M. i Thompson, M., urednici (2008). Television Across Europe – Follow-up Reports 2000, Macedonia. (Televizija u Evropi – izveštaji o daljem razvoju 2000., Makedonija) Institut za otvoreno društvo: Budimpešta, Mađarska. URL: <http://www.mediapolicy.org/tv-across-europe/follow-up-reports-2008-country/Makedonija-web.pdf>.

³ <http://creativecommons.org>

čin autori i vlasnici samoregulišu pravne uslove za pristupanje njihovim sadržajima koji su zaštićeni autorskim pravima, dozvoljavajući njihovu distribuciju i promociju i obavezujući korisnike da navedu kome oni pripadaju ako ih ponovo koriste. Creative Commons je prisutan i u Makedoniji, uz Fondaciju Metamorfozis kao lokalnog predvodnika. Iskustvo sa portala koji vodi Metamorfozis koje dokumentuje korišćenje tih dozvola pokazuje da su ljudi koji učestvuju u ovom pokretu u velikom broju autori elektronskih knjiga i blogova.

Iskustva iz celog sveta obično pokazuju da bi, u vezi sa pitanjima autorskih prava i intelektualne svojine, provajderi Internet usluga obično radije uskratili pristup ili obrisali sumnjive sadržaje nego rizikovali tužbe vlasnika autorskih prava ili žigova. U izvesnoj meri, ovo se odrazilo i u Makedoniji. Međutim, kao i svuda u regionu, opšti nivo primene zakona i propisa u ovoj oblasti bio je labav i nedosledan, na opšte nezadovoljstvo vlasnika autorskih prava i institucija koje upozoravaju na protivzakonito ponašanje.

Nedostatak propisa ili nepotpuni propisi

Mora se napomenuti da neke oblasti korišćenja Interneta trpe zbog nedostatka propisa: naročito registrovanje .MK domena. Ovu funkciju vrši isključivo Makedonska akademska i istraživačka mreža (dns.marnet.net.mk), nedovoljno finansirano telo koje je deo Univerziteta „Sv. Ćirilo i Metodije“, najvećeg državnog univerziteta u Makedoniji. Usled nedostatka političke volje ili interesa ključnih državnih donosilaca odluka, u kombinaciji sa borbama u okviru različitih frakcija, MARNetu je u osnovi prepušteno da se sam brani, a, iako to nije državno telo, njegovi unutrašnji propisi su u suštini bili jedini oblik upravljanja Internetom u zemlji i u prvih nekoliko godina naknada za registraciju nije bila potrebna.

Pored toga, pravila MARNeta su zahtevala (a to je još uvek slučaj) da samo pravna lica mogu da registruju većinu vrsta .MK domena, kao što su .com.mk ili .org.mk, što je ograničilo mogućnosti fizičkih lica da učestvuju u *online* aktivnostima. Povrh svega, lokalni ISP naplaćivali su 50 USD za to da budu domaćini tih domena na svojim DNS serverima, što je povećalo prag za registraciju domena na stotine evra za mesto na serveru.

Ovakvo okruženje obezbedilo je slabu ili nikakvu zaštitu od zauzimanja domena sa isključivom namerom njihove preprodaje (domain squatting) i ISP su počeli da kupuju i registruju ogromne brojeve domena koji se odnose na lokalne brendove, u očekivanju odgovarajućih kompanija da se jave.

Tokom 2003. godine novi odbor MARNeta usvojio je nova pravila, utvrđujući cenu od 10 EUR za domen. Ovo je odmah ograničilo domain squatting kod ISP, i neki od njih su se „prilagodili“ nudeći korisnicima „uslugu“ pokrivanja cene registracije, što ih je zakonski učinilo vlasnicima domena Internet sajtova kojima su bili domaćini, što je predstavljalo još jedan primer zavisnosti od proizvođača. Do tog

vremena, a naročito kasnije, naknade za držanje nepristojnih domena na serveru su smanjene ili ukinute, zahvaljujući konkurenciji stranih domaćina domena.

Informativni primer koji ilustruje neke od gore opisanih događaja daje www.msn.com.mk, Internet sajt koji je 2004.⁴ godine otvorio jedan makedonski državljani koji je hteo da unovči popularnost Majkrosoftovog portala www.msn.com prodajući reklamni prostor. Kompanija koja je bila domaćin tog Internet sajta registrovala je taj domen,⁵ što je učinilo nevoljnim saučesnikom u „zločinu“ zauzimanja domena sa isključivom svrhom prodaje i mogućeg kršenja žiga i autorskih prava preko zloupotrebe loga, brenda, itd..

Šira javnost je saznala za ovaj Internet sajt kada su jedne novine 2005. godine to „otkrile“ u članku u kome se ismevao loš jezik koji koristi autor kome makedonski nije maternji jezik.⁶ Provajder je reagovao na članak tako što je na nekoliko nedelja zatvorio ovaj Internet sajt,⁷ ali pošto je Majkrosoft po svoj prilici propustio da podnese prijavu, kontrola je vraćena „preduzetniku“. Internet sajt The msn.com.mk vratio se na Internet u suženoj formi sa natpisom „u izgradnji“ i do danas je ostao takav (slika 1). Kao i u drugim slučajevima, ISP je kasnije tvrdio da sadržaje uklanja samo uz sudski nalog.

Problem neželjene pošte (SPAM) primer je propisa koji postoje, a ne primenjuju se. Zakon o elektronskim komunikacijama sadrži odredbu protiv „neželjene komunikacije“ (član 117), koja dozvoljava slanje direktnih marketinških poruka samo uz prethodni pristanak primalaca. Član 139, koji za ovo delo predviđa kaznu u iznosu od 4-7% od godišnjeg prometa kompanije koja šalje takvu elektronsku poštu, izmenjen je i dopunjen 2007. godine, kada su i za odgovorna lica uvedene kazne od 1500-800 EUR. (Pošto se ovaj zakon odnosi isključivo na pravna lica kao pošiljaoce, Zakon o zaštiti ličnih podataka kasnije je izmenjen i dopunjen da bi uključio i zaštitu od neželjene pošte koju šalju fizička lica.⁸)

Kako se informacije o ovim promenama šire, neke od kompanija koje su nudile komercijalno slanje neželjene pošte počele su da u svojim pismima primaocima nude opciju odjavljivanja. Međutim, kako telo zaduženo za primenu ovog zakona nije formiralo potrebnu inspekciju, niti je bilo slučajeva stvarne primene zakona, makedonski korisnici Interneta i dalje moraju da trpe sve veći pritisak pošiljalaca neželjenih poruka.

⁴ http://toolbar.netcraft.com/site_report?url=http://www.msn.com.mk

⁵ <http://dns.marnet.net.mk/registar.php?dom=msn.com.mk>

⁶ V.N. (05.01.2005). Сурогат на Мајкрософт ја умрежува Македонија [Surogat Majkrosofta umrežava Makedoniju]. Dnevnik Vreme, #282. Skoplje, MK. URL: <http://www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=4&tabid=1&EditionID=282&ArticleID=18144>.

⁷ V.N. (06.01.2005). MT-нет го симна срамниот сајт од интернет мрежата [MT-net je uklonio sramni sajt sa Interneta]. Vreme #283. Skopje, MK. URL: <http://www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=1&EditionID=283&ArticleID=18203>.

⁸ (29.08.2008). Amendments to the Law on Personal Data Protection (Izmene i dopune Zakona o zaštiti ličnih podataka). Članak iz dnevnih novina Dnevnik koji je preveo Metamorfosis. URL: <http://www.metamorphosis.org.mk/Makedonija/Makedonija-amendments-to-the-law-on-personal-data-protection.html>.

U oblasti elektronske uprave, nedostatak propisa može biti ublažen pojačanim radom na standardizaciji da bi se postigli visoki nivoi interoperabilnosti domaćih sistema, što bi ih pripremilo za interoperabilnost sa sistemima EU i susednih zemalja, u okviru ukupnog nпора za integracijom. Na primer, Vladini sajtovi (*.gov.mk) ostaju prilično raznoliki, izgrađeni na različitim platformama od strane različitih isporučilaca i bez mnogo nadzora ili usklađivanja. U izvesnom broju slučajeva, čak i ključni dokumenti na Internet sajtovima nisu standardizovani, na primer različiti Internet sajtovi nudili su različite verzije Ustava⁹ ili (nacрте) zakona kao važeće, a čak su koristili i različite logoe za državne simbole¹⁰ i tako kršili zakone.

Odgovarajući na neke od ovih potreba, Institut Fonda za otvoreno društvo – Makedonija završio je sveobuhvatni projekat za dobro upravljanje u Makedoniji,¹¹ koji je počeo od Generalnog sekretarijata Vlade Republike Makedonije i drugih relevantnih državnih tela. Do kraja 2007. godine, radna grupa, koja se sastojala i od Vladinih i od nevladinih eksperata koje je angažovala ICT komponenta projekta – koju primenjuje Fondacija Metamorfozis – dala je preporuke o tome kako otpočeti sa procesom standardizacije tehnologija, dizajna i sadržaja, koje su zasnovane na dobrim praksama iz EU i lokalnim potrebama.¹²

Iako je državna uprava najavila da će odgovoriti na te probleme, njena izborna platforma predviđa okončanje standardizacije 2012. godine, a do sada nije bilo vidljivih rezultata u ovoj oblasti.

Primeri samoregulacije

Nekoliko primera rešavanja životnih problema pokazuje da samoregulacija može biti prilično delotvorna kad se zasniva na direktnom zadovoljenju određenih potreba.

Najveća makedonska blogerska platforma Bloggeraj (www.blog.com.mk) primer je samoregulacije. Uprava je usvojila svoj EULA (End-User License Agreement - Ugovor za davanje dozvole krajnjim korisnicima) pod nazivom “Kućni red” (na makedonskom: Куќен ред) i njegovo prihvatanje se zahteva pri postupku registracije novog bloga.¹³ EULA sadrži izjavu u kojoj se kaže da iako „korisnici mogu da svoj

⁹ Žarko Trajanoski. (03.2007). Го чита ли некој Уставот на Република Македонија? - „Кoj Устав?“ [Da li je neko pročitao Ustav Republike Makedonije? – “Koji Ustav?”]. Zombifikacija blog. URL: http://jasnesumjas.blogspot.com/2007/03/blog-post_31.html.

¹⁰ Žarko Trajanoski. (04.2006). Откријте ги разликите [Pronađite razlike]. Zombifikacija blog. URL: http://jasnesumjas.blogspot.com/2006/04/blog-post_114539447457598109.html.

¹¹ <http://www.gg.org.mk>

¹² Grupa autora u Indževska, S. urednik. (2007). Recommendations for ICT Standards in the Civil Service in the Republic of Macedonia. (Preporuke za ICT standarde u državnoj službi u republici Makedoniji) Fondacija Instituta za otvoreno društvo Makedonija, Skoplje, MK. URL: http://gg.org.mk/pdf/recomendations_ICT.pdf.

¹³ <http://blog.com.mk/user/register>

blog ispune kakvim god hoće sadržajem“, uprava „zadržava pravo da ukloni sve sadržaje koji krše pravne i građanske norme ili na bilo koji način krše propise Republike Makedonije ili štete ugledu ovog medija“.

U praksi, uprava Blogeraja je najčešće promovisala slobodu izražavanja, dozvoljavajući različite vrste sadržaja, uključujući i vatrene političke i međunacionalne rasprave koje počinju preko postova i komentara. Pored dozvoljavanja lokalnih diskusija takve prirode, uprava nije sankcionisala ni postavljanje blogova od strane korisnika iz Bugarske koji bloguju na bugarskom jeziku, iako se mnogo Makedonaca bunilo zato što (1) takvi blogovi se koriste za širenje političke propagande i govora mržnje i (2) bugarske blogging platforme su već cenzurisale slične napore građana Republike Makedonije.

S druge strane, u nekoliko poznatih slučajeva, uprava je brzo reagovala i uskratila pristup i uklonila očigledno kriminalne sadržaje, tako što je uklonila blogove koji jasno prikazuju dečiju pornografiju. Neke od tih akcija bile su rezultat praćenja sadržaja od strane postavljenih urednika, a neke su počele na osnovu žalbi korisnika.

Još jedan primer samoregulacije Internet sadržaja obezbedio je skup pravila za izbor makedonskih takmičara za nagradu Svetskog samita (www.wsa.org.mk) 2007. godine. Multidisciplinarni žiri odlučio je da osudi govor mržnje na nekim Internet sajtovima kandidata, uključujući i promovisanje homofobičnih video materijala i tolerisanje uvredljivih i pretećih postova na forumima. Iako portali koji nude takve sadržaje nisu formalno diskvalifikovani, članovi žirija su razgovarali o ovom pitanju i odlučili da ne glasaju za njih. Žiri je takođe odlučio da ova osuda ubuduće bude deo formalnih pravila takmičenja.

Naročitu vrstu samoregulacije je 2004. godine inicirala NVO Infocentar (www.nvoinfocentar.org.mk), koja je nadgledala primenu dela Zakona o izborima koji predviđa „predizbornu tišinu“ dan pre glasanja. Zakon zahteva prekid svih kampanja. NVO Infocentar objavila je spisak Internet sajtova koji su nastavili da postavljaju informacije o izborima tokom predizborne tišine, uključujući Internet sajtove političkih partija, kao i *online* medija. Neki su kasnije kritikovali ovaj metod nadgledanja zato što nije uzeo u obzir specifičnosti Interneta – na primer to da, za razliku od TV stanice, koja može da poštuje tišinu pasivno, tako što neće praviti nove sadržaje koji se mogu smatrati sumnjivim, Internet sajt mora da preduzme aktivne mere i ugasi ne samo svoju naslovnu stranu, već i čitavu arhivu da bi uskratio pristup tom materijalu korisnicima (koji mogu da u svakom trenutku uđu i preko pretraživača).

Iako Državna izborna komisija (www.dik.gov.mk) nije kaznila nikoga od „javno optuženih“ počinilaca, rezultat ovog postupka je bio taj da su tokom svih kasnijih izbora političke partije obično zvanično zatvarale svoje Internet sajtove i blogove. Tokom izbora 2009. godine, neki aktivisti ili simpatizeri pokušali su da premeste ovu praksu korišćenjem „nezavisnih“ blogova za agitovanje ili stavljanje i brzo uklanjanje propagandnih postova. Ali, generalno, ovaj oblik samoregulacije je najčešće poštovan, jednostavno usled straha od medijske kritike.

Iako to ne predstavlja samoregulisanje kao takvo, rastući trend angažovanja grupa za podršku koje se koriste za obezbeđenje pozitivnih preporuka za vredne ili nepristojne sadržaje može da podigne svest o nekim pitanjima, a naročito o potrebama marginalizovanih grupa. Ovo je bilo prilično očigledno u slučaju postavljanja pitanja efekta tehnofobije na zajednice korisnika Interneta nasuprot opšte javnosti.

Tradicionalni mediji često satanizuju igrače kompjuterskih igrica¹⁴ ili druge grupe korisnika Interneta i uporno pokušavaju da obezbede vezu između Interneta i slučajeva silovanja dece, bez obzira na to što u Makedoniji do sada takvih slučajeva nije bilo. Na primer, novinski članak o suđenju silovatelju iz jednog udaljenog planinskog sela, koji nije imao nikakve veze sa Internetom, ilustrovan je slikom računara koji se koristi za časkanje uz potpis ispod slike koji kaže „Pedofili žrtve sve češće nalaze na Internetu“ (slika 2).

Kako bude rasla moć Internet zajednica da artikulišu i šire svoje poruke kroz korišćenje agregatora i Internet sajtova za društveno povezivanje, verovatno će biti obezbeđeni novi oblici samoregulisanja koji će se zasnivati na kritičkom razmišljanju, kroz proaktivnu promociju kvaliteta *online* i *offline* sadržaja umesto cenzure i zabrana.

Zaključak

Državni propisi i samoregulacija na izvoru mogu da funkcionišu zajedno, naročito ako nadležni državni organi pokazu stvarnu političku volju za konstruktivnu primenu propisa, kao i osećaj za ravnotežu koja im omogućiti da odrede granice svog rada.

Vrlo instruktivan primer je saradnja između Fondacije Metamorfosis, kao predstavnika građanskog sektora, i Direkcije za zaštitu ličnih podataka Republike Makedonije, regulatornog tela zaduženog za zaštitu privatnosti, koje radi na osnovu Zakona o zaštiti ličnih podataka.

Oba entiteta rade na podizanju svesti javnosti o pitanjima privatnosti, kombinujući svoje jake strane u cilju postizanja najboljih efekata. Tokom prvih godina postojanja Direkcije, pre nego što je Zakon stupio na snagu, njene intervencije bile su prevashodno savetodavnog karaktera i ona je opominjala počiniocima za identifikovanu lošu praksu i davala uputstva o tome kako se ona može poboljšati. Pošto je Zakon DPDP-u dozvolio sprovođenje sankcija, ona je nastavila da sarađuje sa NVO na podizanju svesti javnosti preko javnih obaveštenja, događaja i projekata koji uključuju direktnu edukaciju, kao što je projekat CRISP¹⁵ koji se odnosi na potrebu zaštite privatnosti i bezbednosti dece koja koriste Internet iz škola preko projekta „Kompjuter za svako dete“

¹⁴ Stojanovski, F. (18.07.2008). Macedonia: Traditional Media Demonize Gamers. Global Voices Online. (Makedonija: Tradicionalni mediji satanizuju igrače igrica) URL: <http://globalvoicesonline.org/2008/07/18/Makedonija-traditional-media-demonize-gamers/>.

¹⁵ Children's Rights on the Internet – Safe and Protected (Prava dece na Internetu – sigurna i zaštićena). More info at <http://www.crisp.org.mk> i <http://epractice.eu/en/cases/crisp>.

Ova kombinacija svesti, edukacije i smernica koja omogućuje pristup državnim mehanizmima radi zaštite prava pokazala se mnogo efikasnijom od pristupa odozgo nadole koji podrazumeva sprovođenje propisa bez davanja prilike korisnicima da kažu šta imaju.

FREEDOM OF EXPRESSION ON THE INTERNET

Editorial Preface

It has been three years from the initial idea to organize a conference that would deal with the Freedom of Expression on the Internet in Belgrade, through its realization and finally publication of this book. The goal of the event was to exchange ideas and experience about various approaches to regulating freedom of expression on the Internet in the European Union, Council of Europe member countries, the region and the Republic of Serbia. The world is facing serious regulatory challenges related to the Internet and protection of human rights that could be jeopardized by someone else's freedom of expression, which is a balance valued in each particular case. I am happy for being able to put Belgrade on the world map of cities where this topic has been discussed at the academic level.

Firstly, I would like to thank David Goldberg for all the support he was unselfishly providing me with from 2002 up to date, with lots of patience and faith that the road I have chosen was a good one and that I would reach my personal and professional goals, even when I decided to return to Belgrade and continue my life here. David had a key role in my long-years cooperation with the Program for Comparative Media Law and Policy¹ (PCMLP), of the University of Oxford, where I had the honor of attending a month long training course for media lawyers, took part in creation of the International Media Lawyers' Association² (IMLA), was a member of the PCMLP Advisory Board³, a judge of the first Monroe E. Price International Media Law Moot Court Competition⁴ and finally a lecturer in the summer school which I myself had attended. This conference has been a "crown" of my cooperation with the PCMLP and my way of „bringing Oxford to Belgrade“.

I'd like to thank all of you who accepted to participate in the work of this conference, and then patiently waited for over two years to see your papers published in the book. First of all, Dirk Voorhoof and Inger Høedt-Rasmussen who were alternately sending emails asking „how does it go?“, then Andrei Richter who was the first to organize a similar conference a year before in Moscow, Ad Van Loon with whom I have had an excellent professional cooperation ever since we met in Oxford, Dunja Mijatovic, who managed to squeeze Belgrade into her schedule, Slobodan Kremenjak who accepted to step out of his attorney-at-law suit for a moment and step into the academic shoes, Snezana Smolovic-Green and Filip Stojanovski, for talking about topics closest to their heart.

In Serbia, my largest support came from the Council of Europe and their advisor Vladan Joksimovic, who immediately accepted the idea to support the organization of this conference together with Maja Stojanovic who has always had a solution to every problem. The British Embassy put this project to the priority list

¹ <http://pcmlp.socleg.ox.ac.uk/>

² <http://www.internationalmedialawyers.org/>

³ Member of the PCMLP Advisory Board (September 2006-September 2008)

⁴ <http://pricemootcourt.socleg.ox.ac.uk/welcome>

while the USAID/IREX, when heard about it, decided to finalize its five year program in Serbia supporting this event thus becoming one of the important sponsors. This gave us room to use the already agreed cooperation with the Open Society Fund in Belgrade for publication of the book which you are holding right now (or reading it on the Internet).

I have to particularly mention the Faculty of Political Sciences⁵, University of Belgrade, which accepted to host this academic conference in cooperation with the University of Oxford, especially because during the preparations I couldn't assume that at the time of the publication of this book I would be working for them. I owe gratitude to Professor Miroljub Radojkovic, who supported both the idea of organizing a conference and introducing a new Master course called – Freedom of Expression on the Internet and greatly contributed to my decision to become part of the Faculty's teaching staff. The dean at the time, Professor Milan Podunavac recognized the importance of organizing this conference and accepted to be the host and to take an important part in it. Professor Rade Veljanovski, with whom I have been working on various projects for a decade now, and Professor Snjezana Milivojevic, who was a researcher at the PCMLP during the nineties, contributed a lot with their participation to the academic quality of this conference. And finally, I'd like to single out Professor Branimir Stojkovic with whom I have the honor of working on the subject Information-Communication Systems and who has helped me a lot with his valuable advice to push forward this book for publishing.

One month prior to the conference Jasna Matic, Minister of Telecommunications and Information Society of the Government of the Republic of Serbia managed to persuade me to become the part of her team. I am glad that as the Assistant of Minister in charge of International Cooperation and European Integrations⁶ I was able to implement one of the results of this conference by initiating the launching of a campaign „Click Safely⁷“ on the European Safer Internet Day, February 10th 2009, and announcing 2009 – a year of Protection of Children on the Internet in the Republic of Serbia.

And finally, Slobodan Markovic, who has been a great support through all these years with his Internet Development Center⁸, a person I could always rely on and without whose help and patience I definitely wouldn't be able to organize the conference or publish the book.

To students who will be using this book for the subject „Freedom of Expression on the Internet“, I wish it serves them as a guide through an endless maze of information accessible on the Internet as well as for the information they leave there themselves (or decide not to leave).

I hope that everything you read here will be to your benefit!

⁵ www.fpn.bg.ac.rs

⁶ August 2008 - December 2009

⁷ www.kliknibezbedno.rs

⁸ www.netcentar.org

And now I want you to relax and enjoy still unexplored world of regulation of freedom of expression on the Internet! ☺

Jelena Surculija,
LLM in Computer and Communications Law
Belgrade, 2010

REGULATORY CHALLENGES TO FREEDOM OF EXPRESSION ON THE INTERNET

Jelena Surculija¹

Lecturer, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

Member of the PCMLP Advisory Board (2006 – 2008)

Assistant Minister of Telecommunications, Government of the Republic of Serbia (2008-2009)

Summary: *With the expansion of the Internet, state control over information published within its borders or about its citizens becomes weaker. Information becomes global, accessible to everyone. Everyone has the right to freely express themselves on the Internet. But what are the consequences of this? Can the limitations of freedom of expression from the physical, real world, apply to the Internet? If yes, how? If not, how can human rights be protected? How can a state's jurisdiction over the Internet be specified? What happens when the legal dispute between the countries occur? Is it possible to apply a sanction for violation of the right to freedom of expression on the Internet? Is the Internet a separate jurisdiction or can its elements also be found in the physical world?*

Key words: *freedom of expression, Internet, regulatory challenges, jurisdiction, filtering, blocking*

¹ jelena.surculija@fpn.bg.ac.rs

Introduction

Freedom of expression is one of the fundamental human rights and a foundation of a modern democratic society. Although protected by many international documents, countries opt for different scope and content of this right within their national legislation depending on their cultural, historic, religious, political, and many other differences.

Article 19 of the Universal Declaration of Human Rights² presents:

“Everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers.”

Article 10 of the European Convention of Human Rights³ reads:

“Everyone has the right to freedom of expression. This right shall include freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers. This article shall not prevent States from requiring the licensing of broadcasting, television or cinema enterprises.

The exercise of these freedoms, since it carries with it duties and responsibilities, may be subject to such formalities, conditions, restrictions or penalties as are prescribed by law and are necessary in a democratic society, in the interests of national security, territorial integrity or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, for the protection of the reputation or the rights of others, for preventing the disclosure of information received in confidence, or for maintaining the authority and impartiality of the judiciary”.

It is interesting that Articles 19 and 10 were not fully implemented until the existence of the Internet. The Internet is a place where **everyone** has the right to freedom of expression. For other media there are several mediators (journalist, editor, owner of the media) between an individual and the wider audience. On the Internet, there are no intermediaries between an individual expressing his/her opinion and the media, that is, the Internet. There, everyone can post the opinion without any technical knowledge and limitations.

The second important fact regarding Articles 19 and 10 is that they protect the freedom of expression **regardless of frontiers**. Although both documents were adopted in the mid-twentieth century, we can say that these full implementation has

² Article 19, Universal Declaration of Human Rights: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a19>

³ Article 10, European Convention of Human Rights: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5C-C24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf

only began in the twenty-first century. The Internet has really broken through all international borders and has allowed the information to be automatically accessible around the globe.

Consequences of Internet regulation and the establishment of countries' jurisdiction

Everything stated above presents the positive consequence of the Internet as a global media accessible to all. The problem occurs when somebody's freedom of expression has to be limited. In real life, in order for freedom of expression to be limited three conditions need to be simultaneously fulfilled: the restriction has to be prescribed by law, there must be a legitimate aim and it has to be necessary in a democratic society.

Ever since the early use of the Internet, various interpretations have been given as to how it needs to be regulated. The general principle of the physical world is a territorial/geographic, i.e., the laws of a certain country apply within its boundaries. However, since the Internet does not recognize state borders, published information can be accessible to everyone anywhere on the planet.

At the beginning, while the Internet was still in the phase of the development, a theory, later called "cyber fallacy" or "a misconception about the cyber world", claimed that the Internet has a new jurisdiction, separated from the physical world where the existing rules did not apply and geographical locations of Internet activities were purely accidental⁴.

However, all Internet users exist in the real world, whether as physical or legal entities, and their activities can be located in one or more jurisdictions. Simultaneously, computer or communication equipment which enables activity on the Internet may be identified in one or more physical locations. All these elements – human, corporate or technical – are sufficient for the state, by geographical positioning, to announce its jurisdiction⁵.

Problems occur when two or more countries claim their jurisdiction over the same activity on the Internet. Then the question is - which country's right shall prevail? One of the required conditions for limiting the freedom of expression is that the restriction has to be prescribed by the law. The question is – the law of which country? When we say – necessary in a democratic society – the question is – which one?

⁴ Reed Chris (2004). Internet Law. Cambridge University Press.

⁵ Ibid.

Overlapping jurisdictions of several countries – the basic challenge for regulation of freedom of expression on the Internet

One of the first cases of overlapping jurisdictions in regard to sensitive issues was the famous *LICRA v. Yahoo!Inc.*; the case in which a French court⁶ banned the sale of Nazi material through the Yahoo! Auction website to French citizens. Yahoo! Is a company registered in the United State of America and amongst other things has an auction website. Although the auction material of this American company is kept on the server in America, this website was available not only to American citizens but to people all around the globe, including the French citizens. For this reason in May 2000 the French court ruled that Yahoo!Inc. violated French law by allowing French citizens access to the auction website with Nazi material. The basis for such decision, made by the French court, is violation of Article R-6456 of the French Criminal Code which prescribes that even *displaying* Nazi symbols represents violation of law and order. Yahoo!Inc.'s defense was based on the fact that the company located in America, not Yahoo France, offered for sale Nazi material, and that the auction material was kept on the server in the United States. However, the French court's attitude was that the very offer of the Nazi material represents violation of the French law and collective memories of the French people. The fact that the material was accessible in France has been sufficient for France to announce its jurisdiction in this case. The French court had also passed a temporary measure ordering Yahoo! Inc. to take all possible technical measures to disable access to the auction page to the Internet users from France, first of all, by means of filtering and blocking. Monetary fine had been anticipated in case of failure to apply the measure. The US replied by saying that the American First Amendment protected the freedom of speech and press, rejected accusations and the American court posed the question whether other states can regulate freedom of speech of American citizens just based on the fact that the subject matter content is available on the Internet?⁷

What does this case show? First of all, the problem of the law enforcement on the Internet. We are often witnesses that a country refuses to apply certain public judicial rulings of another country. The second problem is tied to overlapping jurisdictions of two countries with different cultural values –in the Yahoo case; it was finding a balance between the right to freedom of expression of American citizens and violation of the feelings of French citizens caused by hate speech. The third problem is possibility of claiming jurisdiction based on information placed on the Internet which is accessible to citizens of another country. Finally, the possible arrests of convicted persons when they cross borders of the country which had passed the court order, most often this is about criminal acts in one of the countries involved. For instance, a former manager of the Yahoo!Inc., Timothy Koogle⁸ was arrested in

⁶ Tribunal de grande instance

⁷ Reed Chris (2004). Internet Law. Cambridge University Press.

⁸ Timothy Koogle

January 2003 on the airport in France based on the binding court order of the French court. Epilogue: Yahoo!Inc. in 2001, banned publication of Nazi material on their yahoo.fr website, and installed a new application for filtering and blocking any potentially offensive material.

The second case of overlapping jurisdiction pertains to political speech on the Internet. The German Federal Supreme Court ruled that German courts should be responsible for prosecuting any foreign citizen for a criminal act regarding denial of holocaust, if these act was conducted through material uploaded on the Internet from any location in the world. This ruling was passed after Frederic Toben⁹, a German born Australian citizen placed a material on the Australian server in which he denies the existence of holocaust. However, since the website was accessible in Germany and since the German Criminal Code banned „denial of holocaust“ and considers it illegal, the German Regional Criminal Court¹⁰ initiated proceedings against Toben which claimed in his writings that the holocaust never happened and that it was fabricated by the „Jewish circles“. Toben was arrested during his visit to Germany and convicted to ten month in prison. Subsequently, a court in Australia passed a ruling that the German Criminal Code may not be applied to material placed on the server in Australia because users had to take action in order to access it, which places the responsibility for access to such material on German citizens. However, the German Criminal Code, in Article 130 anticipates criminal sanctions for persons who make available documents which deny existence of the genocide made by the Nazis, which emphasize race, religion, or other type of basis for hatred of particular ethnic groups or for the attack to human dignity and thus violate law and order. Article 9 prescribes that the German Criminal Code shall apply always when consequences of a criminal act occur in Germany, which means that every visit to such website somewhere from German territory is a criminal act. The German Federal Supreme Court ruled that based on Article 130 of the Criminal Code public law and order were violated by placing Nazi material on the Internet. The Court explained that the consequences (violation of law and order) occurred in Germany thus the German court announced its jurisdiction¹¹.

One of the long term consequences of such ruling of the German court brings us to the question whether the author has to be familiar with all criminal codes in the world before placing the material on the Internet, so as to avoid criminal act by doing so. Is it possible to overcome cultural, religious, political and all other diversities on the Internet and how? How can a country simultaneously provide freedom of expression and avoid hurt feelings of its citizens caused by free speech and opinion of other individuals?

Although Germany and France tried to block access to Nazi websites from their countries, they were not too successful. The effort of the French court to block

⁹ Frederick Toben

¹⁰ Landgericht Mannheim

¹¹ Reed Chris (2004). Internet Law. Cambridge University Press.

access to French citizens to Yahoo!'s auction site which offered Nazi symbols for sale was partially successful, most likely not thanks to the court ruling but to the pressure of the public and the internal decision made by Yahoo!, which was, it seemed, more guided by a desire not to ruin the image of the company rather than to apply the court ruling of the French court¹².

A possible solution to avoid responsibility for placing material in one country which can be problematic in another is to deny access from countries where particular content is banned. For this purpose a message „access to the contents of this website is banned to citizens of a particular country“, can be displayed at the front page of the web site. Also filtering and blocking can be used for certain domains and servers. However, none of these methods offers one hundred percent protection.

Conclusion

It seems that the structure of the Internet makes it almost impossible for countries to apply their national legislation to activities on the Internet. Since the Internet is a global media and flow of information is free, individuals often misuse it by shifting their activities which are illegal in one country to jurisdiction of another where a particular activity is not forbidden. For instance, German Nazis often use American and Canadian websites to freely discuss Fascism and deny holocaust, which is in accordance with the German Criminal Code matter for prosecution.

In order to make application of rules on the Internet possible it is necessary to enable legal control by all countries and governments in the world. Nevertheless, that is an „utopic“ thinking hence there will always be a „safe harbor“ for those who want to express some socially unacceptable behavior which can be distribution of porn, dissemination of hate speech or forwarding undesirable automatic messages. Countries can invest a lot of time, money and to identify and then process their citizens based on their domestic legislation and this can be one of the solutions. Other option is to try and negotiate with the so-called „hard-line“ countries which are known as „safe houses“ and come up with some sort of international settlement. Finally, they can try to create artificial borders in order to keep the Internet under their full control and jurisdiction. In practice, only the first option seems acceptable in most cases and even then countries direct their attention and money only to high profile cases which can attract international attention.¹³

Finally, although the prevailing opinion is that the Internet is not sufficiently regulated, this is, in fact, the most regulated „place“ in the world, because almost every country has some sort of legal instrument that can be applied to an Internet

¹² Murray D. Andrew, *The Regulation of Cyberspace- Control in the Online Environment*, Routledge-Cavendish.

¹³ Murray D. Andrew, *The Regulation of Cyberspace- Control in the Online Environment*, Routledge-Cavendish.

transaction. Lack of rules that can be relevant to an Internet activity is not what policy makers worry about. It is rather the impossibility to apply the existing rules to a particular activity. And that is the challenge which awaits the world's legal system of the XXI century.

References:

1. Reed Chris (2004), *Internet Law*, Cambridge University Press.
2. Murray D. Andrew (2007), *The Regulation of Cyberspace: Control in the Online Environment*, Routledge-Cavendish.
3. Murray Andrew, Klang Mathias (2005), *Human Rights in the Digital Age*, London, The Glass House Press.
4. Goldsmith Jack, Wu Tim (2006), *Who Controls the Internet? Ilusions of a Bordless World*, Oxford University Press.
5. *Universal Declaration of Human Rights*, <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>
6. *Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf

BLOGGING, BLOGGERS, POLITICS AND FREEDOM OF EXPRESSION

David Goldberg¹

Associate Fellow, Centre for Socio-Legal Studies, University of Oxford

***Summary:** As 'blogging' becomes increasingly popular, the 'blogosphere' is growing exponentially as a distinct phenomenon which requires study and analysis. A number of working definitions exist for this activity and are adopted for the purposes of the paper, which makes two basic points. First, blogging is writing, therefore, it is a form of exercising the right to freedom of expression. Secondly, as such, blogging and bloggers are entitled to the full protection of all universal, regional and national standards promoting this right. The paper identifies many of the legal issues and pitfalls confronting bloggers, and of which they should be aware. Finally, in terms of what can be done collectively to strengthen the legal position of the blogger, the paper concludes with six suggestions.*

***Key words:** Blog, blogger, politics, freedom of expression, Internet*

¹ davgoldberg@gmail.com

Introduction

As ‘blogging’ becomes increasingly popular, the associated ‘blogosphere’ is growing exponentially.² A number of working definitions exist for this activity, and they are adopted here for the purposes of this paper. For example, the Media Law Resource Centre’s *Legal Actions against Bloggers* defines a blog as a website that is created by and features periodic postings (comments, links, etc.) by an individual or a small group of contributors, usually on a specific topic or theme.³

A more extensive definition is found in the *Handbook for Bloggers and Cyber Dissidents* by Reporters Without Borders, which defines a blog as a personal website containing mostly news (‘posts’), which is regularly updated, appears in the form of a diary (most recent posts at the top of the page), with most of the posts also arranged in categories. It is generally set up using a specially designed interactive tool, and it is usually created and run by a single person, sometimes anonymously. A blog’s posts are usually text (including external links), sometimes with pictures and, increasingly, sound and video. They can be commented on by visitors, and the posts are archived on the blog and can be accessed there indefinitely. In comparison to a personal webpage, a blog is easier to set up and maintain, it is much more active and more frequently updated, it encourages a more open and personal style and franker viewpoints, and it greatly favours discussion with visitors and other bloggers.⁴

One should also be aware of the term ‘vlogging’, where the blog includes video material. In an addition to these categories, I would like to coin a neologism: ‘plogging’. A plog is when the blog is principally devoted to communicating accurate and objective political information and/or to stimulate public debate on matters of public interest (although it may also contain some opinion as well).

Whatever the definition, one thing that is commonly agreed is that the activity can land one in trouble – blogging is a potentially hazardous and/or dangerous activity. For example, at the time of writing, it was reported that a prominent Malaysian blogger, Raja Petra Kamaruddin, who targeted government figures on his website, was arrested under internal security laws that allow for detention without trial.⁵ The Arabic Network for Human Rights Information (ANHRI) has stated that Aghadir city in Morocco will witness the first trial of a Moroccan blogger, Mohamed Al-Ragi, because he posted an article on his webpage entitled ‘The King Encourages the Dependency of his People’.⁶ Thirdly, in England, Mold Crown Court has refused

² Woan, Sunny (2008), ‘The Blogosphere: Past, Present, and Future. Preserving the Unfettered Development of Alternative Journalism’, California Western Law Review, Vol. 44. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1114489

³ Media Law Resource Centre Legal Actions against Bloggers What is a Blog? <http://www.medialaw.org/bloggerlawsuits>

⁴ Reporters Sans Frontieres Handbook for Bloggers and Cyber-Dissidents. http://www.rsf.org/article.php3?id_article=26187

⁵ http://afp.google.com/article/ALeqM5gEXIjqX5ejBJPdF0NK_1GB4YZ3BA

⁶ <http://almassae.maktoobblog.com>; <http://www.anhri.net/en/reports/2008/pr0908.shtml>

an appeal by a ‘convicted thief’ who posted offensive and threatening comments on the internet about a detective who arrested him, specifically, “God help your new-born baby”. He was fined £150 and ordered to pay £364 costs (reduced to £239 on appeal).⁷ This decision usefully illustrates: (i) the kind of comment posted on a blog which is not covered by the right to freedom of expression, regardless of the blogger’s views on freedom of speech; (ii) the levels of punishment meted out (amount of the fine + costs); and (iii) the fact that an existing law, the Telecommunications Act, 1984, is applied to a newer mode of expression *without any need for new, bespoke law*.⁸ From this perspective, might it be that much of so-called internet law is rather a case of ‘new wine in old bottles’?

This paper makes two basic points. First, as Robert A. Cox, president of the Media Bloggers Association, has said, “Blogging is writing. Period.”⁹ Therefore, as writing, it is a form of freedom of expression. Secondly, as an exercise of the right to freedom of expression (FOX), blogging and bloggers are entitled to the full protection of all universal, regional and national standards promoting FOX (too numerous – and too well-known – to be detailed here).

Of course, as noted in the English court decision (and also as stated in Article 10, European Court of Human Rights), the right is not absolute. Nonetheless, the *default position* is freedom to express oneself, by blogging if that is the chosen mode, subject only to a limited number of specific, narrowly tailored restrictions, implemented on the basis of bona fides, objectivity and upheld by an informed and sensitive judiciary able robustly to support freedom of expression, debate and discussion on matters in the public interest.

Recent Data Regarding Blogging

In the context of the BlogWorld Expo (BWE) 20-21 September 2008, the organisers published some ‘important blogging statistics’. However, Woan disagrees with the estimates, stating that, as at January 2008, the number of blogs being tracked by Technorati was in the order of 112.8 million with the daily addition of some 175,000.¹⁰ Significantly, however, BWE states that “22 of the 100 most popular websites in the world are blogs”.¹¹ Just over 20% of the total is not an insignificant number. Nevertheless, Anne Helmond makes the point that Technorati’s 112.8 million blogs obviously do not include the 72.82 million Chinese blogs as counted by The China Internet Network Information Center. Blog statistics often concern the

⁷ http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/1/hi/wales/north_east/7564237.stm

⁸ Under Section 43, the Telecommunications Act, 1984, a person who sends, by means of a public telecommunication system, a message or other matter that is grossly offensive or of an indecent, obscene or menacing character, commits an offence.

⁹ <http://www.firstamendmentcenter.org/press/topic.aspx?topic=blogging>

¹⁰ Woan, S. op. cit.

¹¹ <http://www.blogworldexpo.com/General-Information/Important-Statistics.html>

English language blogosphere, but we should not forget about the millions of other blogs omitted from such estimates.¹²

In the University of Washington's *World Information Access Report*, a section on blogger arrests states that, since 2003, 64 citizens unaffiliated with news organisations have been arrested for their blogging activities.¹³ The Report concludes (somewhat lamely) that blogger arrests tend to increase and become more concentrated during sensitive times of political uncertainty.

A useful source of information for the USA is found in the Media Law Resource Centre's *Legal Actions against Bloggers*.¹⁴ As of 1 July 2008, 39 States had seen 149 personal injury lawsuits and 11 criminal actions. Evidently, it's not just in the Third World that criminal law is deployed against bloggers and imprisonment can result, albeit indirectly, for example from refusing to reveal the identity of a source.¹⁵ The total damages awarded is said to be between \$16-18.5 million, in judgements ranging from \$7500 to \$11.3 million.¹⁶ The largest was against a mother-blogger who was sued for defamatory statements concerning a firm of removers (*Scheff v Bock*, Florida Circuit Court, September 2006). She blogged about the firm of removers taking her son's possessions from a boarding school in Costa Rica, using the terms 'crook', 'con artist' and 'fraud'.

Interestingly, it has been computed that:

*Nearly 77% of all civil suits were found in favour of bloggers or saw some charges being dropped by the plaintiff. And, 92% of all blog-related suits making it to trial ended in blogger triumph. Odds at trial are overwhelmingly in the blogger's favor, but there is no guarantee that this propensity towards blogger victory will continue.*¹⁷

There seem to be two main reasons why bloggers in the USA fare quite well:

- the protection for speech afforded by the First Amendment; and
- anti-SLAPP laws (in 27 States), where defendants proving a SLAPP suit generally prevail in court, provided all other standards of journalistic responsibility have been satisfied.^{18, 19}

¹² <http://www.blogherald.com/2008/02/11/how-many-blogs-are-there-is-someone-still-counting/>

¹³ <http://wiareport.org/index.php/56/blogger-arrests>

¹⁴ <http://www.medialaw.org/bloggerlawsuits>, <http://www.medialaw.org/Template.cfm?Section=Home&Template=/ContentManagement/ContentDisplay.cfm&ContentID=6550>

¹⁵ See, for example, the case of Josh Wolff <http://www.indybay.org/newsitems/2008/09/11/18536588.php>

¹⁶ For the latter number see Huma Yusuf, *Lawsuits against Bloggers Seen Rising*, <http://abcnews.go.com/print?id=5406538>

¹⁷ Christopher Boggs, *Blogs Can Get Insurance Clients 'SLAPP'ed!* <http://www.insurancejournal.com>

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Strategic Lawsuits against Public Participation (SLAPPs) are defined as civil court actions alleging that injury has been caused by the efforts of individuals or NGOs to influence government action on an issue of public interest. See George Pring and Penelope Canan (1993), 'Government

A final data set is provided by the May 2008 YouGov survey for DLA Piper, London.

Addressing 2006 internet users, it focused on their awareness and knowledge of their legal rights and responsibilities when posting comments online.²⁰ Amongst its interesting findings are that 95% of internet users 77% of posters were unclear about posting rules, 66% of posters had not read the terms and conditions, and 14% of users (rising to 28% of bloggers) had had comments removed. Furthermore, 42% of internet users (and 27% of bloggers) think that bloggers should be held to the same standards as journalists,. In part, this is because of the view that not all standards that for journalists (e.g., libel laws) are good. In addition, some bloggers think that their standards are higher than journalists.²¹ Finally, the survey found that (only) 46% of users and 32% of bloggers supported the idea of a voluntary Code of Conduct for bloggers/postings. Indeed, 34% of bloggers opposed such a code.

Pitfalls and Action Points

Useful sources of information about legal issues (and what to do about them) can be found in guides such as *Legal Issues to Consider When Getting Online*²² and *12 Important U.S. Laws Every Blogger Needs to Know*.²³ There is now a considerable consensus on the issues/areas constituting legal pitfalls for bloggers, some of which were identified in the YouGov survey:

- defamation;
- incitement;
- intellectual property (see e.g., the dispute between AP and the Drudge Report – Digital Journal TV: Harvard’s Advice to Bloggers on AP Copyright Fiasco²⁴);
- offensive messaging;
- linking;
- contempt;
- reporting restrictions; and
- commercial/employment law (especially regarding company blogs).

-- ‘Diagnosis and Treatment of the Newest Civil Rights Abuse’, in Civil Rights Litigation and Attorney Fees Annual Handbook, Clark Boardman. See also <http://www.uow.edu.au/arts/sts/sbeder/SLAPPS.html>

²⁰ Bloggers ‘unclear but unconcerned’ about legal liabilities - <http://www.dlapiper.com/Global/Media/detail.aspx?news=2698>

²¹ See A Simple Exercise in Honesty, <http://www.ministryoftruth.me.uk/2008/05/14/a-simple-exercise-in-honesty/>

²² See <http://citmedialaw.org/legal-guide/legal-issues-when-getting-online>

²³ See <http://www.avivadirectory.com/blogger-law>

²⁴ <http://www.digitaljournal.com/print/article/256296>

In addition to these topics, I would add:

- privacy (the new libel);
- protection of children;
- anonymity;
- whether bloggers are 'journalists', for the purpose of the blogger arguing that s/he can take advantage of a shield law;
- registration of websites;
- liability of the interactive computer site provider; and
- hate speeches, and so on.

In terms of what can be done collectively to strengthen the legal position of the blogger, several suggestions can be made. First, support and join the efforts of the increasing numbers of advocacy organisations supporting the applicability of the universal, regional and national standards to blogging/vlogging (and plogging) as well as to individual bloggers.²⁵ The work of these advocacy organisations has been reinforced by the recent key European standard, adopted by the Council of Europe's Committee of Ministers, recommending that Member States promote freedom of expression and information in the new information and communications environment.²⁶

A second option is to investigate and analyse the usefulness of anti-SLAPP laws. The most significant issues for bloggers include not only whether they win a legal case, but also the time, effort and resources expended if a threat is made or a lawyer's letter is received.

Third, explore a non-law and/or soft-law approach, such as a 'blog risk management strategy'. In this context, Christopher Boggs recommends basic risk management for the posting of a blog, listing questions that bloggers should consider regarding content.²⁷ For example:

- Do readers consider the blog a credible source of information and depend on it for up-to-date information?
- Is information in the blog accurate or is the blog rife with mistakes and mis-statements? Have facts been checked (as required by due diligence standards) or have they simply been accepted as heard or read elsewhere?
- Have facts been attributed to the original sources? Are the sources reliable?
- Are rumours and gossip printed as fact? Are opinions labelled as such? Are comments in news and opinion pieces fair and based in fact or could they be considered malicious, libellous or defamatory?
- Is the information original work or plagiarized from another person or entity?

²⁵ Relevant NGOs and CSOs includes RSF, EDRI, Freedom House/Internet Freedom Forum, Open-Net, Global Voices Online, Committee to Protect Bloggers, EFF, the Citizen Media Law Project, and GIPI.

²⁶ [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2007\)11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2007)11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75)

²⁷ <http://www.insurancejournal.com/news/national/2008/07/14/91851.htm>

- Has permission been secured to include content or photos found online (to avoid charges of copyright infringement)?

Fourth, consider the usefulness, substance and strategy behind the EU Global Online Freedom Act proposed by Jan Maaten, a Dutch MEP. The EU GOFA, as it is known, would operate on similar to the American Global Online Freedom Act (GOFA) in order to ensure global freedom on the internet.²⁸ The draft legislative proposal prescribes minimum corporate standards for European internet business operating in authoritarian states, annual designation of internet-restricting countries, establishment of the Office of Global Internet Freedom (OGIF) as part of the European External Action Service, publication of a statement that it is EU policy to promote global free speech on the internet and the global free flow of information, and the treatment of internet censorship as an international barrier to trade.²⁹

Fifth, embrace work on developing a Media Liability Insurance Policy. The USA's Media Blogger Association has worked with Media Pro Insurance to develop a bespoke bloggers' insurance policy. On current pricing, this would cost approximately \$540 p.a.³⁰

Sixth, I would call for the establishment of a European Media Bloggers Association. The comparator, which might need to be refined for Europe, is the (USA) Media Bloggers Association, which describes itself as a non-partisan, non-profit organisation dedicated to promoting, protecting and educating its members, supporting the development of 'blogging' or 'citizen journalism' as a distinct form of media, and helping to extend the power of the press, with all the rights and responsibilities that entails, to every citizen.³¹

²⁸ <http://www.julesmaaten.eu/nieuws.php?id=283>

²⁹ http://www.julesmaaten.eu/_uploads/EU%20GOFA.htm

³⁰ <http://www.mediabloggers.org/mba-announcement/media-bloggers-association-launches-education-legal-advisory-and-liability-insurance-program-for-bloggers>

³¹ <http://www.mediabloggers.org>

CITIZEN JOURNALISM: A NEW FORM OF COMMUNICATION OR A NEW GLOBAL RISK

Miroljub Radojković¹

Full-time Professor, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

Summary: *It is clear that „citizen journalism” is phenomenon indicating tectonic social changes which are happening currently. Gathering, processing, dissemination and decoding of information are shifting towards a new pattern, the shape of which could finally introduce a new human right – the right to communicate. Until recently, the rights to spread and receive information, without administrative obstacles and regardless of frontiers, were clearly divided (The Universal Declaration on Human Rights, 1948). On the Web 2.0, there is the possibility to overcome this dichotomy and easily achieve both spreading and receiving information at the same time. This opens, however, an array of new questions about formation of new citizenship too.*

Key words: *Citizen journalism, communication, user generated content, professional ethics, privacy*

¹ miroljub.radojkovic@fpn.bg.ac.rs

Introduction

Citizen is not regarded as a mere information consumer anymore. He/she becomes recognized as creator and producer of content, **outside of professional group occupying the field of journalism**. The possibility to disseminate information freely brings about a huge freedom, but also establishes a moral test, which falls on the backs of contemporary people. On the web they pass or fail it literally every day. Citizens are increasingly practicing the right to communicate, but without any journalistic skill. For, an actor of “citizen journalism”, a) **does not possess adequate journalist’s education**; b) is not obliged to abide by the **journalist code of ethics**; c) as occasional participant **does not fall under influence of any editorial group**; d) **is not held responsible for his actions under classic law or other regulation**, enacted to make mass media accountable.

This shortcoming opens possibility of the following risks to emerge:

- Risk of content untruthfulness
- Risk of endangering the rights of others
- Risk of spreading and receiving false instructions
- Risk of endangering privacy
- Risk of causing damage to “sensitive audiences”
- Risk of eroding protection of intellectual property

These risks, due to emergence of “citizen journalism”, shape a new and yet inadequately explored global risk. Until now, communication risks were expected to be prevented foremost by legal norms. But, it is obvious that the risks of “citizen journalism” cannot be subjugated to existing, usually national media laws. This is because it is unclear how these laws could protect people as participants, users or objects of “citizen journalism” spreading on global scale. On one hand, one can cause damage to other people by exercising right to communicate, while on the other, one can become their victim.

It is obvious that optimists stress democratic potential of the human right to communicate and claim that it empowers citizenship. Pessimists, stress that “citizen journalism” is the phenomenon completely out of control and risky. Free dissemination of information on Web 2.0 escapes existing legal norms but it must obey moral ones, appreciated by people from various cultures. Therefore, the plea for introducing new forms of citizen education, not only dealing with media and computer literacy, but also about the responsible right to communicate, must be considered seriously.

The right to communicate

The phrase “citizen journalism” entered in wide use before it was completely defined. To the extent to which the awareness of this phenomenon gradually spreads all around the world, it becomes clear that citizen journalism might be a phenomenon

which, like the tip of the iceberg, indicates that below the surface deep, tectonic changes are taking place. What could be a common denominator of changes is, in opinion of the author, eventually establishing and enjoying of a new human right – **right to communicate**. This right used to be a utopia and a wishful thinking of any critical school of thought dealing with mass media mode of operation in 1980-s (see: Fisher and Harms 1983). But today, conditions have been changed allowing the right to communicate no longer to be a utopian idea, but a constituent of the newest generation of human rights. In essence, it appears to become a synthesis of two previously separated sides of people's use of information.

For many years there was a steady distinction between peoples' right to **disseminate** and the right to **receive** information "by all means, without administrative obstacles and regardless of frontiers" – as stated in the Universal Declaration of Human Rights (1948). However, there was never, until recently, a balance between these two capabilities. Only those who were entitled to control, or were owners of the technical means for dissemination of information, enjoyed this kind of right. Majority of ordinary citizens, prevented from mass media ownership, was practicing more or less limited right to receive information without administrative obstacles and regardless of (state) frontiers. Currently, in postmodern times, the preconditions exist by which this dichotomy can be overcome.

The universal conditions in favour of the right to communicate to be exercised have been created by:

a) *The loss of communication sovereignty of the state* that has started with the use of short radio waves for intercontinental transmission of broadcasting signals, application of telecommunication satellites and the creation of the Internet;

b) *Globalization*, in all aspects of mass communication, i.e. the globalization of ownership, of contents and of audiences;

c) *The fast revolution of information-communication technology* (ICT) creating a new technical platform by the use of which any individual can choose: whether to receive or disseminate information and whether to engage in private or public communication.

d) *Appearance of cyberspace* in which administrative obstacles and state borders are, till great extent, annulated.

Ever growing number of citizens, connected to computer networks, can exercise both right of receiving and of disseminating information easily and simultaneously. For, contrary to the mass media era, when the pattern of information flow was predominantly *allocution*, the catching phrase for flow of information through the Web became *conversation* (Bordewijk and B. van Kaam in Mc Quail 2005, 145). Technical devices, intermingled with computer network, transform a person's home into a place from which one easily sails (surfs) into the global environment. The choice of communication paths and patterns is wide: chatting, forums, blogs, social networks, and, lastly, practicing citizen journalism.

The right to communicate in our times primarily depends on the peoples' knowledge and skills for the use of reach potentials offered by the ICT. Before the In-

ternet came into existence, this right was practically impossible because of obstacles such as: large investments needed to establish a media company; scarcity of frequencies and other natural resources; state intervention in their allocation, etc. These obstacles prevented citizens from communicating information without interference of gatekeepers and advocates; directed them mostly to fight for the better access to the mass media system; thought them to fight for participation in imparting information and self organization by the establishment of civil society media. Structural limitations of the right to communicate were also the main obstacle to earlier appearance of citizen journalism.

Citizen journalism

The information-communication platform from which one can also exercise the right to communicate is, as explained, the network of all computer networks - the Internet. As it is becoming available to an ever increasing number of people, and as the “digital divide” between different parts of humankind is gradually closing, another indicator and, at the same time, driver of globalisation is at work. With the aid of the Internet’s ICT platforms, all forms of communication practice (from intrapersonal to global) can take place simultaneously. Therefore, everyone is convinced that citizen journalism has become achievable only with this technological innovation. At the same time, it is easy to conclude that it is not a new form of communication, but a **synergy of all forms of communication practiced so far**, or an effective mix e.g. a combination that no one can anticipate. As the volume of citizen journalism increases, the ordinary people, instead of the media and journalists, write “the first sketch of history” by their posts on the Internet. (Gillmor, 2006: XXI). Enormous amount of events recorded in this way could be remembered or archived as the material from which the picture of the postmodern world and corresponding spirit of time will be shaped. In line with this, in May 2010 the complete archive of messages on Twitter Service, some 50 billion of “tweets” is handed over to Congress Library. Recorded tweets will be at disposal to qualified researchers after six months, in order to obtain “historical distance”. Imagination about how to designate this exploding communication activity of people is manifold. It is easy to realize if one looks into most popular inventory such as Wikipedia. The offer given consist of: *grassroots journalism; networked journalism; open source journalism; participatory journalism; hyperlocal journalism; bottom-up journalism; stand-alone journalism; distributed journalism; public journalism; on-line journalism; democratic journalism* (http://en.wikipedia.org/wiki/Citizen_journalism).

The products of citizen journalism have been given an intriguing name by the mass media. The name carries something of the spirit of obsolete media vocabulary- it is **user generated content**. For, the former reader, listener or viewer has, in a computer network, become “visitor” or “user”. By him/her generated content is disseminated sometimes before the same story or news appears in the mass media,

sometimes as opposing view to the mass media picture of reality, and in most cases as its supplement. So, whether we agree or not that citizen journalism exists, user generated content as its result has become a constitutive feature of contemporary phenomena such as:

a) *Web 2.0* - relying on broadband access to the net with less allocation, more balanced flow of information from the source to the users and vice versa, and with the tendency to have “user generated content” flowing bottom-up prevailing;

b) *Information society*, as denominator for a new way of social organization, set of roles and occupations because all human activities are changing in their essence due to the implementation of ICT;

c) *Decrease of mass media predominance* in supplying information, creating the picture of the world, setting the agenda of public debate and producing the cultural goods in a massive, “industrial” mode.

Obviously, both the mass media and the theory were kind when they identified citizens as generators (producers) of new contents relevant to public discourse and social life. Instead of treating people as bare “consumers” (as they were and still are traditionally called) the newly accepted term in cyber environment is “users”. But, in opinion of the author, the phrase “user generated content” serves other needs of mass media as well. First, to draw a distinction with contents produced by media professionals and by institutions for mass communication. This is quite logical. Second, more important reason is to draw the distinction if mass media want to relieve themselves of the ethical and legal responsibility for the products taken over from citizen journalism. In this way contemporary mass media have created a watershed. If something is published as “user generated content”, then it is also a part of the information for which the mass media cannot be accountable. (A good example will be presented at the session). Mass media thus distance themselves from a part of their output and avoid giving their institutional guarantee for the authenticity of the story or news that comes from people journalism. The analogy is applied with the mass media disclaimer of being liable for commercial announcements, advertising, paid pre-election campaigns, etc.

Very sporadically, another phrase is used for active citizens – “producers of news”. Those whose contributions enter the media offer from time to time are considered worthy to be named “producers of news”. There are numerous examples – from the Tsunami to terrorist attacks in London – when citizens have been really first and exclusive “producers of breaking news”. This opens up the possibility to use terms other than “citizen journalism” such as “personal journalism” or “individual journalism”, for example. In any case, Enzensberger’s utopian prediction that the creation of news by experts will be replaced by collective (citizen) activities is coming close to the reality (Mattelart & Mattelart, 1998:81).

All emerging changes described so far raise a very serious question: How much is the phenomenon of citizen journalism disintegrating what Bourdieu (Bourdieu, 2000) labelled the “journalistic field” in contemporary societies?

The citizen who is no longer a mere consumer, but accepted as creator of “user generated content” (or as producer of news) becomes an actor that is **not a**

member of the professional group occupying the journalistic field. Such a citizen exists and works outside this field, but causes serious effects in it. Compared to the high volume of the citizen journalism descriptions, the level of discussion about its consequences is low. In classic, mass communication the peak of people's interference was considered to be the possibility of feedback providing. That is, to provoke reverse, postponed impact on the mass media and journalistic field consequently. However, after flourishing of citizen journalism this expectation makes no sense. Citizens have yet entered into journalistic field making its borders unclear.

Second, the participant in citizen journalism, as a non-professional, obviously **does not have appropriate journalist education.** Such a person may be either more or less formally educated than a professional journalist. However, what is required as the cognitive capital for the journalism profession, by the rule, has not been acquired by actors of citizen journalism. On the other hand, the lack of journalistic skills is easier compensated due the easy use of digital, technical devices, so called "gadgets".

Third, the citizen as producer of news does not know nor is obligated to obey **the professional ethic of journalism.** It is a set of norms intended to self-regulate the related profession, and its response to the social demand of being accountable for public speech. The Code of Professional Ethics is not known to, or complied with, by the people outside the profession. Even if it were imposed on them, nobody knows who might be invited to participate in the development of the ethical code of citizen journalism. It was best demonstrated after broadcasting of Saddam Hussein hanging. This amateur recording, done unauthorised by mobile phone, was first seen on the social network *YouTube* by millions of users. The author remained unknown, but the clip was downloaded and rebroadcasted by television companies worldwide. What audiences actually have seen was the most egregious breach of journalism ethics. The media that rebroadcasted video from *YouTube* are considered blameless, since it was "user generated content"!

Fourth, the person occasionally involved in citizen journalism is isolated from **the influence of the editorial group.** This confirms the appropriateness of calling this phenomenon individual or personal journalism. Of course, the pressure of institutional media structure has not always been in favour of the freedom to express opinions. Framework of references established by editorial group and media owner always exists and influences behaviour of journalists within mass media institutions. Sometimes it can cause self-censorship since professional journalists want to hold their job and career. On the other hand, due to the lack of involvement with editorial group, the participants in citizen journalism lose out potentially significant benefits such as: improving the quality of reporting, verifying the factuality of the news, learning of professional skills and socializing with peers.

Fifth, and most important for the topic of this paper, is the fact that the participant in citizen journalism **is not liable for his/her work under any law or regulation.** Traditional legal norms established to guide the mass media operation cannot apply to citizen journalism. There is a large set of norms and rules inherited from

the past that belong to the body of mass media laws. “The world has centuries of experience in establishing the laws and social norms to hold journalism to account — but these things are absent in an online setting. As bad as journalism often is, there is usually at least a degree of veracity and responsibility, and if there isn’t, we have institutions to punish it. These things don’t exist online” (Cukier 2006). Clearly, norms and rules dedicated to mass media are entirely ineffective and ill-adapted to the implementation in regard to citizen journalism and “user generated content”.

The first four listed items raise the question as to whether citizen journalism will, perhaps, replace the professional journalism entirely. The answer “yes” would promote a radical standpoint that calls for serious discussion. In reality, attitudes expressed so far are split, with the number of pessimists, ready to say “good buy” to professional journalism gradually increasing. On the other hand, some authors suggest that professional and citizen journalism can cohabitate. “...cheaper and ever more user-friendly technologies drive the rise of self-media or pseudo-media which are propagating a model of what I would call ‘para-journalism’ because it shares a number of formal features with journalism and can be seen as just a different form of journalism by the audience”. (Heinderyckx 2009, 235) For the moment, the realistic assessment is that citizen journalism primarily serves as a corrective for what professional journalists oversee, miss or censor as it has been demonstrated in many cases so far. That is what both the mass media and some authors single out as the most important function of the phenomenon in question.

The fifth characteristic listed above, which points out exemption of citizen journalism from effective and applicable legal norms will cause the greatest controversies in the future. Legal restrictions are intrinsically in contradiction with the right to communicate. Conversation, as prevailing pattern of information flow on Internet, confirms that participants in people journalism are very difficult to bring out in the open, i.e. make accountable. Therefore, some negative scenarios can be predicted with regard to the side effects of the expansion of citizen journalism. Before we enter discussion about these probable, negative effects (that will be called global risks) it is worth mentioning related theoretical views expressed in ongoing debates. Some authors say that a “global news anarchy” may ensue; others expect that rise of user generated contents will enable a “global hyper-production of rumours” – that have already been revived owing to the Internet. One of the first students of citizen journalism concludes, that mankind will live in a “world of irresponsible or very much responsible – citizen journalism” (Gilmore, 2006). Hence, many scenarios are likely to take place soon. It is for the moment the only correct answer while citizen journalism survives its pioneering phase.

It is clear that optimists are emphasizing the democratic potential of the right to communicate in form of citizen journalism. Without saying they presuppose it to be truthful and responsible. On the other hand, pessimists who criticize citizen journalism, or underestimate it, believe without saying that it would be an undertaking beyond any control. If we agree, with reference to Beck (Beck, 1986), that all risks that arise in the postmodern world will be global it is the question if citizen journal-

ism would be one of them. Due the very possibility to elude any external control, and due the fact that it spreads globally, citizen journalism could be examined in line with the theory of global risks.

The Risks of Citizen Journalism

As we have seen citizens increasingly practice the right to communicate publicly, having no cognitive, professional and ethical prerequisites for this kind of job. This mismatch opens up a possibility for the following global risks to emerge:

a) *Risk to the veracity of content.* This is outcome of the fact that the “user generated content” lacks any guarantee of its accuracy. Since it is not produced under mass media institutional control, it may happen that untruths are published as accurate information. The first indications of such a risk are visible in decisions made by AP and “The New York Times”. They have prohibited their journalists to use *Face Book* or *Wikipedia* as sources for their writing. In this way these big media try to safeguard their own creditability. For, they have experienced that untruths and disinformation from Internet sources passed in their news unnoticed. Therefore, an open source as *Wikipedia* itself is introducing some editorial control over entries aimed to update its content. According to Secretary General of “Wiki Media Serbia” it is quite normal that in such a giant project mistakes and abuses appear. Wikipedia has 50 new entries in every minute. Currently, authors of new entries are required to identify sources and links of their additions. (“Politika”, 26) What bad consequences because of disinformation from “user generated content” ordinary people have experienced can neither be determined nor systematized at the moment.

b) *Risk of violating human rights of other people* who become the subject of citizen journalism is realistic too. Both intentionally and unintentionally various phobias, hate speech, insults, defamation, etc. may infringe equal rights and freedoms of the people written about. Extremist right wing groups are also very active in people journalism. There are many Internet portals and forums where people belonging to that kind of subculture can discuss various matters, organize protests, exchange experiences, find out where is it possible to by World War II Nazi paraphernalia, knives, brass-knuckles, etc. (Lee and Leets 2002) As said before, it is very difficult to provide legal liability for this kind of citizen journalism abuse.

c) *Risk of receiving wrong instructions.* The journalism products serve people to orientate themselves in the social environment, and to make decisions on the basis of information received. If information is misleading, corresponding decisions are wrong too. This risk was noted as soon as in 1990. Certain person (Jonathan Lebed) was selling and charging for stock exchange advices on the Web. Many users who followed his suggestions lost their money in the stock exchange trades. But, the information supplier, even though he was caught, was not able to be prosecuted under the existing legislation. Therefore it is quite realistic to doubt that managers and brokers could play the same game. In order to buy cheaply, they can launch through

the forms of people journalism information that certain shares are falling down. After acquisition, the same actors can sell them with profit, of course.

d) *Risk of invading other people's privacy*. This could be the greatest global risk of citizen journalism potentially. Almost everybody carries today mobile phones capable of recording pictures and movies. It means that public figures, "celebrities" and ordinary people are exposed to watchful eyes of the fellow citizens that never blink. The horde of paparazzi journalists, that caused the death of Lady Diana for example, is nothing compared to the newly emerged situation. By mobile phones obtained "user generated contents", dealing with privacy of other people, suit not only social networks but the need of mass media as well. In this way both of them are getting intriguing and sensationalist images, presently even free of charge. Such "user generated content" may in the near future fetch very high prices due to its profitability for tabloid press and "celebrity" radio and TV programmes.

e) *Risk to causing harm to the "sensitive audience"*. In this aspect, citizen journalism can deprive of sense legally imposed restrictions against presenting certain content to children and handicapped persons. Therefore in USA, for example, "V chip" on computers used by children is installed. There is no similar technical protection so far the treatment of ethnic, cultural and sexual minorities is concerned. Risk to causing harm grows with flood of "user generated content". It makes not only film and TV content ratings for mass media audiences of different age pointless, but selective chips on home computers and content filters on the Internet as well.

f) *Risk of destroying intellectual property protection*. This is such an important topic that it was dealt with by the World Summits on the Information society (WSIS). At the second WSIS meetings, the group comprising most developed countries, corporations and other relevant data bank owners persistently advocated the protection of intellectual property so that it can be traded. The demand of "copy right cartel" was to ensure protection of intellectual property by all means. On the other hand, representatives of civil society were in favour of "gift economy" and "creative commons" as a democratic solution. For, it is a tricky question who could be the owner of the accumulated cultural goods of the humankind, and how they should be treated by the users of the Internet. Contrary to reach countries and corporations, democratic social movements and hackers (not crackers), do not recognise ownership over cultural capital and believe that the knowledge should be returned to all people free of charge. Thus, they are leaders in practicing "the gift economy" and peer-to-peer dissemination of know-how as a form of struggle against copy right cartel e.g. "vector's class" (Mc Kenzie, 2006). Citizen journalism, in its essence, works in favour of this party.

Conclusion

Due to increasing strength of citizen journalism all dangers listed above actually form, in author's opinion, new and insufficiently studied global risks. Out of habit, people expect that any danger can be averted always and primarily by legal

norms. They should set the rules of the game and use sanctions to prevent risky behaviour that may cause actual damage. But it is time to repeat that the risks from citizen journalism can be eliminated neither by the existing national nor by international laws. For, the perpetrator from whom we should be protected is in most cases anonymous. Even more, it is potentially any of us as creator, user or subject of reporting in citizen journalism at global scale. Using our right to communicate we can both harm other people on the one hand, and become their victim, on the other.

Therefore, as the practise of the right to communicate strengthens, the **new kind of communication norms** should develop, if feasible at all. In search for possible liability it is not sufficient to start from the truism that on the Internet there is always a source, a provider and a user. These three elements constituted the obsolete communication model in which the communicator, the channel and the recipient used to be separated. Everything that has been said about the new right to communicate, from which citizen journalism emerges, indicates that these three elements are not distinguishable in the communication acts any more. Human being, who is the source, could simultaneously become the recipient of information in the Net and vice versa. The communicator and the recipient merge into one role in citizen journalism. This person will never again be the perennial “consumer” of information and entertainment. He/she will be actor of “user generated content” that will prevail in information bottom-up flow in Web 2.0 cyber space.

The described mutation causes the biggest problem for the lawyers’ minds. Everything was much simpler when there were citizens who mostly receive and professionals who mostly impart information through mass communication. The former were to be protected, and the latter were to be accountable to the society and public. An additional problem creates the fact that the law cannot change at the same pace as the postmodern society whose citizens, almost in real time, can take on the role of communicators and/or recipients - the roles of those who create information for which they are hard to be called to account and those who become a subject matter of reporting exposed to all the risks of citizen journalism described.

The possibility of citizen journalism to circulate information in form of “user generated content” brings about a historically unprecedented freedom. At the same time, an unprecedented moral burden falls on the shoulders of ordinary people. Therefore, the idea of introducing new forms of citizen education, not only for media and computer literacy, but for enjoying the right to communicate as well, must be seriously considered.

References:

1. Beck, U. (1986), **Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne**, Suhrkamp: Frankfurt
2. Bourdieu, P. (2000), **Narcisovo ogledalo**, (Mirror of Narcissus) Clio: Beograd.
3. Cukier Neil K. (2006), "The Future of Journalism", www.openbusiness.cc/?m=200606, accessed 23.October 2009.
4. Fisher D. And Harms L.S. /editors/ (1983), **The Right to Communicate: A New Human Right**, Boole Press: Dublin.
5. Gillmor, D. (2006), **We the Media; Grassroots Journalism by the People, for the People**, O'Reily: Cambridge.
6. Heinderyckx F. (2009), „*Journalism ethics in the age of para-journalism*“ in book: **Communicative approaches to politics and ethics in Europe**, edited by Carpentier Nico, Pruulmann-Vengerfeldt Pille, Kilborn Richard, Olsson Tobias, Nieminen Hannu, Sundin Ebba and Nordenstreng Kaarle, Tartu University Press: Tartu.
7. Lee E. and Leets L. (2002), "Persuasive Storytelling by Hate Groups Online: Examining Effects on Adolescents", *American Behavioral Scientist*, 45:6, (927-947)
8. Mattelart, A. & Mattelart, M. (1998), **Theories of Communication**, SAGE London.
9. Mc Quail D. (2005), **Mass Communication Theory**, SAGE: London.
10. Mc Kenzie W. (2006), **Hakerski manifest**, (Hacker's Manifest), Multimedijalni institut: Zagreb.
11. "Politika" *daily newspaper*, 28 May 2010: Beograd

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF ONLINE JOURNALISM

Rade Veljanovski¹

Assistant Professor, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

***Summary:** A modern age brings new ways of communication, which are enabled by new technologies, and that is why a term “new media” has already been established. Considerable raise of options for receiving and sending off information increase comfort in satisfying communicational needs and also in expansion of knowledge, entertainment and general accessibility of content. Even though these phenomena increase the field of liberty and communication, which most certainly is a contribution to open society and its democratization, new technological possibilities show a different side as well: an insufficient veracity of information, possibilities for abuse and jeopardy of human rights. Hence arises a dilemma: more regulation or less, more control or less, and what kind of control. These problems are a burden for the modern society in which processes of deregulation and new ways of regulating are running simultaneously.*

***Key words:** democratization, media, new technologies, regulation, deregulation, destruction, human rights, veracity*

¹ rade.veljanovski@fpn.bg.ac.rs

“Online journalism is no longer in its infancy – it has become professional”, concludes a well-known media practitioner and theoretician, Stephan Russ-Mohl in his manual: *Journalismus*.

Technology has always had an impact on journalism and the media, since the beginnings of the profession and the beginnings of the media. It has not only affected the technical aspects, by accelerating production, improving the print, tone, picture, design, but it has also affected the content of the journalist’s work. The well-known “reverse pyramid” technique elaborated in all textbooks on journalism and considered an important skill in practice did not arise from the decision of some experienced journalists and editors to change the style, at that time rather literary and wordy, but because with the emergence of agency journalism, the telephone became an important tool in sending the news, and the line would often break, from which a rule emerged: “say all the most important facts at the beginning, in the first sentence, if possible,”

Digitalization and the arrival of the Internet undoubtedly have a great influence on modern journalism, and not always a helping one. The new working conditions impose a new attitude towards journalism, a new philosophy, new manner of thinking. Many dilemmas arise and are being resolved by different answers and approaches. They even start with the Internet itself, spelt with a capital I by some but not by others, considered a new medium by some but a global network by others who think that, just like the phone, disc or cassette, it can only be considered a medium in a technical sense.

For quite some time now, a major topic has been citizen journalism, that blossomed with the development of online capabilities and that, at first glance, may seem a fulfilment of the citizen’s dream in the sphere of public communication: anybody can freely, without any censorship or interference of the editor, offer to the public whatever they want: information, opinion, analysis of an event or phenomenon, and much more. The New York Times wrote back in 1995 that “for very little money and with modicum of computer skills, virtually anyone can create his or her own Web site, and anyone with a modem is potentially a global pamphleteer” (Herman, E. McChesney, R. 2004:176). There you are! The pamphlet, as a form of expression, has never been considered serious journalism with own rules of profession and ethics, and, therefore, pamphleteers have never been true journalists. That is why all aspects of online journalism must be carefully and seriously discussed, and conclusions made must not be hasty and subject to fascination with new technological miracles.

Let us first look at the classic media - press, radio, television, news agencies - they have long been convergent with online journalism. The basic forms are either posting the content equal to the already published medium on the website or combination with already published content with the information that has arrived in the meantime, but there are also the media that create completely separate editions for the Web. Convergence is present particularly in electronic media that are part of the same media company, where journalists increasingly work for the radio, television and Internet edition simultaneously. Here we can see the first adverse consequence

of technological merging, which lowers the cost of production and, therefore, is very attractive to media owners, and that is imposing ever greater, sometimes excessive and intolerable obligations on the journalist staff, which, in turn, is the cause of another negative development - lesser and lesser interest of journalists in more complex forms of journalism, investigative and analytic journalism. Present day theoretical analyses also find that the radio as a medium has been neglected in its merging with, or rather, subordination to television, but not that the quality of television is higher. Convergence allows even those who have never been involved in the media sphere to enter this type of business. „Through convergence of telecommunications, media and computer industries, telecommunication companies have armed themselves to take the new territory by storm. They enter traditional media mostly through joint ventures with other telecommunication companies and already existing media giants. Telecommunication firms want to use their capabilities for transferring television signals through their own lines, but also to protect themselves from other cable broadcasters. “. (Herman, E. McChesney, R. 2004:170). In such circumstances, it is obvious that convergence actually suits the spirit of capital most, and spreading the freedom of communication and democratization of the public sphere the least. The amount of channels, pervasiveness of the media, and wealth of information may only create a semblance of spreading freedom and a fog that covers the lack of real, socially relevant information.

Although electronic media, even the press, are more in the focus of attention when it comes to online journalism, it is noticeable that modern digital communications are actually changing the character of news agencies even more, not only because the Internet makes their work much easier, but also because previously, news agencies could not be called the means of mass communication in the true sense, since their products were primarily intended for other media, i.e. agencies had an intermediary role and a role of supplier of other media with information. Now, with their own online editions, they establish direct communication with the broadest public, which was not the case before. The rationale of using the information base, developed sources of information and infrastructure, is obvious in this case. Add to it already smoothly running other services such as, phono, photo and video services and you will get a complete journalism set in one media company.

In a similar manner to news agencies that are becoming integrated media that include direct contact with the public and, in addition to text services, are developing others, many companies that were traditionally only active in the press segment are now becoming multimedia companies, owing to the Internet. The example of a German media giant, Axel Springer AG, is a typical one. This company that owns 160 press publications, including the *Bild* daily with a circulation varying between three million three hundred thousand and three million five hundred thousand added to its newspaper *Die Welt*, something they call a sister, *Welt Kompakt*. *Kompakt* is half the size, more convenient to read in all situations, and has the so-called QR code in some texts. This code is actually a kind of vignette which, if the user directs a mobile phone camera at it, provides him with broader information about the text with which

the above code is printed, in audio-visual format.² Such obvious example of convergence, raises many new questions, but also creates huge opportunities. It is well known that, for instance, in journalism colleges following the latest trends, students learn how to use the camera in a different way than in the times it was only used for television. Due to the intended use of the video recording for information over the mobile phone, wide shots are avoided, and the so-called close-ups dominate, because the mobile display is of small dimensions and in a different kind of picture objects cannot be distinguished from one another. On the other hand, many other aspects of this multimedia journalism are done according to standard rules of the journalist profession, so it is no wonder that the above mentioned Axel Springer AG intends to step out from its press industry into the audio, video and online journalism, and to produce TV programs, in addition to newspapers. The question to what extent video stories adapted to the distribution by mobile phones will retain the quality of proper television is still unanswered.

Internet editions prepared by special teams of reporters who are not attached to other media, themselves become a form of classic journalism that has already secured its place in the media sphere. They still manifest the weaknesses of the new medium, at least in the region of countries in transition. Editions that are not linked to another medium, its infrastructure, staff and financial resources, have to everything from scratch themselves. Financial problems are a limiting factor, regardless of the fact that the production of content is cheaper than for other media. In countries in transition such media are mostly based on grants, and their sustainability requires a high level of commercialization that they generally cannot yet achieve. On the other hand, the past analyses identify commercialization as a negative development associated with online media that wish to be economically independent. Various research papers address commercialization from two aspects: one being a reduced interest of the public if news pages are saturated with advertisements, and the other being a visible impact of the business sector on the content.

In all these cases of development of online journalism that grows alongside classic media or independently, the enormous value of the Internet as a global network allowing access to many databases, documentation and other sources requires no explanation. But on the Internet one can also find information that was not created as part of the functions of media, institutions, official organisations, government and international bodies. The already mentioned citizen journalism, in all its forms, blogs, websites, and other, is also becoming on the one hand, information offer, i.e. a source for other media, and on the other a medium in its own right. Several very important questions arise that do not have acceptable answers yet. These are, primarily, the questions of information verifiability, its social relevance and accountability. It has already been said that the Internet and online journalism elude regulation, i.e. control. Some consider this to be democratization, decentralization, and liberalization of the

² The sections containing such a code in the Velt Kompakt newspaper, are marked Multimedia kompakt

public sphere, but there are also those who advise caution because in this completely liberated journalism one can find many things: from ordinary, harmless untruths through hate speech, terrorist threats, to cyber porn content. There are also warnings about the lack of protection of children from such content, children being the ones who show greater interest in using computers and entering ever wider zones of different topics. In other words, the question is: can everything that may be found on website pages, blogs, and other forms of self-publishing be considered journalism? The issue of social relevance of such information, which is often personal and has no public significance, is no less important. Such information contributes to oversaturation and makes difficult the selectivity that should result in quality information which makes complete the public sphere as the citizens' sphere. The issue of accountability for the content presented to the public is therefore inevitable and requires a regulatory framework, like other forms of media expression.

The question of convergence was imposed by digitalization, and, in turn, leads to another: will classic media and journalism survive in present form or will we soon have computers integrating all media? As for the press, the opinion of an American analyst, John Katz is very interesting: "Newspapers are silent, highly portable, require neither power source nor arcane commands, and don't crash or get infected" (Briggs, A. Colby, P. 2005:279). This nice thought reminds us that the press has survived both radio and television, and it will presumably also survive online journalism, the use of which does require certain infrastructural prerequisites. On the other hand, one must not forget that the nature of the media cannot change the nature of events. Not every event is the Olympic Games Opening Ceremony where the content and the layout are known months or even years in advance, so cameras, microphones, reporters can be positioned in time, and thus ensure the simultaneousness of the event and the information. Most events do not take place before cameras. Traffic accidents, acts of terrorism, earthquakes, volcanoes, chernobyls, assassinations, will continue to be reported as the latest news in the classic manner – as the news written under the basic rules of journalism for papers or the radio. It will only contain text, and whether the readers will read it from the screen, mobile phone display or the newspaper matters much less.

With regard to online journalism it is necessary to resolve certain professional, ethical and legal dilemmas. Online journalism will also have to accept fact that there is no such thing as unlimited freedom, i.e. that it is limited by the freedom of others. In a narrower sense of media and communication, online journalism should be viewed as an opportunity, more like a good supplement and stimulus to classic media, which, even while changing their character and manner of operation, will not threaten them with extinction or, at least, not any time soon.

The freedom of expression on the Internet and journalism including online journalism, have many mutual links, but they cannot be equated. The persons' freedom of expression is the achievement of the modern world and belongs to the body of human rights, but every free expression, be it on the Internet, is not journalism, regardless of the already widespread term "citizen journalism". This discussion

opens up the question of professional and non-professional communicators in the public sphere and the definition or perhaps redefinition of journalism. Journalism is, after all, a concrete profession with its own specificities. It implies a higher level of respect for professional standards, specific knowledge and skills, a certain level of institutionalisation and accountability. Entering this sphere as a layman, unprepared, only armed with good will, is the same as coming on the stage of an opera house only with a good ear for music and fine voice bestowed by nature. "The same journalistic standards of quality and verification apply on-line and off-line. However, a lot that is published on the Internet is not journalism", (Russ-Mohl, S. 2005:163). General education and accidental acquisition of a, more or less important piece of information, makes no one a journalist, but, on the other hand, does not rule out the sharing of such information with others and making it a public good. This is where opportunities lie for establishing the true connection between a non-professional citizen as a source of relevant information, and the media, both online and others. The media may use such sources and should by no means ignore them, but verifiability, the most often issue raised in discussions of the topic, is the key criterion.

Therefore, instead of universal convergence of the media, journalists, citizens into one, into an amorphous media mass, we should be thinking along the lines of looking at journalism and other forms of free expression that are legitimate and desirable as two separate fields. There will always be points of contact, numerous links and continuous interaction between them, but it is good to be clear about who does and is accountable for what. Otherwise, the abundance may result in less quality and less true information.

Reference:

1. Bojd, E. (2002): *Novinarstvo u elektronskim medijima* (Boyd, A: *Electronic Media Journalism*), Clio, Beograd
2. Briggs, A. Kolbi, P. (2005): *Uvod u studije medija* (Briggs, A. Colby: *An Introduction to Media Study*), Clio, Beograd
3. Herman, E. Mekčesni, R. (2004): *Globalni mediji*, (Herman, E. McChesney: *The Global Media*), Clio, Beograd
5. Negropont, N. (1998): *Biti digitalan* (Negropont, N: *Being Digital*), Clio, Beograd
6. Rus-Mol, Š. (2005): *Novinarstvo* (Russ-Mohl: *Journalismus*), Clio, Beograd

COUNCIL OF EUROPE REGULATORY FRAMEWORK FOR CONTENT ON THE INTERNET

Ad van Loon¹

Managing Director, X-MediaStrategies

***Summary:** The Internet is the next big distribution medium for content, after press publications, film, radio and television. It facilitates the exchange of information and ideas on a scope and scale which has never seen before. Through the ages, public authorities have always felt a need to regulate the most effective tools for the exchange of information; the Internet won't be an exception to this rule. Thus, there is a need to explain to the public authorities the fundamental rights framework which, on the one hand, sets limits to their regulatory efforts but, on the other hand, also imposes a positive obligation upon them to guarantee that everyone can effectively make use of the new tools; the authorities have a mission to ensure that no single entity dominates the media. They have a role in actively safeguarding and promoting the fundamental rights to freedom of expression of everyone, which rights includes the freedom to receive and impart information.*

***Key words:** Freedom of expression, Internet, content, media policy, Council of Europe*

¹ avanloon@xmediastrategies.nl

Managing Director, X-Media Strategies (www.xmediastrategies.eu); Adjunct Professor of Law (courses taught: 'Broadcasting Regulation in European states' and 'European Telecommunications Law') at New York Law School; former Administrator at the Media Division of the Council of Europe; former Legal Advisor of the European Audiovisual Observatory.

Introduction

This paper will first highlight the European standards for freedom of expression and explain under which circumstances and to which extent, regulators and other public authorities can restrict this freedom right. Secondly, an overview will be provided of the Council of Europe's policies to protect freedom of expression on the internet. Finally, suggestions will be made for other questions in relation to freedom of expression on the internet which should perhaps be addressed at the level of the Council of Europe. One of the suggestions will be to address those question in the framework of the upcoming Ministerial Conference of Ministers of the member states who are responsible for national media policies.

The European standards for freedom of expression

“Freedom of expression and information as well as the free circulation of information and ideas regardless of frontiers and without interference by public authorities are fundamental to any genuine democracy. Media pluralism, that is to say the existence of a plurality of independent and autonomous media reflecting the broadest possible diversity of opinions and ideas, is indispensable for the effective exercise of this freedom. Media transparency is a major condition for safeguarding and strengthening pluralism.”²

Article 10 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR)³ protects everyone's freedom of expression, which right includes, *inter alia*, the right to seek, receive and impart information and ideas without interference by public authority. However, this freedom right is not absolute; it may be restricted under certain circumstances.

The authorities will have to justify any interference as required by para 2 of Article 10 ECHR, as interpreted by the European Court of Human Rights. In the absence of such justification, the risk will be that eventually, the European Court of Human Rights will set aside the obligations imposed. The Court has shown many times in the past that it will overrule any decision of a domestic court of a member State if it feels that that court, by upholding a decision taken by a public authority under national law, violates Article 10 ECHR. If necessary, the European Court of Human Rights will even set aside decisions which national constitutional courts

² See: para. 1 Explanatory Report to Recommendation R(94)13 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to the member States on measures to promote media transparency.

³ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocol No. 11, Rome, 4 November 1950, CETS No.: 5, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>; Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, restructuring the control machinery established thereby, CETS No.: 155.

may have deemed to be in line with the freedom rights protected in their national constitutions.

Thus, Article 10 ECHR will prevail over provisions in the national laws of member States (including provisions in their national constitutions), whenever Article 10 offers a higher level of protection. But in cases where provisions of national law offer a higher level of protection than Article 10 ECHR, the Court will respect any decision by a national court to uphold the higher protection offered by those national provisions.

Under Article 10 ECHR, any restrictions on the right to freedom of expression must:

1. pursue one or more of the legitimate aims listed in paragraph 2 of Article 10 ECHR;
2. be imposed by law; and,
3. be necessary in a democratic society.

Over the years, the European Court of Human Rights has created an extensive body of case law interpreting Article 10 ECHR. The Court has developed a systematic approach to assess whether there has been an interference with an applicant's right to freedom of expression and whether the interference was justified. For this purpose, the following checklist is used in practice:

1) *Has there been an interference with applicant's freedom right?*

Rights protected under Freedom of Expression Article:

1. Freedom to hold opinions
2. Freedom to seek information and ideas
3. Freedom to impart information and ideas
4. Freedom to receive information and ideas

2) *Are the applicants and their interests protected by Article 10 ECHR?*

Protected applicants:

1. Natural persons
2. Legal persons (including companies such as publishers and broadcasters)

Protected interests are, *inter alia*:

1. Commercial speech (Markt intern Case)
2. The use of the freedom right to pursue mere technical or economic objectives (Autronic Case)
3. 'Information and ideas' which 'offend, shock, disturb'

3) *Does the interference result from an action by public authority?*

1. Legislator?
2. Government agency?
3. Court?

4) *Has the applicant exhausted all national legal remedies available? Has the interference been prescribed by law?*

This will be the case if the rules are:

1. Foreseeable
2. Accessible

5) *Could the applicant or his advisors be expected to attune his behaviour to the legal requirements?*

1. Clear
2. Precise

6) *Did the interference pursue a legitimate aim?*

1. National security
2. Territorial integrity
3. Public safety
4. Prevention of disorder or crime
5. Protection of public health or morals
6. Protection of the reputation or rights of others
7. Preventing the disclosure of information received in confidence
8. Maintaining the authority and impartiality of the judiciary

In relation to *broadcasters*, the European Court of Human Rights accepted that the State Parties to the ECHR have the right to pursue additional legitimate aims in the framework of the licensing system referred to in the third sentence of para. 1 of Article 10 ECHR. This sentence stipulates that Article 10 “shall not prevent States from requiring the licensing of broadcasting, television or cinema enterprises”.

In the framework of this sentence, the Court decided that, in regard to broadcasting, the grant or refusal of a license may also be made conditional on other considerations (than those in para. 2 of Article 10 ECHR), “including such matters as the nature and objectives of a proposed station, its potential audience at national, regional or local level, the rights and needs of a specific audience and the obligations deriving from international legal instruments” (see para. 32 of the decision in the Case of Informationsverein Lentia).

The Court realised that,

“This may lead to interferences whose aims will be legitimate under the third sentence of paragraph 1, even though they do not correspond to any of the aims set out in paragraph 2.”

Therefore, it reiterated that,

“The compatibility of such interferences with the Convention must nevertheless be assessed in the light of the other requirements of paragraph 2.”

These other requirements are, that the rules interfering with an applicant’s freedom right must have been prescribed by law (see above), and the interference must have been “necessary in a democratic society”:

7) *Was the interference necessary (in a democratic society)?*

1. Pressing social need
2. National margin of appreciation
3. European supervision
 - 3.1 Measure as such capable of reaching the objective aimed at?
 - 3.2 Measure proportionate to the aim pursued?
 - 3.3 Less far reaching means available to reach objective?

Furthermore, member states have a *positive obligation* to protect and promote pluralism in information and ideas which are imparted by the media. An undertaking serving to impart information and ideas of general interest, which the public is moreover entitled to receive can only be successfully accomplished if it is grounded in the principle of pluralism, of which the State is the ultimate guarantor (e.g., Observer and Guardian and Informationsverein Lentia).

Council of Europe policies to protect freedom of expression on the internet⁴

Several Recommendations by the Committee of Ministers of the Council of Europe to the member states and several political Declarations by the Committee of Ministers show, that the Council of Europe:

- does not want member states to create a licensing system for content services which are disseminated through the internet on the sole grounds of the means of transmission used;
- does not want individuals to be subjected to any licensing or other requirements;
- is of the opinion that prior control of communications on the Internet should be an exception;
- is also of the opinion that content on the internet should not be subjected to restrictions which go further than those applied to other means of content delivery;
- accepts co-responsibility for ISPs only if they do not act expeditiously to remove or disable access to information or services as soon as they become aware of their illegal nature;
- finds that the will of Internet users not to disclose their identity should be respected

⁴ Recommendation CM/Rec(2008)6 on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters; Recommendation CM/Rec(2007)16 on measures to promote the public service value of the internet; Recommendation CM/Rec(2007)11 on promoting freedom of expression and information in the new information and communications environment; Declaration on freedom of communication on the Internet (28 May 2003); Recommendation No. R (97) 19 on the portrayal of violence in the electronic media; Recommendation 1543 (2001) of the Parliamentary Assembly on Racism and xenophobia in cyberspace.

- does not want access to certain content to be denied by applying *general* blocking or filtering measures;
- is against a general obligation on ISPs to monitor content to which they give access, that they transmit or store;
- does not want member states to impose a general obligation on ISPs to actively seek facts or circumstances indicating illegal activity;
- wants to encourage self-regulation and co-regulation in regard to content disseminated on the internet, whereby the objective of self- and co-regulation should be, to reach common standards and strategies regarding:
 - the ration and labelling of content and services carrying a risk of harm and carrying no risk of harm esp. those in relation to children
 - the rating, labelling and transparency of filtering mechanisms which are specifically designed for children;
 - the definition of a set of content descriptors, which should provide for neutral labelling of content so as to enable users to make their own value judgements over such content
 - the development of a wide range of search tools and filtering profiles, so that users can select content on the basis of content descriptors
 - the development of conditional access tools with regard to content harmful to minors, such as:
 - age-verifications systems;
 - personal identification codes;
 - passwords;
 - encryption and decoding systems;
 - access through cards with an electronic code;
- the establishment of content complaints systems;
- the creation of interactive content and its distribution between users (for example peer-to-peer networks and blogs) while respecting the legitimate interests of right-holders to protect their intellectual property rights;
- the labelling and standards for the logging and processing of personal data.

Suggestions for further questions to consider

Does the cross-border nature of Internet publications raise the same issues as satellite broadcasting did in the 1980s?

If so, similar solutions desirable as found in European Convention on Trans-frontier Television?⁵

⁵ The European Convention on Transfrontier Television is an international treaty which was negotiated in the framework of the Council of Europe to facilitate, among the Parties, the transfrontier transmission and the retransmission of television programme services (Article 1). The Convention

Are radio and TV streams on the internet similar to broadcasting?

If so, licensing regime desirable?

Perhaps the Ministers responsible for national media policies in the member states of the Council of Europe could address these questions at the 1st Ministerial Conference on media and new communication services, which will be held in May 2009 in Reykjavik (Iceland).

was amended in 1998. The Parties are those member States of the Council of Europe which have chosen to be bound by the treaty. States which are Parties to the European Cultural Convention and the European Community, can also choose to be bound by the European Convention on Trans-frontier Television.

PRIVACY AND THE MEDIA

Snežana Smolović-Green¹

Human Rights Lawyer and a Consultant on Media Development and Media Freedom,
World Association of Newspapers and News Publishers, France

***Summary:** New technologies always bring with them new values and risks. What used to be an unattainable ideal for the traditional media – interactive communication with users – is now a reality and the main feature of the new media. New horizons have emerged and users of media and social networks such as Facebook can now decide for themselves the desired level of intrusion. The new media carry with them new risks. In its 2007 report entitled “A Race to the Bottom“, Privacy International observes that Facebook poses a substantial threat to privacy.*

***Key words:** Privacy, Media, Regulator, Internet, Regulation*

¹ snezanasgreen@aol.com

Introduction

The Internet is considered to be “as diverse as human thought.”² It is extremely important for the realisation of the freedom of expression, conflict monitoring, exchange of ideas and information and dissemination of knowledge and it also develops new forms of communication, such as civil journalism. However, although the debates regarding the way of regulation of the Internet and new media are still topical, as a result of posting or disseminating information Internet users through the world are targeted by severe sanctions, such as detention, search engines are restricted through state intervention, blogs are deleted and websites are blocked. Amnesty International has launched the Irrepressible.Info campaign, believing that the Internet is a “new frontier in the struggle for human rights” and that assisted by some of the world’s largest IT companies, governments stifle the freedom of expression.

While national regulations and cultural differences lose their importance in the search for the resolution of the global problem, minimum human rights and fundamental standards of civilization development, which are common to all, are the proclaimed values in the search for the resolution of unacceptable situations, such as the abuse of new media or “silencing” of the Internet. This publication has been written with the aim of making a parallel between international and national standards, regulations and debates in the field of privacy of individuals, of informing the reader and of raising the issues for debate in this field in the national context.

The right to privacy in the media: International and regional regulations and standards

The right to privacy is a complex set of a number of human rights that deal with the private sphere of life of an individual: right to respect the private and family lives, right to the inviolability of one’s home and correspondence, right to the protection of honour and good reputation of an individual and right to the protection of personal data.³ The common feature of international regulations is that all these individual rights are protected within one provision. And so, Article 12 of the *Universal Declaration on Human Rights* (UDHR)⁴ stipulates that no one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, home or correspondence, nor to at-

² --, Background Paper on Freedom of Expression on the Internet (International Seminar, London, UK, 19-21 November 2001)

³ Additionally, privacy may be observed in different contexts as the privacy of communication (e.g. e-mail communication), genetic privacy (e.g. in genetic testing procedures), location privacy (workplace and home privacy), and privacy of information (data protection). --, Overview of Privacy (Privacy International, 2007) [http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd\[347\]=x-347-559062#\[1\]](http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd[347]=x-347-559062#[1])

⁴ (adopted in 1948) U.N. Doc A/810

tacks upon his honour and reputation and that everyone has the right to the protection of the law against such interference or attacks.

The right to privacy is not an absolute right and it may be restricted, for example for the purpose of protection of other rights, such as the freedom of expression. Similar to Article 12 of the UDHR, Article 17 of the *International Covenant on Civil and Political Rights* (ICCPR)⁵ protects the right to privacy against not only *arbitrary*, but also *unlawful* actions. The “unlawful” standard allows the violation of privacy only in accordance with the law, i.e. provisions and goal of the ICCPR-a.⁶ The regulation that restricts the right to privacy must define precisely and in detail the circumstances under which the restriction of privacy may be allowed, while the decision allowing the violation may only be made by the body authorized for this under the law on the case-by-case basis.⁷

Regional, European regulations and standards also follow the international ones, guaranteeing the right to privacy in one provision of the regulation. Article 8 of the *European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms* (ECHR)⁸ guarantees the “right to private life,” and stipulates that the intervention of public authorities must be imposed by law, necessary in a democratic society and pursue one of the following legitimate goals: national security, public safety or economic well-being of the country, prevention of disorder or crime, protection of health or morals, or protection of the rights and freedoms of others.⁹ Those who are well-acquainted with the provisions of Article 10 of the ECHR can already see very clearly a parallel between the right to privacy and the right to freedom of expression. Neither of the two human rights are absolute and both allow for the limitation of one right in order to protect the other. And so, the freedom of expression may be limited under the law whenever it is necessary in a democratic society for the purpose of protection of the good reputation and rights of others¹⁰ and, vice versa, the right to privacy may be limited whenever the public has a legitimate interest in finding out a particular piece of information, e.g. a piece of information from a politician’s private life. *The European Court of Human Rights* has adopted a very broad interpretation of the right to privacy and in the resolution of situations in which the right of media is opposed to the right to privacy, it uses the “principle of proportionality” and weighs two values:

⁵ (took effect on 23May 1976) 999 UNTS 171

⁶ Human Rights Committee, General Comment No. 16 (HRC GC) item 3

⁷ HRC GC item 8 The term “arbitrary” is an added value to the standard “unlawful,” under which, in order for a state intervention to be legal, it must also be reasonable for the situation and in line with the provisions of the ICCPR.

⁸ (adopted on 4 November 1950, took effect on 3 September 1953, the latest amendment Protocol 14, open for signing on 13 May 2004, still not in effect) CoE ETS No. 005

⁹ The right to privacy is protected also through, for example, Art. 16 of the Convention on the Rights of the Child, or through specific provisions of the right to a fair trial that refer to the exclusion of the public and media from the trial (see Art. 6 ECHR or Art. 14 ICCPR)

¹⁰ “Protection of the reputation and rights of others” is by far the most frequent of all the legitimate goals that are used to limit the freedom of expression and freedom of the press in the practice of the European Court for Human Rights

public and private interest.¹¹ Privacy may be violated not only by the actions of a state or individual, but also by the actions of a legal person and therefore the media or a journalist.¹² Each case is resolved individually and the context of each individual case sometimes has the crucial influence on the outcome of the dispute.¹³

The ECHR, UDHR and ICCPR were written at the time of “traditional” media. However, these regulations have been interpreted in the context of new media. And so, for example, interpreting the provisions of Article 17 of the ICCPR, which protects the right to privacy, *the Human Rights Committee* in its *General Comment No. 16* stipulates that the integrity and confidentiality of correspondence should be guaranteed both *de jure* and *de facto*, and that it should be made possible without interception, surveillance, including the electronic surveillance of any form of communication, and that the gathering and holding of data on computers and other similar devices must be in accordance with the law. At the regional level, too, *the European Court of Human Rights* in the case *Coplan vs. UK* (2007), for example, sets the standard that the sphere of “private life” also includes private e-mails and use of the Internet at work.

Although the new media are already the subject of regulation, there is no universal or regional regulation that would comprehensively solve the issue of privacy for the new media specifically. Council of Europe and EU documents have reached the farthest in that direction. *The Declaration on Freedom of Communication on the Internet* (2003)¹⁴ says that the freedom of communication does not prejudice the right to dignity or any other fundamental human rights. Under the Declaration, in line with limitations from paragraph 2 Article 10 of the ECHR, one needs, *inter alia*, to strike a balance between the right to anonymity on the Internet and the need to catch the perpetrators of crimes. The Declaration very simply and clearly makes the basic postulates of the (non)regulation of the Internet content, using the following principles:

- things permitted “off-line” should also be allowed “on-line”
- it is unacceptable to apply restrictions on the contents on the Internet to any extent greater than that otherwise allowed for other transmitters of contents.¹⁵

¹¹ On the other hand, there are views that in the digital era, it is wrong to interpret that one needs to find the real “balance” between the two rights and that in the digital era one right cannot be realised without the observation of the other and that the two rights complement, rather than oppose each other. Marc Rotenberg, *Protecting Human Dignity in the Digital Age* (UNESCO, 2000)

¹² HRC GC, item 3, and additionally, see e.g.. № 1165 (1998) of the Council of Europe Parliamentary Assembly

¹³ See *Van Hanoover vs. Germany* (2000) and *Editions Plon vs. France* (2004)

¹⁴ (adopted in 2003) Council of Europe

¹⁵ and the same principles were supported by three mechanisms for the protection of the freedom of expression provided by the United Nations, Organisation for Security and Cooperation in Europe and the Organisation of American States in their joint statement in 2001

The Council of Europe *Cyber-crime Convention* (2001) should also be added to the set of regional European standards in the area of privacy in the new media, as well as three EU directives protecting personal data (Directive 95/46/EC, *Data Protection Directive*), e-privacy (Directive 2002/58/EC, *E-Privacy Directive*),¹⁶ or other legitimate goals, such as the protection of national security and prevention of terrorism (Directive 2006/24/EC, *Data Retention Directive*).¹⁷

Right to privacy in the media: Serbian regulations

Unlike international treaties, Serbia's applicable regulations define the right to privacy in several provisions of the Constitution.¹⁸ Nevertheless, the rights guaranteed in the Constitution are not complete. None of the Constitutional provisions guarantee explicitly and unequivocally the protection of the right to privacy, the right to private life, the right of inviolability of the family or family life in the way that these rights are defined under international treaties.¹⁹ This is another demonstration of the haste in which the Constitution was written. It is important to stress that these provisions are not in accordance with the traditionally strong guarantees of the right to privacy under the positive Serbian regulations. For example, the *Charter on Human and Minority Rights*, which secured Serbia's entry in the Council of Europe, precisely reproduces international standards and its Article 24 guarantees the right to the respect of the private and family lives, inviolability of one's home, confidentiality of correspondence and protection of personal data.²⁰

Until recently, the list of positive Serbian regulations on personal data protection included the Law on the Protection of Personal Data of 1998, which was never enforced. The Law was replaced by the recently adopted Law on the Protec-

¹⁶ The E-privacy Directive sets the standards on the ways in which personal data can be used and collected, particularly in the case of e-mail spam or other forms of e-mail communication which the individual user has not requested (unsolicited communications). So, for example, the Directive forbids direct e-mail advertising without the agreement of the recipient if this is a private person ("opt-in" regime).

¹⁷ Directive 2006/24/EC (Data Retention Directive) refers only to the data collected and processed as a result of communication, with the aim of making the data available for the needs of investigation, detection and prosecution of serious crimes. Under the Directive, telecommunications operators shall retain the data pertaining to the users' electronic communication for a period of between six months and two years, according to the choice of the member-country. The retained data have nothing to do with the contents of the electronic communication, but the fact when and where it happened.

¹⁸ Articles 32, 40-42 of the Constitution guarantee the right to a fair trial and exclusion of public, secrecy of letters and means of communication and personal data protection. Article 50 of the Constitution leaves it to a special law to regulate the right to a correction and response.

¹⁹ See e.g. the opinion of the Council of Europe Venice Commission from 2007, which believes that the Constitution does not fully reproduce Art. 8 of the ECHR, just because it does not guarantee the explicit and general right to the private and family life.

²⁰ The good reputation and honour of the individual is protected under Article 29 of the Charter.

tion of Personal Data.²¹ Media regulations adopted in 2002 and 2003 recognise and protect the right to privacy in connection with the freedom of expression and the freedom of the press. Thus, provisions 43 through 91 in Chapter VII of the *Public Information Act* regulate the publication of information from one's personal life and personal recordings, right to a response and correction in the media, right to the reimbursement of the material and immaterial damage in civil proceedings, etc. Article 9 of the *Public Information Act* limits the right to the protection of privacy if a piece of information is important for the public in view of the fact that the relevant person holds a particular (political or state) office, if the limitation is proportional to the justified interest of the public and decided upon on a case-by-case basis. Also, Article 14 of the *Law on a Free Access to Information* bans the access to information if this would violate the right to privacy, good reputation or any other right, except in some specific cases (e.g. when the public has the interest in finding out a particular piece of information). The set of laws that protect privacy also include criminal law provisions on defamation, libel and publication of facts from the personal and family lives that might undermine one's honour or good reputation, including their publication in the media.

Regulations in Serbia define new media to some extent, but they were written for the analogous, rather than the digital or new media world.²² The adoption of a *Law on Electronic Communication* has been announced as well as a further harmonization of national regulations with the Council of Europe and EU regulations.

Unresolved dilemmas and industry role

In its final report of 2005, the *UN Working Group on Internet Governance*²³ concludes that there is a lack of national laws and global standards that could be used and be enforceable in the field of protection of privacy and data on the Internet. As a result, users have little, if any, chance of protecting their rights, even if they are recognised in the national legislation, and the Working Group called for the establishment of an international public policy and coordination in issues that include privacy protection.

²¹ The Law on the Personal Data Protection, Official Gazette of the Republic of Serbia No. 97/2008 of 30 October 2008 (took effect on 4 November 2008 and has been enforced since 1 January 2009)

²² Art. 11 of the Public Information Act defines public media as the Internet and other electronic versions of the listed media and other media which, using words, images or sounds, publish ideas, information and opinions that are meant to be distributed publicly to an undefined number of users. Articles 54 and 55 of the Law on Telecommunications guarantees the privacy and safety of data and, accordingly, provides for the obligations of public telecommunications providers in data protection.

²³ C. de Bossey, Report of the Working Group on Internet Governance (WGIG 2005) <http://www.wgig.org/>

In the absence of unified international public policies, the following situations are the least that can happen: in May this year, Google Earth was warned by the European private data protection supervisor that services such as the Street View program in Europe must satisfy the rules from European privacy laws, which are far stricter than the rules in the United States.²⁴ On the other hand, for example, Europe's insistence on strict rules has resulted in a controversial directive on the monitoring of electronic communications. The Directive is the target of strong criticism: it is believed to have no legal basis,²⁵ and to violate Articles 8 and 10 of the ECHR.²⁶ The situation is similar with the *Convention on Cyber-crime*, which is believed to have been adopted in an insufficiently transparent procedure and to insufficiently protect the right to privacy and freedom of expression. *In connection with this, there are open issues, such as: is law sufficient to protect the fundamental human rights in the context of new media? If the Internet should be regulated by law, who can and should regulate the Internet?*

The Declaration on Freedom of Communication on the Internet of 2003 favours self-regulation and co-regulation of the Internet, rather than the regulation of the internet by the state alone... The Directive on e-privacy recommends cooperation and multi-stakeholder approach in the introduction of new technologies... The WSIS Declaration on Principles from 2003²⁷ insists on an "ethical dimension" of the information and communication technologies and believes that the use of these technologies and creation of contents should respect human rights and freedom of others, including the right to privacy ... The Irrepressible.Info campaign petition demands from the states to stop the forbidden limitation of the freedom of expression on the Internet and from companies to stop helping the states to do so ...

These are only some of the documents that recognise that a global problem calls for a multi-stakeholder approach to its resolution. However, it is not enough to

²⁴ The supervisor said that taking photographs in the street is one thing, which mostly is not a problem, and that it is certainly something completely different to take photographs of everything using a mobile camera.

²⁵ In June 2008, The European Court of Justice for the first time had a hearing in the procedure for the annulment of the Data Retention Directive, initiated by Ireland believing that the Directive was adopted without any real legal basis, Ireland vs. Council of the European Union, European Parliament, C-301-06. Additionally, see: --, ECJ first hearing on data retention case (EDRI-gram 2 July 2008) <http://www.edri.org/edrigram/number6.13/ecj-hearing-data-retention>

²⁶ A large number of activists and organisations, as well as Slovakia, additionally believe that the Directive is not in line with Art. 8 of the ECHR because it violates the right to privacy and correspondence, and Article 10 of the ECHR because it has negative effects to the exchange of information and ideas. It is believed that the Directive violates the right of telecommunications service providers, because it does not envisage that the states should cover the costs of information storage. See: Submission concerning the action brought on 6 July 2006 Ireland vs. Council of the European Union, European Parliament, C-301-06, filed by 43 organizations concerned by the provisions of the Directive.

²⁷ Declaration of Principles, Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium (WSIS Document no WSIS-03/GENEVA/DOC/4-E 12 December 2003)

rely only on the self- or co-regulation, as these systems can be credible only if supported by governments, industry and civil society representatives, if they respect the fundamental human rights, such as the right to privacy or freedom of expression and if all relevant stakeholders are involved in the design and implementation of these systems.²⁸

Let's observe the current development of one of such documents. These are the *Principles of Freedom of Expression and Privacy*, which have the aim to protect the freedom of speech in the countries with repressive regimes and which have been adopted by the *Global Network Initiative* made up of industry representatives (such as Yahoo, Microsoft, Google), international high-profile NGOs and recognised universities.²⁹ The document has already been criticised by *Amnesty International*³⁰ and *Human Rights Watch*³¹, primarily due to its nature, which reflects the voluntary, rather than mandatory behaviour of companies and, for example, insufficiently clearly envisage the obligation of companies to review potentially forbidden demands of repressive governments.

The issue of the role of the NGO sector and industry has existed in the human rights field for the past 20 years. A school of opinion believes that though the observation, protection and realisation of human rights is the obligation of the state, companies also have these obligations within their sphere of influence and activity.³² Also, this approach does not mean that companies have the legislator status.³³ Interactivity, as a feature of the new media, can potentially be used in a positive way in the struggle to protect the freedom of expression and right to privacy on the Internet, through, for example, the selection of the level of protection of privacy by Internet users, or through the possibility of development, in parallel with the development of new technologies, of legal and other mechanisms that would be incorporated in the technology itself for the purpose of protecting privacy.³⁴ *In connection with this, the*

²⁸ Y. Akdeniz Speech 3: Controlling Internet Content: Implications for Cyber-Speech University of Leeds; Director, Cyber-rights & Cyber-Liberties, p. 3

²⁹ --, Participants (Global Network Initiative) <http://www.globalnetworkinitiative.org/participants/index.php>

³⁰ --, Amnesty Criticizes Global Network Initiative for Online Freedom of Speech (Guardian 30 October 2008) <http://www.guardian.co.uk/technology/2008/oct/30/amnesty-global-network-initiative>

³¹ --, Why Reporters Without Borders is not endorsing the Global Principles on Freedom of Expression and Privacy for ICT companies operating in Internet-restricting countries (RWB 28 October 2008) http://www.rsf.org/article.php3?id_article=29117

³² The debate starts from the assumption that responsibility accompanies power and the fact that some companies are more powerful than some states. See, e.g.: Norms on Human Rights Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises UN Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights (13 August 2003) E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2, available at: <http://www1.umn.edu/humanrts/links/norms-Aug2003.html>

³³ A Clapham, *Human Rights Obligations of Non-State Actors* (OUP, New York, 2006) p. 28

³⁴ Examples include projects such as eBay Law Enforcement CD Project and Microsoft Child Exploitation Tracking System (CETS). C. Callanan and M. Gercke, *Cooperation Between Law Enforcement and Internet Service Providers against Cybercrime: Towards the Common Guidelines*

following issues are being raised: can the industry be allowed to define on its own the rights of self- and co-regulation in the field of privacy protection?³⁵ Does the industry sufficiently include privacy protection and freedom of expression experts when it develops new technologies and, vice versa, does the government sufficiently consult industry representatives when it defines strategies?

Unacceptable forms of behaviour concerning privacy can be recognised in Serbian media. The independent regulatory body for telecommunications, the *Republican Telecommunications Agency* (RATEL) in July 2008 adopted *Technical conditions for subsystems, devices, equipment and installations of the Internet network for the needs of state bodies authorised for electronic surveillance*. After a strong reaction of Internet activists and professional public, who believed that the *Technical conditions* grossly violated the right to privacy and right to the freedom of expression, RATEL suspended the provisions on the enforcement of the *Technical conditions* until the time of adoption of a law on personal data protection.³⁶ Meanwhile, this law was adopted, although its proposal was strongly criticised by human rights protection institutions, commissioner for information of public importance and personal data protection (hereinafter referred to as: the commissioner) and the ombudsman, who submitted as many as 15 amendments to this law. If it had been adopted, the most important amendment would have removed the possibility to prevent unlimited control of the regularity of work of bodies in charge of data registers.³⁷ Under the adopted provision, however, the access to the control body can be restricted, but the opinion of the chief judge of the Supreme Court of Cassation must be obtained on the existence of reasons for limiting the commissioner's right of control. Although it remains unclear whether the opinion of the chief judge is binding or not, the text clearly says that the commissioner must be informed about the opinion of the Court. *It still remains to be seen in which way the competent bodies will implement this insufficiently clear provision in practice and especially if this will be done in a way that would be in line with international regulations, such as the ICCPR,³⁸ i.e. with the Additional Protocol to the Convention on the Protection of Persons Relating to the Automatic Data Processing, which was ratified nearly at the same time and which, in its Article 1, envisages the authority of the*

(CoE Project on Cybercrime 25 June 2008) http://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/cybercrime/Documents/Reports-Presentations/567_prov-d-wgSTUDY_25June2008.pdf

³⁵ A. Callamard, Strengthening the Human Rights Framework in and for Cyberspaces (Article 19 at the UNESCO Conference February 2005)

³⁶ For additional information in Serbian, see: <http://www.anem.rs/cms/item/oanemu/sr/Saopstenja.html?articleId=10335&type=saopstenje&view=view> For additional information in English, see: <http://www.anem.rs/cms/item/oanemu/en/Saopstenja.html?articleId=10334&type=saopstenje&view=view>

³⁷ For additional information in Serbian, see: <http://www.anem.rs/cms/item/medscena/sr/Aktuelno?articleId=10467&type=aktuelno&view=view> For additional information in English, see: <http://www.anem.rs/cms/item/medscena/en/Aktuelno.html?articleId=10479&type=aktuelno&view=view>

³⁸ See the description of the General Commentary No. 16 of the Human Rights Committee, above

*competent body to be involved in all legal procedures without any limitations and to point at the violation of rights.*³⁹

Similarly to the global level, the basic issue in the national context will be how to ensure the development of new media and the Internet, while protecting privacy and freedom of expression. Although this is a basic role of the state, in the absence of a data privacy “culture” an equal level of engagement on the achievement of this goal is expected from other stakeholders, particularly the industry and the NGO sector. Raising of awareness on the important issue of privacy in the media is one of the ways in which these rights can be protected and this publication, as part of the conference on the freedom of expression on the Internet, is a step in that direction.

³⁹ For additional information in Serbian, see: <http://www.anem.rs/cms/item/medscena/sr/Aktuelno?articleId=10379&type=aktuelno&view=view> For additional information in English, see: <http://www.anem.rs/cms/item/medscena/en/Aktuelno?articleId=10385&type=aktuelno&view=view> In connection with that, also see: S. Marković, Nadgledanje Interneta (Monitoring the Internet) (ECDL Forum, message of 30 August 2008.) <http://www.ecdlcentar.com/forum/viewtopic.php?p=21393&sid=d15ba7f7c80c0d91b275ff3d60870db7>

INTERNET AND THE RIGHT OF ANONYMITY

Dirk Voorhoof¹

Professor, Ghent University

External Lecturer, Copenhagen University

Lecturer at PCMLP/ Media Law Advocates Programme, University of Oxford

Abstract: *This Article explores the ratio and characteristics of the right of anonymity on the Internet. A right of anonymity is considered as a shield against oppression, harassment, retaliation, censorship or discrimination and therefore it is considered as a vital component of freedom of speech or freedom of expression. Reference is made to several existing types of rights of anonymity in relation to freedom of expression, such as the right to protect (confidential) journalistic sources, free elections with secret ballot, the right of authors to create works under a pseudonym or anonymous, undercover or alias journalism... A right of anonymity however will inevitably have a relative character, due to society's interest in determining one's accountability, responsibility or liability in case of illegal or harmful content. In criminal law, for reasons of civil liability, for the protection of intellectual property law or in the area of commercial communications and advertising, the need for identification has reduced the scope of protection of one's right to anonymity. It is explained how this approach is reflected in Principle 7 of the Declaration of the Council of Europe on Freedom of Communication on the Internet (28 May 2003). Striking a fair balance between the right of users of the Internet not to disclose their identity and tracing those responsible for criminal acts is the difficult but also inevitable challenge in this regard, a balance which cannot be found without respecting rigorously the human rights and fundamental freedoms of the involved persons. These rights and freedoms also need to be protected with extra procedural guarantees, e.g. regarding the disclosure of the identity by ISP's or the detention of personal data by ISP's and public authorities.*

Keywords: *Right of anonymity, Freedom of Expression, Participation, Responsibility and Control, Internet*

¹ dirk.voorhoof@ugent.be

“In order to ensure protection against online surveillance and to enhance the free expression of information and ideas, member states should respect the will of users of the Internet not to disclose their identity”²

Introduction

Focussing on the right of anonymity on the Internet leads to a confrontation with an ambiguous perspective. Introducing and explaining the notion ‘right of anonymity’ in relation to the online world of the Internet indeed produces an obvious paradox. The construction or the expectation as if there could be such a thing like a ‘right of anonymity on the Internet’ indirectly refers to the discussion amongst the honourable members of the People’s Front of Judea, sitting in the sunny side of a Roman arena, a scene from the famous and hilarious movie ‘The Life of Brian’ of Monty Python. During this scene, one of the members of the Front, Stan, or is it Roberta (?)³, advocates gender-bending and requests that the Front should recognize the right of men to give birth to a child⁴. Indeed a rather theoretical right, but according to Stan a right worth fighting for.

Claiming a right of anonymity on the Internet also reflects a very high level of theorizing on rights and principles, as in reality such a right seems to be rather illusionary. Isn’t communicating over the Internet the most obvious step one can take in order to give up one’s anonymity: once connected on the world wide net anonymity no longer exists, except may be as an illusion. Getting connected on the Internet, being involved in Internet communication includes inevitably some kind of self-identification with always some possibility of traceability, if not directly, than indirectly, by authorities, by law enforcement bodies, by intermediaries (ISP’s) or by other private persons. As online citizens we are contributing and participating in our own surveillance⁵. Isn’t claiming a right of anonymity in the online environment like claiming a right to keep dry while swimming? Can there be a right of anonymity on the Internet? Is a right of anonymity on the Internet a pertinent and realistic claim in

² See COE Declaration Freedom of Expression on the Internet, 2003, Principle 7, available on http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/CM_en.asp

³ Role(s) performed by Eric Idle.

⁴ The life of Brian, directed by Terry Jones, 1979. The dialogue is as follows: Judith: (on Stan’s claim that men should have the right to give birth and his desire to be a mother) Here! I’ve got an idea: suppose you agree that he can’t actually have babies, not having a womb - which is nobody’s fault, not even the Romans’ - but that he can have the ‘right’ to have babies. Francis: Good idea, Judith. We shall fight the oppressors for your right to have babies, brother... sister, sorry. Reg: What’s the ‘point’? Francis: What? Reg: What’s the point of fighting for his right to have babies, when he can’t have babies? Francis: It is symbolic of our struggle against oppression. Reg: It’s symbolic of his struggle against reality.

⁵ E. Dommering, *Gevangen in de waarneming*, Amsterdam, Otto Cramwinckel, 2008, with a reference to R. Whitaker, *The end of privacy. How total surveillance is becoming a reality*, New York, The New Press, 1993.

order to guarantee more freedom of expression? Can it be formulated in terms of an enforceable right? Is claiming a right of anonymity on the Internet a struggle against oppression and tyranny or is it, to paraphrase the leader of the People's Front of Judea, "*a symbolic struggle against reality*"?

Even if claiming a right of anonymity has more a symbolic value than it is a pragmatic or realistic assumption, it might be worth struggling for. Indeed, symbols as well can relate or refer to important values.

And even if in now a days reality of the Internet a right of anonymity seems to be illusionary, it does not exclude that the reality of the Internet shouldn't be modified in order to have such a right (better) respected in the future. Isn't precisely the law meant to protect the rights of individuals⁶? The crucial question however is whether the individual should have a right on anonymity.

What is anonymity?

The notion anonymous comes from the Greek "*anonymos*", which means 'without name'. The notion "*pseudonyme*" also stems from the old Greek: "*pseudonoma*", which means 'false name'. In the modern or rather post-modern world of the information society, anonymity is defined as an aspect of (informational) privacy. Personal data are protected, the use of it is regulated and restricted⁷. Anonymity however is also a part of social interaction: it means reducing the disclosure of your identity to certain circles, certain persons, certain areas of social life and society. Anonymity is a relative concept indeed, also e.g. from a time perspective. Anonymity cannot be absolute, as there will always be other persons, be it in a technical, confidential, intimate or professional relation, who will be informed about one's identity, sooner or later. As individuals living in a community, participating in social life, we inevitably leave traces of our identity. The question is to what extend one can be non-identifiable or not-retraceable. Non-identifiable or not-retraceable by whom? Non-identifiable or not-retraceable for how long time?

A basic characteristic and very often the essential goal of anonymity is the reduction of responsibility for one's action. Anonymity creates a possibility to do things that one would not do or should not do in 'normal' circumstances. Wearing a mask, being dressed in a carnival costume, hiding in the dark, using anonymous remailers, participating with a pseudonym in chat rooms, residing in a big city...

⁶ See ECtHR, 3 April 2007, *Copland v. U.K.*, in which the Court decided that "emails (sent from work) are protected under Article 8 (right of privacy), as should information derived from the monitoring of personal internet usage".

⁷ See OECD's 'Guidelines on Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data' (1980), the Council of Europe's 'Convention on the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data' (1981) and the EU-Directive 95/46/EC on Data Protection, 'Directive on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data'.

are all examples that make us more or less invisible, anonymous. Being anonymous also creates a feeling of freedom, of liberty to do things that one is not supposed to do under conventional or traditional mechanisms of social control. In other words : anonymity reduces social control. Anonymity creates freedom.

Anonymity: from fascinating attraction to fundamental human right

The phenomenon of anonymity has inspired many writers and philosophers and has more recently also inspired filmmakers. Readers and audiences are fascinated by anonymity and invisibility. In his *Politeia*, Plato refers to the story of Gyges, told by his pupil Glaukon: a story about a ring that made the (royal) shepherd Gyges invisible⁸. In Tolkien's *Lord of the Rings* it is also a ring that makes its bearers (Frodo and Bilbo Gaggins) invisible. In the mysterious science-fiction novel of H.G. Wells, *The Invisible Man* (1897) it is a former brilliant medical student, Griffin, who succeeded to develop a formula and an experiment to become invisible, making that his body did not absorb nor reflect light.

In George Orwell's⁹ *1984* the author evokes the total negation of anonymity due to the permanent surveillance by the telescreen and the thought police. The book is still the great modern classic of the negative Utopia, referring to a world where the individual is extremely vulnerable under the eyes of 'Big Brother'. As George Orwell wrote and Winston Smith experienced : "*There was of course no way of knowing whether you were being watched at any given moment*". Orwell describes how a (political) system and a society in which the individual is permanently monitored and where (occasional) anonymity is inexistent, is dehumanising. It is indeed only in modern democracies that rights of anonymity became respected and guaranteed as fundamental human rights.

Why claim a right of anonymity?

The claim or desire to (temporary) anonymity finds its basis in the will to escape from danger or social control, but especially to escape from oppression or totalitarian censorship. Anonymity has been used for a variety of reasons, ranging from fear of persecution or retaliation, avoiding the risk of discrimination¹⁰ to prejudice of privacy. Anonymity in relation to freedom of speech is a tool to circumvent censorship or to avoid bureaucratic control or harassment by authorities or others¹¹.

⁸ Plato, *The Republic*.

⁹ Pseudonym for Arthur Eric Blair.

¹⁰ The disclosure of the first name and/or family name can reveal one's gender, ethnic background or nationality.

¹¹ See also J. Turley, 'Registering Publius: the Supreme Court and the Right of Anonymity', <http://www.cato.org/pubs/scr/2002/turley.pdf>

According to the US Supreme Court “anonymity is a shield against the tyranny of the majority. . . . [It] protect[s] unpopular individuals from retaliation - and their ideas from suppression - at the hand of an intolerant society”. The US Supreme Court also stated that “anonymous pamphleteering is not a pernicious, fraudulent practice, but a honourable tradition of advocacy and of dissent”¹², recognizing a right of anonymity as protected under the US First Amendment¹³.

In recent years, a firm claim for digital anonymity has been formulated. *Who benefits from digital anonymity? Whistle-blowers, victims of abuse, and troubled people seeking counseling. Political insiders, the politically incorrect, and insurrectionists. Gays, lesbians, and bored straights. Bad poets. People trying the fit of another skin. Virtually everyone. You. You deserve at least as much anonymity on the Net as you have when you cast a vote, post an anonymous tract, or buy a newspaper from a coin-operated rack In fact, you should demand a stronger right on the Net. Otherwise, authorities will find it easy to track, sort, and record your digital behavior. You should thus demand the right to use the most powerful encryption available*¹⁴.

Rights of anonymity: they do exist!

In essence, anonymity is to be considered as a shield against oppression, harassment, retaliation, censorship or discrimination and therefore is it considered as a vital component of freedom of speech or freedom of expression. Anonymity (or using a pseudonym) can also be used for gathering information that in other occasions would be much more difficult, if not impossible, to obtain as a journalist, as e.g. in undercover or alias journalism¹⁵. People who are leaking information from within an organisation, public service or commercial company, such as ‘whistle blowers’, can claim a right of freedom of expression¹⁶ and they can also protect themselves by not disclosing their identity when communicating information to others, to media or to journalists. In case of a confidential relation between a source and a journalist, the journalist will guarantee the non-disclosure of the identity of his source. In order to respect confidentiality between sources and journalists, journalists (- in the broad sense of the word -) can rely on a right not to be compelled to reveal their sources, as recognized in the case law of the European Court of Human Rights. According to the European Court the protection of a journalist’s sources is one of the basic condi-

¹² McIntyre v. Ohio Elections Comm., 514 U.S. 334 (1995)

¹³ The US First Amendment stipulates that Congress shall make no law “abridging the freedom of speech, or of the press”.

¹⁴ See <http://www.wired.com/wired/archive/3.10/cyber.rights.html>

¹⁵ See e.g. the PCC report on subterfuge and newsgathering, 2007, also referring to undercover journalism -http://www.pcc.org.uk/assets/218/PCC_subterfuge_report.pdf?oxid=d8361ce40b91623b17a7681f7061e1de. See also ECtHR 19 December 2006, Radio Twist v. Slovakia.

¹⁶ See e.g. ECtHR 12 February 2008, Guja v. Moldova.

tions for freedom of the press : “*Without such protection, sources might be deterred from assisting the press in informing the public on matters of public interest and, as a result, the vital public-watchdog role of the press might be undermined*”. The order to disclose a source can only be justified by an overriding requirement in the public interest. It is also underlined by the Court that limitations on the confidentiality of journalistic sources “*call for the most careful scrutiny by the Court*”¹⁷. In order to guarantee a more effective protection of journalistic sources in the member states, the Committee of Ministers of the Council of Europe adopted Recommendation (2000) 7 “*on the right of journalists not to disclose their sources of information*” (8 March 2000)¹⁸, inviting the member states to implement in their domestic law and practice the protection of journalistic sources, i.e. to “*provide for explicit and clear protection of the right of journalists not to disclose information identifying a source in accordance with Article 10 of the Convention*”. The protection of journalistic sources is also applicable for online media and for online journalism.

Also other kinds of anonymity rights have been recognised, such as the respect for secret ballot, guaranteed by Article 3 of the First Protocol: “*The High Contracting Parties undertake to hold free elections at reasonable intervals by secret ballot, under conditions which will ensure the free expression of the opinion of the people in the choice of the legislature*”. More recently the principle of secret ballot has also been recognised as a basic value to be respected in applications of e-voting¹⁹. The Recommendation of the Council of Europe on e-voting stipulates under ‘Secret suffrage’:

16. *E-voting shall be organised in such a way as to exclude at any stage of the voting procedure and, in particular, at voter authentication, anything that would endanger the secrecy of the vote.*

17. *The e-voting system shall guarantee that votes in the electronic ballot box and votes being counted are, and will remain, anonymous, and that it is not possible to reconstruct a link between the vote and the voter.*

18. *The e-voting system shall be so designed that the expected number of votes in any electronic ballot box will not allow the result to be linked to individual voters.*

19. *Measures shall be taken to ensure that the information needed during electronic processing cannot be used to breach the secrecy of the vote.*

¹⁷ See ECtHR 27 March 1996, Goodwin v. UK, ECtHR 25 February 2003, Roemen and Schmit v. Luxembourg, ECtHR 15 July 2003, Ernst a.o. v. Belgium, ECtHR 22 November 2007, Voskuil v. Netherlands and ECtHR 27 November 2007, Tillack v. Belgium. See also ECtHR, 8 December 2005 (Dec.), Nordisk Film & TV A/S v. Denmark, 8 December 2005.

¹⁸ Committee of Ministers, Recommendation (2000) 7 on the right of journalists not to disclose their sources of information, 8 March 2000, DH-MM (2000) 2, 125-128 (Explanatory Memorandum).

¹⁹ Recommendation by the Committee of Ministers, Rec(2004)11 of the Committee of Ministers to member states on legal, operational and technical standards for e-voting, 30 September 2004.

Another kind of right of anonymity is enshrined in international copyright law. The Bern Convention in its Art. 7, 3 en 15, 3 gives recognition to anonymous and pseudonymous works²⁰.

A right of anonymity is also reflected in the decisions of non-disclosure of names of parties in legal proceedings. Anonymising the identity of persons is applied in national and international case law in order to protect plaintiffs, defendants, victims, suspects, witnesses or applicants. The European Court of Human Rights for instance can, on request, decide not to disclose the name of the applicant. Section 47, 3 of the Rules of the Court (2007) provides that “*applicants who do not wish their identity to be disclosed to the public shall so indicate and shall submit a statement of the reasons justifying such a departure from the normal rule of public access to information in proceedings before the Court. The President of the Chamber may authorise anonymity in exceptional and duly justified cases*”. This rule has been applied in the case *V. v. U.K* and in *T. v. U.K.*²¹, as the Court in its judgment indeed didn’t disclose the identity of the applicants, two ten-year-old boys, “V.” and “T.”, convicted for murder and abduction²² of another young boy, regardless of the fact that the names of Jon Venables and Robert Thompson were made public by the British press and on the Internet²³. The Court also protected from public disclosure the name of the applicant and other persons involved in the domestic proceedings in a case related to a divorce, sexual offences and the infection with the (aids)virus HIV, a case in which the applicant precisely complained about a violation of her privacy during the domestic proceedings in Finland²⁴. In the case of *A. v. U.K.*²⁵, again a case on Article 8 (right of privacy), the Court decided not to reveal the name of the applicant. In this case the applicant and her children had been suffering of racial abuses. The Court had come to the conclusion that the earlier disclosure by a member of Parliament of the name and address of the applicant during a parliamentary debate was protected by the parliamentary immunity which had to be given absolute protection under Article 10 of the Convention²⁶. This finding however did not take away the necessity to mask

²⁰ Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic works, http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/trtdocs_wo001.html#P136_24799

²¹ ECtHR, 16 December 1999, *V. v. U.K.* and *T. v. U.K.*

²² The Jamie Bulger-case. See for more information on Wikipedia “Jamie Bulger”.

²³ After their rehabilitation and release on parole in 2001, Venables and Thompson were given new identities and moved to secret locations under a “witness protection”-style action. An injunction was imposed on the press in the UK and Wales preventing the publication of details about the boys, for fear of reprisals. It is unclear if and how this injunction resorted effect in the internet environment.

²⁴ ECtHR 25 February 1997, *Z. v. Finland*.

²⁵ ECtHR 17 December 2002, *A. v. U.K.*

²⁶ The Court agreed with the applicant’s submissions to the effect that the allegations made about her in an MP’s speech were extremely serious and clearly unnecessary in the context of a debate about municipal housing policy. The MP’s repeated reference to the applicant’s name and address was particularly regrettable according to the Court and it considered that the unfortunate consequences of the MP’s comments for the lives of the applicant and her children were entirely

the identity of the applicant in the Court's judgment. In another case related to the right of privacy and membership of the Freemasons, the Court decided to anonymise the identity of the applicant, a judge who had been a member of the Adriano Lemmi Lodge in Milan²⁷. Also in a few exceptional cases related to freedom of expression, the Court decided not to disclose the identity of the applicant, as this was the case in *I.A. v. Turkey*, a case in which the applicant complained of a conviction in Turkey for blasphemy against "*God, the Religion, the Prophet and the Holy Book*" through the publication of a book²⁸. The anonymity or non-disclosure of the identity of litigants in court proceedings or the public communication of names of parties in judicial decisions becomes even more a legitimate concern and a controversial issue in the online world of legal databases and search engines.

Another concern in the area of claims on privacy protection and the right of anonymity is the non-traceability, in general²⁹ or specifically regarding protection of minors. In a recent declaration by the Committee of Ministers of the Council of Europe, the Committee underlines "*that the traceability of children's activities via the Internet may expose them to criminal activities, such as the solicitation of children for sexual purposes, or otherwise illegal or harmful activities, such as discrimination, bullying, stalking and other forms of harassment, by others*"³⁰. The Committee declared that, other than in the context of law enforcement, "*there should be no lasting or permanently accessible record of the content created by children on the Internet which challenges their dignity, security and privacy or otherwise renders them vulnerable now or at a later stage in their lives*" and it invited the member states and stakeholders "*to explore the feasibility of removing or deleting such content, including its traces (logs, records and processing), within a reasonably short period of time*".

foreseeable. However, these factors could not alter the Court's conclusion as to the proportionality of the parliamentary immunity at issue, since the creation of exceptions to that immunity, the application of which depended upon the individual facts of any particular case, would seriously undermine the legitimate aims pursued (ECtHR 17 December 2002, *A. v. UK*, § 88).

²⁷ ECtHR 2 August 2001, *N.F. v. Italy*.

²⁸ The judgment however revealed that the applicant is "the proprietor and managing director of Berfin, a publishing house which in November 1993 published a novel by Abdullah Rıza Ergüven entitled "*Yasak Tümceler*" ("The forbidden phrases")": ECtHR 13 December 2005, *I.A. v. Turkey*. See also ECtHR 7 February 2002, *E.K. v. Turkey* and ECtHR 4 March 2003, *C.S.Y. v. Turkey*.

²⁹ See Directive 2006/24/EC of 15 March 2006, on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC.

³⁰ Declaration of the Committee of Ministers on protecting the dignity, security and privacy of children on the Internet, 20 February 2008.

Right of anonymity, freedom of expression and the Internet³¹

With regard to freedom of speech and the Internet it is often reiterated that a right of anonymity will guarantee more to participate in public debate. It is considered both in the individual's interest and in the public interest that guaranteeing a right of anonymity will stimulate that more voices will be heard. Publishing or communicating anonymous should not be considered as an offence: anonymous communication does not harm or damage "as such". The prohibition or criminalisation of anonymity is considered a violation of the right to freedom of expression.

A right of anonymity however will inevitably have a relative character. Due to technical reasons and social interaction there is no absolute guarantee on anonymity. Very often the content provider will have no interest at all in anonymity, as anonymity or lack of authentication might also reduce the credibility or the reliability of the content. In a corporate or commercial environment the need for identification will even be predominant, such as the need for identification of legal persons or firms in order to protect consumer interest. This concern is clearly reflected in the EU-directive 2007/65 concerning the provision of audiovisual media services, promulgating an obligation of identification by the audiovisual media service providers (MSP's). Art. 3a stipulates that MSP's shall make easily, directly and permanently accessible to the reception of a service at least the following information:

- a) the name of the MSP
- b) the geographical address of the MSP
- c) the mail address or website of the MSP
- d) the competent regulatory or supervisory bodies

Because of the impact of audiovisual services on the way people form their opinions, it is considered "*essential for users to know exactly who is responsible for the content of these services*"³². Art. 5 of the EU Directive 2000/31 on E-commerce contains a very similar approach, requesting that member states shall ensure that services providers shall render easily, directly and permanently this kind of information accessible to the recipients of the service and to the competent authorities

The reason why a right of anonymity cannot be absolute, is the society's interest in determining one's accountability, responsibility or liability in case of illegal or harmful content. In this context the right of anonymity is to be brought in balance with the duties and responsibilities when exercising the right of freedom of expression, which might include a need for identification and traceability of the content provider. In criminal law, for reasons of civil liability, for the protection of intellectual

³¹ D. Cucereanu, Aspects of Regulating Freedom of Expression on the Internet, Antwerp/Utrecht, Intersentia, School of Human Rights Research Series Vol. 27, 2008, ISBN 978-90-5095-842-4. More information about this book on <http://www.intersentia.be/searchDetail.aspx?back=reeks&reeksCode=&bookid=100798>

³² Consideration 43 of the EU-Directive 2007/65

property law or in the area of commercial communications and advertising, the need for identification will reduce the protection of one's right to anonymity³³.

This principle is reflected in the EU Directive 2000/31 on E-Commerce, as in Art. 15, the principle is recognised of “*No general obligation to monitor*”. The directive stipulates indeed that “*Member states shall not impose a general obligation on providers to monitor the information which they transmit or store, nor a general obligation to seek actively facts or circumstances indicating illegal activity*”. However Art. 15 continues that “*Member states may establish obligations for ISP's promptly to inform competent public authorities of alleged illegal activities or information provided by recipients of their service or obligations to communicate the competent authorities, at their request, information enabling the identification of recipients of their services*”.

This approach of the recognition of a right of anonymity on the Internet, to be balanced with other rights of the individuals (good name and reputation, privacy, consumers' rights, copyright protection³⁴) and/or public interest (hate speech, major crime, child pornography, terrorism) resulting in a need for ‘ex post’ identification or traceability afterwards, is also clearly reflected in the Declaration of the Council of Europe on Freedom of Communication on the Internet (28 May 2003).

Principle 7 of the Declaration under the title “Anonymity”, stipulates :

In order to ensure protection against online surveillance and to enhance the free expression of information and ideas, member states should respect the will of users of the Internet not to disclose their identity.

This does not prevent member states from taking measures and co-operating in order to trace those responsible for criminal acts, in accordance with national law, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and other international agreements in the fields of justice and the police.

Striking a fair balance between the right of users of the Internet not to disclose their identity and tracing those responsible for criminal acts is the difficult but also inevitable challenge in this regard, a balance which cannot be found without respecting rigorously the human rights and fundamental freedoms of the involved

³³ For more information, see <http://www.aclu.org/privacy/anon/15590prs20030929.html> and <http://www.chillingeffects.org/johndoe/>. See also ECtHR 2 December 2008, K.U. v. Finland, in which the Court considered that the legislature should have provided a framework for reconciling the confidentiality of Internet services with the prevention of disorder or crime and the protection of the rights and freedoms of others. The Court found that Finland had failed to protect the right to respect for the applicant's private life as the confidentiality requirement and the right to remain anonymous as content provider had been given precedence over the physical and moral welfare of the applicant. The applicant had complained about the invasion of his private life and the fact that no effective remedy existed under Finnish law to reveal the identity of the person who had posted a bogus and sexually inspired message about him on an Internet dating site. The Court found that there had been a violation of Article 8 ECHR.

³⁴ See ECJ 29 January 2008, C-275/06 (Telefonica).

persons. These rights and freedoms also need to be protected with extra procedural guarantees, e.g. regarding the disclosure of the identity by ISP's or the detention of personal data by ISP's and public authorities. An additional and final question is whether a right of anonymity is (still) 'necessary in a democratic society' in a society in which the individuals' human rights are (sufficiently) protected in accordance e.g. with the European Convention of Human Rights and Fundamental Freedoms?

In the mean time, it is better not putting too much confidence or hope in the rather fictional illusion of anonymity. Paraphrasing G. Orwell '1984', *"There IS of course no way of knowing whether you ARE being watched at any given moment"*.

THE CHALLENGES AND PROTECTION OF CHILDREN ON THE INTERNET

Inger Høedt-Rasmussen¹

Former Chairman of the Danish Media Council

Lecturer at PCMLP/ Media Law Advocates Programme, University of Oxford

***Summary:** The fundamental principles of human rights have not only to be supported and developed by institutional, political and legal instruments, it is crucial that human rights are also internalised in the minds, bodies and souls of people especially in the next generation. The Internet is not dangerous in itself but can be used to connect individuals to fundamental principles such as freedom of expression, right of privacy, right to a fair trial, children's rights, democratic ethics etc. It is of great importance not only having the principles on paper but to live them in a genuine democracy, taking into regard the crucial role of the individual. And this individual empowerment can be supported by the Internet.*

***Key words:** Democratic participation, Pionerspirit, Childprotection, Competence, Safety*

¹ legal-human-academy@mail.dk

Introduction

Worries about illegal and harmful content at the Internet have been a challenge for policymakers, parents, social workers and other professionals but the definitions of what is harmful differs from country to country – what is considered to be harmful in one state seems to fall under freedom of expression in another state.

The Internet can be seen as one of the tools to develop a democratic participatory attitude, especially in areas where the work floor or schools are managed as authoritarian systems and where open change of information is not a part of daily life.

It is absolutely necessary to be aware of threats from the Internet. However it can never be life threatening for children to use the Internet!

The perceived safety and its relation to real security

Could our worries for children at the internet be related to the fact that we are often scared of the unknown? Throughout the last hundred years every new media has been regarded as a threat and an issue of fear. Films were considered to be damaging for the moral. Later videotapes took over the projected fear, accused for damaging children. Then the computer games came and now it is the whole internet. Could we replace fear of the unknown with curiosity?

We cannot forbid the Internet but we can teach children to become good flyers at the Internet.

Do we prevent a problem, solve a problem or create a problem when we discuss children's use of the Internet? Are adults ready to modify or manipulate reality in order to make the world look safe and sweet? Why should children believe in adults if adults cheat to protect them? Normally adults don't like to be cheated by children – why should children be different?

How do we look at children?

The decision makers might already be far behind as the tools of today might not be applicable to solve the problems of tomorrow. And our attitude towards Internet protection is linked to our perception of children.

When we talk about regulations and protection do we regard children as:

- A talented group, with new technology based competencies?
- A weak group with a specific need to be protected?
- A social problem?
- A threat to well established fundamental values? or
- A specific educational task?

Control

Control is an important issue and it might be useful to ask:

- Do you want to have all your actions on the Internet controlled?
- Do you want to control children or could the relation be based on confidence?

The world cannot be guided on control and the Internet is out of control and maybe the advantage is that no one has the right to control it. But it demands a bigger awareness on the relations behind the net.

Advantages having the Internet

The Internet contains a world of good experiences for children. Will we focus problems or possibilities? The possibilities include: chatting, online computer games, networking, a broader perspective, better information, exchange of experiences, possibilities to create websites and facilities to improve school work.

Problems and risks

Just like in real life the Internet contains risks. The essence is to learn how to navigate and to avoid the dangerous creatures. Many of the risks are well-known in society but might be more exposed with the Internet. Racism, bullying and child pornography does not only exist at the Internet. It might be worse if you have it at home!

One of the ongoing concerns is child pornography.

- Is the pedophile man hunting young girls more dangerous today?
- He is several steps away when you are behind your screen!
- Child pornography will not attract children – it attracts their grandfathers!

Would you like children to be exposed at the Internet? Probably not, so which steps do you take to hinder that children are exposed? Can you agree with children what kind of personal information they expose? And where? Do you have a profile at facebook?

Protection

Does the Internet bring children into new dangers that claims further protection?

Sometimes life is cruel. Will we allow children to relate to cruelty or will we protect them?

Sex is often mentioned as a challenge? But we need sex! Sex in nature is fine. Is it dangerous at your screen?

It is a big challenge to talk about the dangers and how to cope with them. Children must learn to ask for help and parents must realise that they are not always the first ones to be informed. When a child feels threatened or abused there must be teachers or hotlines available to support them if they will not relate to their parents.

Social behaviour

Internet can be the place where enemies become friends and friends might become enemies. Will we allow children to use the Internet as a democratic opportunity and a possibility to reach new groups?

Diverse activities

Always looking at a screen influences your perception of the world. There are good reasons to limit the time in front of the screen, but just remember that adults are often models for children, so start counting your own hours at the screen before getting too restrictive!

Actions taken in Europe

The 2007 Euro barometer survey asked children from all over Europe how they use electronic communication tools, in particular Internet and mobile phones. The results show that the use of these tools has become almost self-evident for Europe's young generation. In general, the youngsters are well aware of the risks of using the internet and mobile phones, but when facing trouble online, minors will turn to an adult only as a last resort.

The study covered 29 countries and aimed at improving knowledge about

- Internet usage by children, as well as mobile phone usage
- Their on-line behavior
- Their perceptions of risk and safety related questions.

Another initiative to pay attention to is Safer Internet program and Europe direct. Safer Internet focuses four different approaches:

1. Fighting illegal content
2. Dealing with harmful content
3. Promoting a safer environment and
4. Raising awareness

Reports from the Safer Internet group might inspire parents, teachers and regulatory bodies and institutions.

Be prepared!

Raising children demands both attitudes and actions. We teach children a certain behaviour, good manors and a code of conduct. That is necessary in real life and that is useful at the Internet. It is a problem that parents and teachers don't know enough to guide their children and might need guidelines.

Just as we must prepare children to walk alone at the streets, we must support their preparation to surf at the Internet. Every child needs a guide dealing with the following subjects:

- Which websites are allowed?
- Which activities are acceptable?
- Awareness that not everything you get from the Internet is the truth
- How much time can be used at the net pr. day?
- Make up ethical and respectful rules for behaviour.
- Discuss chat names.
- Discuss if it is allowed to buy product and services at the Internet.
- Prepare children to cope with unpleasant or threatening situations and encourage them to tell about it.
- Never answer mails with invitations to meet without involving adults.
- Teach children to protect personal data such as, name, address, phone, bank account, pictures, passwords etc.

Let pioneers be pioneers!

We must accept and admire that the ones we want to protect are already on their way and will develop competences on a higher level than their protectors!

Diversity is a benefit and good life can be lived in many different ways. We must improve non violent communication, social abilities and life capacity both in our daily life and at the global political, financial and democratic level.

Children's use of the Internet can be seen as a security for ongoing dialogue. Keeping the dialogue open can be a fundamental right. The demand for dialogue is also a demand for participation. The Internet can be used for further social participation and can empower people to come up for human rights or to live their human rights and to contribute to society with an open heart, a living body and a joyful mind.

The attitude, not the medium is decisive when we will organise society based on peace, harmony and the good life and in that perspective the users of the Internet should only accept minor restrictions.

Let's see the development of the Internet in the perspective of new land where the inhabitants must adjust their behaviour to support a good life based on fundamental democratic rights.

EXPERIENCES IN REGULATION OF THE INTERNET IN RUSSIA AND OTHER POST-SOVIET STATES

Andrei Richter¹

Director, Moscow Media Law and Policy Institute

***Summary:** The paper examines applicability of traditional mass media law to the regulation of Internet at large and online media outlets in particular. The author describes four different approaches to the use of mass media statutes to the cyberspace in the fifteen post-Soviet states. He argues that the advance of the web depends not only on a relaxed supervisory approach by the authorities, but also on the penetration figures. The conclusion suggests that the very existence of online networks creates a new information, including mass-information, reality. As it becomes impossible and unfeasible to censor information or pressure journalists on the Internet, then such actions in relation to the traditional media also become pointless.*

***Key-words:** Russia, post-Soviet countries, media law, Internet, mass media, freedom of expression*

¹ richter@medialaw.ru

The number of active Internet users has grown rapidly in the past few years. Over 16 million Russians go online every day, and according to a poll by the Obshchestvennoye Mneniye (Public Opinion) foundation one third of Russian web users are between 25 and 34. A further 30 per cent are in the 18-24 age bracket, and 57 per cent have completed or attended higher education. Nearly half of those online are high earners. Cyberspace definitely has the potential to help a certain segment of society entrench itself, and we see that opportunities everywhere go to the socially active, educated, well-off and young.

The Internet is already impacting on freedom of mass information by being a conduit for globalization of information. Any web user can access reputable foreign media and other resources to contrast and verify reports in his own country's media and view a situation from a variety of standpoints. And he no longer even needs to know foreign languages, for many foreign publications are available in Russian. The web's second important benefit is that it enables Russian media outlets and journalists to set up a presence in cyberspace, where there is generally less state supervision and pressure than for the traditional print and broadcast media.

The decentralization that lies at the very core of the Internet limits the state's ability to control what is on the web.

To find out whether the Internet can be controlled or curbed by law, we must establish whether mass media law applies. This is the crucial question, because if the answer is affirmative such a control would become so much easier for the government to apply. Key safeguards in media law against abuses of freedom of mass information would be extended to the Internet, but the rules for the media laid down in electoral and advertising legislation would also apply to the web in equal measure. And on the other hand, if the rights and duties of journalists were extended to the staff of Internet publications and if these publications were to acquire the rights of editorial offices, they would enjoy enhanced opportunities to obtain information.

The Internet is an aggregate of publicly-accessible telecommunications networks (electronic communications networks), brought together by a single technology for producing and disseminating information. If we apply this definition and analogy to, for example, television, we can liken it to the TV transmitter, relay station and TV set taken together – but not the TV programme as a mass medium.

Meanwhile, the Internet is relevant to the mass media in that it is increasingly used to circulate content that journalists obtain and that their editorial offices generate. So does this mean that the web and the media are equals?

It is true that the Internet and computer technologies are advancing rapidly but we should not think that they are *accessible* to the bulk of the population. However, we should accept that the time will come, and soon, when shrinking computer prices and network tariffs plus the removal of remaining political and legal curbs will turn the Internet into a source of information for the *masses*, that is, an unlimited and incalculably vast number of people. The “mass” in mass information is not a numerical sum total of readers and viewers or a breakthrough beyond a threshold of a thousand or a million people, but the absence of a medium's elite status. Almost

anywhere in the post-Soviet region, the ability to go online at home or even at work says something about one's social standing in a way that being able to watch television, listen to the radio or read the newspapers does not.

A powerful argument against accepting the Internet as a mass medium is that it lacks (at least in general) the *periodicity* that is inherent in the traditional media – newspapers, magazines, TV and radio programmes. In other words, if on 20 September 2008 you access online information intended for public consumption you cannot always be sure that it will have a “continuation” to be consumed the next day (as in a newspaper) or next month (as with a magazine) or even on 20 September 2009 (as with an annual publication). Not only that, but all media outlets renew their content in full and on a regular basis, retaining only their identifying features – name, page layout, regular contributors, principal cover and design elements, signature tunes, screen logos, and so on.

Exceptions to this are the online versions of traditional media outlets and also publications and agencies that are conceived as Internet-only outlets and registered as such. Yet the former are essentially just “old” media in another form rather than new media, even if the online version differs in part from the paper copy, and the latter account for a tiny proportion of the web.

So the Internet's lack of mass accessibility and periodicity (renewal) of content suggests that applying the same legal treatment to it as to the mass media would be premature.

Do the post-Soviet countries' media statutes extend to the Internet? Several approaches can be identified here.

The relevant law in six countries – Belarus, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Tajikistan and Ukraine – explicitly lists all types of mass media and does not include the Internet. Although Lithuania's statute on public information leaves the list open-ended (“and other means that facilitate the distribution of information”), it implies that it does not class the web as a mass media outlet. Not only that, but despite the advance of Internet media in these countries they see no need for them to be registered with the government.

In five other post-Soviet countries, the opposite applies. The media statutes of Azerbaijan and Georgia explicitly identify the Internet as a medium of mass information. In Kazakhstan “websites and publicly-accessible telecommunications networks (the Internet and others)” are recognised as media and are treated as a form of ongoing public circulation of mass information, thereby substituting continuity for periodicity. In Uzbekistan the definition of media includes “electronic-information communication”, and Armenia defines “online” media as “a body of information accessible to unlimited numbers of people regardless of frequency of update, duration of storage or other parameters”.

It has to be said that these countries' application of mass-media rules to the Internet brings varying results. In Georgia, which does not require media to register with the state and which enjoys a relatively high level of journalistic freedoms, this has merely placed a greater onus on society to oversee the advance of the web. In

Uzbekistan, on the other hand, governmental registration is compulsory for all on-line media, under the Cabinet of Ministers Resolution “On further improvement of the procedure for state registration of media of mass information in the Republic of Uzbekistan” of 2006.

In two countries – Moldova and Estonia – there is no statutory definition at all of mass media and the regulations governing the media are not applied to the web.

Finally, Russia and Turkmenistan are fairly vague about acknowledgement or otherwise of the Internet as a mass medium. The Russian Federation Statute “On the mass media”, like the equivalent statute in Belarus, describes the mass media as “*a form of periodical distribution of mass information*”. So we need to elucidate whether the law includes also the dissemination of mass information through telecommunications networks. And we find that the criteria for the concept of “dissemination” in these countries’ statutes (sale, subscription, delivery, distribution, broadcast, etc) do not explicitly include the issue of mass information by this means.

Some clauses in Russia’s media statute do allow “rules established for radio and television” to be applied “to periodical dissemination of mass information via teletext and videotext systems and other telecommunications networks”. There are those who believe that this allows the Internet to be classified as media², although in our view it actually means so-called supplementary information (other varieties of teletext and videotext), i.e., information that complements a television or radio programme.

Nonetheless, Russia’s state regulator for the media, *Rossvyazkomnadzor* (Federal Service for Supervision of Communications and Mass Media), broadly applies the practice of *registration* for media sources that are exclusively online, of which at the current time there are several hundred. Such registration is voluntary and we observe no compulsion, although there was one instance in which courts attempted to penalize the online publication *Novyy Fokus* (New Focus, based in Khakassia) for “dissemination of content from an unregistered medium of mass information”.

Application to the Internet of other rules that the media statute lays down for radio and television raises a number of intractable questions. For instance, if a radio or television station carry something defamatory, the person whose personal or professional name has been impugned can demand the right of reply and this has to be broadcast at the same time of day as the offending allegations. Clearly the same should apply in the case of the online media, but it is impossible to post and then immediately retract a denial on the web so the exercise becomes pointless. The question is how long should it remain on the site, and where? Can a story and denial coexist on the same webpage? If defamatory allegations have to be removed from a site, can they remain in an online archive in a way equivalent to a library’s bound folders of newspaper editions? And if they can, then is an online publication entitled to link to

² See, for example, Моргунова Е. А. и др. Комментарий к Закону РФ «О средствах массовой информации» / Под общ. ред. Погуляева В. В. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М., 2005. С. 89. Волчинская Е. К., Терещенко Л. К., Якушев М. В. Интернет и гласность. – М., 1999. С. 77.

them? There are no answers to these questions in post-Soviet law, and without them any denial in an online publication can quickly descend into farce.

The international non-profit organization Reporters without Borders (*Reporters Sans Frontières*, RSF) names Belarus, Turkmenistan and Uzbekistan among the thirteen countries with the tightest controls over the Internet and greatest restrictions on online freedom of speech.

Belarus made the list of “enemies of the Internet” because of attacks on opposition websites and persecution of bloggers. According to an RSF report, the Belarusian government controls the country’s telecom networks with the aid of the Beltelecom company, the monopoly local provider, and blocks opposition sites as it sees fit. In March 2006, for example, just ahead of a presidential election, Belarusians were unable to access the websites of independent media sources, political parties and opposition candidates for several days. In response, the people running these sites have to counter this and find workarounds. It is a classic case of sword vs. shield. The first such “cyber war”, as experts dubbed it, took place during the presidential election of 2001, with a rerun during the referendum campaign of 2004. The ways and means of precisely targeting seditious websites are increasingly subtle and sophisticated. A scandal erupted in 2005 over the persecution of a group of young people who posted some satirical cartoons online. One of them was threatened with jail and had to flee the country.

Still, if we compare online freedoms against the Internet’s penetration into the post-Soviet landscape we see that the advance of the web depends not only on a relaxed supervisory approach by the authorities. For example, Tajikistan does not have excessively stringent controls but it is in last place in terms of the number of Internet-enabled computers and number of users per 1,000 head of population. Belarus, in turn, which attracts criticism for trampling on Internet freedoms, has online resources 17 times greater than those of Azerbaijan and in terms of web users per 100 head of population is ahead of Russia and the other CIS countries and second only to the Baltic republics. Clearly, then, when it comes to creating a favourable climate for the Internet to develop, it is not only the political and legal factors that matter but socioeconomic ones too: living standards, levels of education, availability of communications systems, the proportion of urban dwellers, and others. Future “enemies of the Internet” might include countries that fail to advance in this regard.

If the spread of the Internet ushers in a new era in development of the media, as is generally accepted to be the case, then this has serious ramifications for regulation of mass information. In countries where computer networks are heavily used, they have de-facto become a form of mass media. And in some post-Soviet countries they have also become media *de jure*.

The very existence of open telecoms networks creates a new information, including mass-information, reality. As these new technologies spread it is increasingly clear that if it is impossible and unfeasible to censor information or pressure journalists or allocate frequencies or other resources among the loyal and so forth on the Internet, then such actions in relation to the traditional media also become pointless.

EXPERIENCES IN REGULATION/SELF-REGULATION OF THE INTERNET IN MACEDONIA

Filip Stojanovski¹

Metamorphosis Foundation, Macedonia

***Summary:** The following paper provides a brief overview of the experiences in regulation and self-regulation of the internet in Macedonia. Observations resulting from the work of Metamorphosis Foundation (www.metamorphosis.org.mk), Skopje-based think-tank/watchdog, which also functions as an actor in the civil sector implementing projects covering the ground addressing the direct needs of the public (including NGOs, marginalized groups, children and youth, media and decision makers) and policy-level advocacy within the country and the wider region provided most of the presented data.*

***Key words:** Internet Regulation Macedonia Self-regulation MESEC*

¹ filip@metamorphosis.org.mk

The Case of Macedonia

Republic of Macedonia, a landlocked Balkans country of two million inhabitants, shares many characteristics with its neighbors, and can be used as a telling instance of overall situation in South East Europe (SEE). Moreover, as a multicultural society composed of diverse ethnic communities and religious traditions, striving to integrate into the European Union (EU) while struggling with the legacy of totalitarianism, the economic and social consequences of decades of transition and endemic corruption, can be viewed as a model for the Balkan region as a whole.

Macedonia signed the Association and Cooperation Agreement with the EU in MESEC 2001, and achieved a status of EU candidate country in November 2005. However by September 2008 (a the time of writing of this paper) Macedonia is still waiting for the date of start of accession talks, which would mark the final stage of the accession process. The criteria for joining the EU include solving a number of issues related to development of the information society, such as liberalization of the telecommunications market, which has largely been accomplished, and establishment of independent regulatory mechanisms to promote the public interest in spite of entrenched political party or business influences, an area of limited success.

Stakeholder analysis

The main stakeholder in the process of establishing regulation mechanisms in Macedonia is the Government of Republic of Macedonia. The ruling administration almost always works in concert with the Parliament majority which appoints it, and most of the laws and regulations are enacted or changed at the proposal of the Government. Very few new laws are initiated through individual initiatives of MPs, without top-down instructions from their political party leaderships.

The competent executive branch bodies dealing with issues affecting Internet use include the Ministry of Transport and Communications (www.mtc.gov.mk) – which mainly dealt with issues regarding the telecommunications infrastructure, the recently-established Ministry of Information Society (www.mio.gov.mk) – nominally in charge of all issues within this area, especially e-government development, Ministry of Culture (www.kultura.gov.mk) – whose jurisdiction includes copyright issues, and Ministry of Education and Science (www.mon.gov.mk) in regard to use of the internet in the schools.

Another kind of state bodies consists of regulators, which are usually set up by a special law defining their functions as implementers of that law and related regulations. These include the Directorate for Personal Data Protection (www.dzlp.mk), the Broadcasting Council (www.srd.org.mk), the Agency for Electronic Communications (www.aec.mk), and to some extent the Commission for Protection of Competition (www.kzk.gov.mk). Even though they should by definition be independent from Governmental influence, the Parliament appoints or has to approve their

top management, and has major influence on determining their budgets which nevertheless limits the activities of the individual staff and governance body members who intend to act independently.

No state body has formally been charged for monitoring the contents available on the web, even though at various times people connected to the Broadcasting Council have expressed intentions to ‘take over’ and ‘bring order’ into this area, even though their record of implementation within their core competency, the TV and radio content, has not been stellar.

At present no formal rules regulate the publishing of online contents, and in cases of controversies such as allegations of defamation or slander, the internet service providers generally claim that they would only intervene upon court order.

No high profile cases of such nature have emerged into the public eye, and in general there is acceptance that the Internet user have wider playing field than the people who write in the traditional media. This might be due to the perception held by the political class that only the mainstream media such as TV or newspapers have real influence on the people, reflected in their ongoing efforts to control them via “the carrot” (purchasing advertising space with public money and other perks for the owners or employees) or “the stick” (defamation lawsuits against journalists and reporters).

Obsolete regulations

Regarding the regulation on the internet, the legal framework in Macedonia is far from complete or all-encompassing, and it can be argued that it is a good thing, as some areas of the Internet use do not need to be overburdened with regulations at all.

In the past, probably stemming from the mindset of the previous totalitarian regime, and influences of the then-state-owned telecommunications monopoly, the legal practice in this sector leaned towards “everything that is not explicitly allowed is prohibited” principle.

This hindered opening of the market to new companies seeking to employ new technologies. For instance in the mid-nineties companies that wanted to bypass the Telecom and open their own satellite links to connect to the internet had to pay high fees to the state, which lead to high prices for end-users and premature closing of at least start-up ISP. Use of wireless internet, which could create competition to the then-privatized Telecom (which retained strong links with any state administration), was *de facto* prohibited until the enactment of the new Law on Electronic Communications in 2005.

On the other hand, similar to other jurisdictions around the world, the existing regulations which could affect internet use are in some cases obsolete, or not adapted to the inherent differences between the offline environment and the world of digital media.

An example of unadjusted regulation is the well-meaning Broadcasting Law prohibits concentration of media ownership and cross-ownership.² For instance, newspaper owners must not own television or radio stations also, and vice versa. TV and radio are often deemed as “electronic media.” However, most of the national-level newspapers, radio and TV stations have their online presence, which mainly serves as a digital archive for their articles or clips; and in some cases provides live feed of their programmes. Even though they are by definition “electronic media,” the websites are excluded from all discussions on this subject, possibly for fear of opening too many other uncomfortable questions or through plain ignorance.

Broadcasting Law of 2005 (article 11) prohibits “political parties, state organs, state administration organs, public enterprises, units of local self government, public officials and members of their families” in performing broadcasting activities or having any part in owning of broadcasters. This Law primarily refers to radio and television stations as broadcasters, but media convergence and the ambitions of the Broadcasting Council to widen their competencies to the internet might bring paradoxes – for instance if the Law widens the scope of the term broadcaster to websites, as a number of websites indeed “broadcast” radio and video contents. Such a change of the Law with unchanged Article 11 would make all .gov.mk websites illegal(!).

Another legal documents which needs to adjust to the new digital environment is the Copyright Law, which by default reserves all rights for the copyright holders, reaffirmed by the “All rights reserved, © ...” statements which are often used on websites. Analog transmission of content (TV or radio) does not involve copying, as the users’ devices only receive and display a signal, without storing the content. On the other hand, all communication and transfer of content over the internet is based on copying.

Viewing of web content involves multiple acts of copying: at least from the web server to the ISP’s server to the desktop/laptop/workstation which then turns the content in analog signal to be shown on the monitor. Thus, by putting content with “all rights reserved” online, the copyright holder basically incites the users to break the law, and can hold them accountable for it later. The users can be criminalized because they cannot show written proof by the copyright owner that they have the right to copy.

One way to solve this paradox without accepting privacy as a fact of life is offered by Creative Commons, which provides a set of tools for copyright holders to enable a priori sharing of rights with the users, including the right to copy and redistribute, under certain conditions.³ In this way the authors and owners self-regulate the legal conditions for access to their copyrighted contents, allowing its redistribution and promotion, obliging the users to provide attribution if they reuse it. Creative

² For more information on this area please see report on Macedonia by Vesna Šopar in Dragomir, M. and Thompson, M., ed. (2008). *Television Across Europe – Follow-up Reports 2000*, Macedonia. Open Society Institute: Budapest, HU. URL: <http://www.mediapolicy.org/tv-across-europe/follow-up-reports-2008-country/macedonia-web.pdf>.

³ <http://creativecommons.org>

Commons is present in Macedonia too, with Metamorphosis Foundation as country lead. The experience from the portal run by Metamorphosis which documents the use of the licenses shows that most people who participate in this movement are authors of e-books and bloggers.

The experiences world over usually show that in regard to copyright and intellectual property issues, the ISP providers would usually rather block access to or erase questionable contents, than risk lawsuits by copyright or trademark owners. To some extent, this has been reflected in Macedonia too. However, as elsewhere in the region, the general level of implementation of laws and regulations within this area has been lax and inconsistent, to general dissatisfaction of copyright owners and watchdogs.

Lack of or Incomplete Regulation

It must be noted that some areas of internet use suffered from lack of regulation: especially the registration of .MK domains. This function has been performed solely by the Macedonian Academic and Research Network (dns.marnet.net.mk), an under-funded body which is part of the University of Sts. Cyril and Methodius, the biggest state university in Macedonia. Lack of political will or interest by key government decision makers, combined with various factional infighting basically left MARNet to fend for itself, and even though it was not a state body its internal regulations effectively was the sole form of internet governance in the country, and in the first several years did not require a registration fee.

In addition, MARNet's rules required (and still do) that only legal entities can register most kinds of .MK domains, such as .com.mk or .org.mk, which limited the opportunities for individuals to participate in online activities. On top of it all, the local ISPs charged USD 50 for domain hosting on their DNS servers, raising the threshold for registering domains, and additional to hundreds of euros for the hosting space.

This environment provided weak or no protection against domain squatting, and ISPs started buying and registering huge numbers of domains related to local brands, waiting for appropriate companies to come along.

In 2003 MARNet's new board enacted new rules, setting the price of EUR 10 per domain. This instantly limited the domain squatting by ISPs, and some of them "adjusted" by offering "the favor" of covering the registration fees for their customers, which legally made them owners of the domains of the websites they hosted, providing another example of vendor lock in. By that time and especially later, the obscene domain hosting fees were lowered or annulled, thanks to the competition of foreign hosting providers.

An informative example illustrating some of the above developments is provided by www.msn.com.mk, a website opened in 2004⁴ by a Macedonian citizen

⁴ http://toolbar.netcraft.com/site_report?url=http://www.msn.com.mk

who wanted to cash in on the popularity of Microsoft's portal www.msn.com by selling advertising space. The company hosting the website also registered the domain,⁵ which made it an unwilling accomplice in the "crime" of both domain squatting and possible infringement of trademark and breach of copyright through misuse of logos, branding etc.

The wider public learned about this website when a newspaper "outed" it in 2005, in an article focused on ridiculing the poor quality of the language used by the author who was not native speaker of Macedonian.⁶ The provider reacted to the article by closing the website for a few weeks,⁷ but as Microsoft presumably failed to press charges, they returned the control to the "entrepreneur." The msn.com.mk website returned online in a reduced form with an "in construction" sign, and remained as such to this day (Figure 1). As in other cases, the ISP later claimed that they remove content by court order only.

The problem of SPAM provides an example of existing regulation without implementation. The Law on Electronic Communications contains a stipulation against "unwanted communications" (Article 117), which allows sending direct marketing messages only with prior consent of the recipients. Article 139 on the penalties for this offense of 4-7% of the annual turnover of the company sending such e-mails, was amended in 2007 with fees of EUR 1500-800 for the responsible person also. (As this law only covered legal entities as senders, The Law on Personal Data protection was later amended also to include spam protection from individuals.⁸)

As the information about these changes spread, some of the companies which offered commercial spamming started adding an opt-out option to their e-mails. However, as the regulator in charge of implementing this Law has not set up the necessary inspectorate, nor have been any cases of actually applying the law, the Macedonian internet users still have to suffer from ever-increasing pressure by spammers.

In the area of e-government, lack of regulation can be mitigated by the increasing drive for standardization, in order to achieve high levels of interoperability of the domestic systems, which would prepare them for interoperability with the systems of the EU and neighboring countries as part of the overall drive for integration. For instance, the Governmental websites (*.gov.mk) remain quite diverse, build upon different platforms by various vendors and without much oversight or harmonization. In a number of cases, even key documents provided on the websites have

⁵ <http://dns.marnet.net.mk/registar.php?dom=msn.com.mk>

⁶ V.N. (05.01.2005). Сурогат на Мајкрософт ја умрежува Македонија [Microsoft surrogate networks Macedonia]. Vreme daily, #282. Skopje, MK. URL: <http://www.vreme.com.mk/Desktop-Default.aspx?tabindex=4&tabid=1&EditionID=282&ArticleID=18144>.

⁷ V.N. (06.01.2005). MT-нет го симна срамниот сајт од интернет мрежата [MT-net removed the shameful website from the Internet]. Vreme #283. Skopje, MK. URL: <http://www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=1&EditionID=283&ArticleID=18203>.

⁸ (29.08.2008). Amendments to the Law on Personal Data Protection. An article from Dnevnik daily translated by Metamorphosis. URL: <http://www.metamorphosis.org.mk/macedonia/macedonia-amendments-to-the-law-on-personal-data-protection.html>.

not been standardized, for instance various websites offered various versions of the Constitution⁹ or (draft) laws as valid, and even used various logos for state symbols,¹⁰ breaking the laws.

Addressing some of these needs the Foundation Open Society Institute – Macedonia completed a comprehensive project for Good Governance in Macedonia,¹¹ commenced with the General Secretariat of the Government of Republic of Macedonia and other relevant government bodies. By late 2007 the working group consisting of both Government and non-governmental experts engaged by the ICT component of the project—implemented by Metamorphosis Foundation—provided recommendations on how to commence the process of standardization of technologies, design and contents, based on good practices from the EU and the local needs.¹²

Even though the government administration announced tackling these issues, their electoral platform envisioned completion of standardization in 2012, and so far there has been no visible results in this area.

Self-regulation Examples

Several examples of solving real-life problems show that self-regulation can be quite effective when based on direct fulfillment of particular needs.

The biggest Macedonian blogging platform Bloggeraj (www.blog.com.mk) presents an example of self-regulation. The management has enacted their EULA (End-User License Agreement) named “House Rules” (Macedonian: Куќен ред) and requires its acceptance during the process of registration of a new blog.¹³ The EULA contains a statement saying that even though “the users can fill in their blog with whatever content they desire”, the management “retains the right to remove all content that violate the legal and civic norms or in any way violate the regulations of Republic of Macedonia or damage the reputation of the medium.”

In practice, the Bloggeraj management has more often than not chosen to promote freedom of speech, allowing various types of content, including highly charged political and inter-ethnic disputes commenced over posts and comments. Alongside allowing local discussions of such nature, the management has not sanctioned posting of blogs by users from Bulgaria who blog in Bulgarian, even though many ethnic

⁹ Zharko Trajanoski. (03.2007). Го чита ли некој Уставот на Република Македонија? - „Кoj Устав?“ [Has anybody read the Constitution of Republic of Macedonia? – “Which Constitution?”]. Zombifikacija blog. URL: http://jasnesumjas.blogspot.com/2007/03/blog-post_31.html.

¹⁰ Zharko Trajanoski. (04.2006). Откријте ги разликите [Spot the differences]. Zombifikacija blog. URL: http://jasnesumjas.blogspot.com/2006/04/blog-post_114539447457598109.html.

¹¹ <http://www.gg.org.mk>

¹² Group of authors in Indzhevska, S. ed. (2007). Recommendations for ICT Standards in the Civil Service in the Republic of Macedonia. Foundation Open Society Institute Macedonia: Skopje, MK. URL: http://gg.org.mk/pdf/recomendations_ICT.pdf.

¹³ <http://blog.com.mk/user/register>

Macedonian users have objected because (1) such blogs are used to spread political propaganda and hate speech and (2) Bulgarian blogging platforms have allegedly been censoring similar efforts by citizens of Republic of Macedonia.

On the other hand, in several known instances, the management has acted swiftly to block access and remove plainly criminal contents, by removing blogs which obviously display child pornography. Some of these actions have resulted from monitoring of the contents by appointed editor(s), and some have been commenced upon complaints by users.

Another example of self-regulation of online content was provided by the set of rules guiding the selection of the Macedonian contestants for the World Summit Award (www.wsa.org.mk) in 2007. The multidisciplinary Jury decided to condemn all use of hate speech on some of the websites of the candidates, including promotion of homophobic videos and tolerance for offensive and threatening posts in forums. Even though the portals offering such contents were not formally disqualified, the Jury members discussed the issue and decided not to give any votes to them. The Jury also decided to include this condemnation as part of the formal rules of the contest in the future.

A particular form of self-regulation was incited by the NGO Infocenter (www.nvoinfocentar.org.mk) in 2004, which monitored the implementation of section of the Law on Elections which stipulates “electoral silence” in the day before the voting. The Law requires cessation of all campaign activities. The NGO Infocenter published a list of websites which continued to display information about the elections during the time of electoral silence, including websites of political parties but also online media. This method was criticized by some of the later, since the monitoring method failed to take into account the specifics of the internet – for instance, that unlike a TV station which can passively observe the silence by not making new content which can be considered questionable, a website has to take active measures and shut down not just its front page, but its whole archive in order to make the material off limits to viewers (who can also enter via search engines at any point).

Even though the State Electoral Commission (www.dik.gov.mk) did not punish any of the “denounced” perpetrators, this action resulted that in all subsequent elections the political parties would usually officially close their websites and blogs. During the elections of 2009 some activists or sympathizers tried to make up for this practice by using “independent” blogs for agitation, or posting and quickly removing post with propaganda. But in general, this form of self-regulation has been obeyed more often than not, simply due to fear of bad press.

Even though it does not constitute self-regulation per se, the growing trends of using crowd sourcing to provide positive recommendations to valuable or infamous content can serve the role of raising awareness about issues, especially about the needs of marginalized groups. This has been quite evident in the case of raising the issue of effect of technophobia within the communities of online users as opposed to the general public.

Traditional media often demonize gamers¹⁴ or other groups of Internet users, and have been relentlessly trying to provide links between the internet and cases of pedophilic rape, even though so far no such case appeared in Macedonia so far. For instance a newspaper article about trial of a rapist from a remote mountain village, who had nothing to do with internet, was illustrated with an image of PC used for chatting with a caption “The paedophiles increasingly find their victims online” (Figure 2).

As the power of online communities to articulate and spread their messages grows through use of aggregators and social networking websites, they will possibly provide new forms of self-regulation based on critical thinking, through proactive promotion of quality online and offline contents, instead of censorship and banning.

Conclusion

State-imposed regulation and grassroots self-regulation can work together, especially if the competent state authorities display genuine political will for constructive implementation of the regulations, and a sense of balance that would enable them to set limits to their work.

A very instructive example is the cooperation between the Metamorphosis Foundation, as representative of the civic sector, and the Directorate for Personal Data Protection of the Republic of Macedonia, the regulator in charge of protection of privacy, which works on the basis of the Law on Protection of Personal Data.

Both entities have worked on raising public awareness on privacy issues, combining their strengths in order to achieve best effects. During the first year of its existence, before the Law was put into practice, the Directorate also intervened primarily in an advisory capacity, warning the perpetrators about identified poor practices and sending instructions on how to improve them. After the Law allowed the DPDP to enact sanctions, it continued to cooperate with the NGO on raising public awareness through informative public announcements, events and projects which included direct education, such as the CRISP project¹⁵ which addressed the needs for privacy protection and safety of the kids using the internet from their schools through “Computer for Every Child Project.”

This combination of awareness, education and guidance enabling access to state mechanisms for protection of their rights proved far more effective than a top down approach of enforcement of regulation without opportunity for users to have their say.

¹⁴ Stojanovski, F. (18.07.2008). Macedonia: Traditional Media Demonize Gamers. Global Voices Online. URL: <http://globalvoicesonline.org/2008/07/18/macedonia-traditional-media-demonize-gamers/>.

¹⁵ Children’s Rights on the Internet – Safe and Protected. More info at <http://www.crisp.org.mk> and <http://epractice.eu/en/cases/crisp>.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.727:004.738.5(082)

340.134:004.738.5(082)

КОНФЕРЕНЦИЈА о регулисању слободe
изражавања на Интернету (2008 ; Београд)

Sloboda izražavanja na Internetu /
[Konferencija o regulisanju slobode
izražavanja na Internetu, 8-9. septembar
2008., Fakultet političkih nauka Univerziteta
u Beogradu] ; [odgovorna urednica Jelena
Sučurlija ; prevod Alpha Team One, Sandra
Milojević] = Freedom of Expression on the
Internet / [Conference on Regulation of
Freedom of Expression on the Internet, 8-9
September 2008, Faculty of Political
Sciences, University of Belgrade] ; [editor
Jelena Sučurlija ; translated by Alpha team
One, Sandra Milojević]. - Beograd : Centar za
razvoj Interneta = Belgrade : Center for
Internet Development, 2010 (Beograd =
Belgrade : Scanner studio). - 195 str. ; 25
cm

Radovi uporedo na srp. i engl. jeziku. -
Tiraž 150. - Uvodna reč urednice: str. 13-15.
- Napomene i bibliografske reference uz
tekst. - Bibliografija uz pojedine radove.

ISBN 978-86-905769-1-3

а) Интернет - Слобода изражавања -
Зборници
COBISS.SR-ID 181032972

